16—31 Temmuz 1984

Sayı: 6/150 Lira

YeniGündem

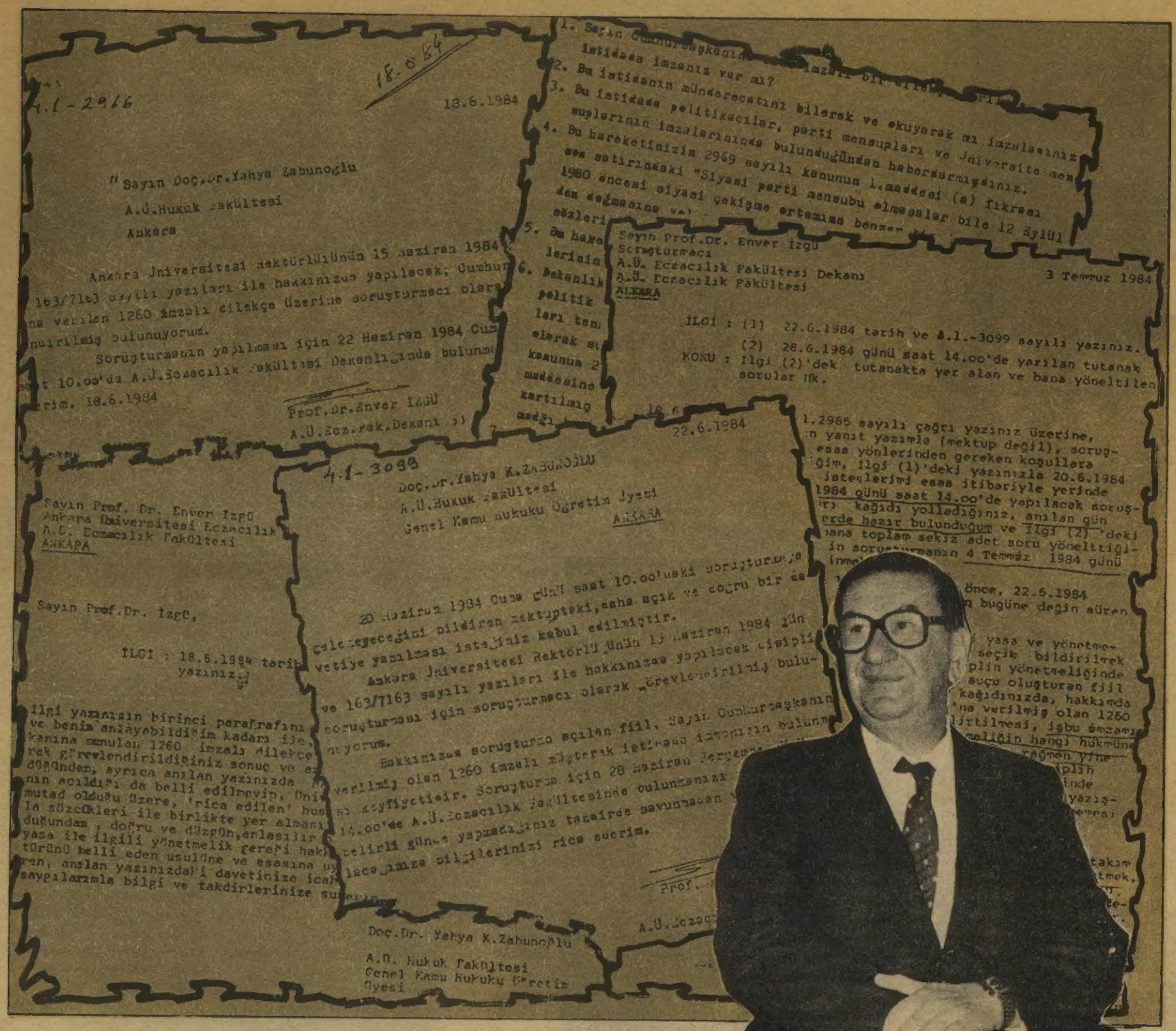

18.6.1984

4.1-2966

Sayın Doç.Dr.Yahya Zabunoğlu
A.Ü.Hukuk Fakültesi
Ankara

Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün 15 Haziran 1984 ... 163/7163 sayılı yazıları ile hakkınızda yapılacak; Cumhur... na verilen 1260 imzalı dilekçe üzerine soruşturmacı olara... nıdırılmış bulunuyorum.

Soruşturmanın yapılması için 22 Haziran 1984 Cum... saat 10.oo'da A.Ü.Eczacılık Fakültesi Dekanlığında bulunm... rim. 18.6.1984

Prof.Dr.Enver İZGÜ
A.Ü.Ecz.Fak.Dekanı

1. Sayın Cumhurbaşkanı... imzalı bir dilek... istidada imzanız var mı?
2. Bu istidanın münderecatını bilerek ve okuyarak mı imzaladınız
3. Bu istidada politikacılar, parti mensupları ve Üniversite mensuplarının imzalarınında bulunduğundan haberdarmıydınız.
4. Bu hareketinizin 2969 sayılı kanunun 1.maddesi (a) fıkrası son satırındaki "Siyasi parti mensubu olmasalar bile 12 Eylül 1980 öncesi siyasi çekişme ortamına benzer ... dan doğmasına ve...
5. Bu hare... lerinin...
6. Dekanlık... politik... ları ten... olarak s... kanunun 2... maddesine... kartılmış... madğı...

Sayın Prof.Dr. Enver İzgü
Soruşturmacı
A.Ü. Eczacılık Fakültesi Dekanı
A.Ü. Eczacılık Fakültesi
ANKARA

3 Temmuz 1984

İLGİ : (1) 22.6.1984 tarih ve 4.1.-3099 sayılı yazınız.
(2) 28.6.1984 günü saat 14.oo'de yazılan tutanak
KONU : İlgi (2)'dek tutanakta yer alan ve bana yöneltilen sorular Hk.

18.6...

...1.2965 sayılı çağrı yazınız üzerine, ...n yanıt yazımla (mektup değil), soruş... esas yönlerinden gereken koşullara ...ğim, İlgi (1)'deki yazınızla 20.6.1984 ... istenlerimi esas itibariyle yerinde ... 1984 günü saat 14.oo'de yapılacak soruş... ...rı kağıdı yolladığınız, anılan gün ...erde hazır bulunduğum ve İlgi (2)'deki ...bana toplam sekiz adet soru yönelttiği... ...in soruşturmanın 4 Temmuz 1984 günü ...

...önce, 22.6.1984 ...n bugüne değin süren ...

...yasa ve yönetme... ...seçik bildirilmek ...plin yönetmeliğinde ...suçu oluşturan fiil ...kağıdınızda, hakkımda ...'na verilmiş olan 1260 ...lirtilmesi, işbu imzamı... ...meliğin hangi hükmüne... ...rağmen yine... ...plin ...inde ...yazış... ...emesi ...takım ...tmek, ...

22.6.1984

4.1-3099

Doç.Dr.Yahya K.ZABUNOĞLU
A.Ü.Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi
ANKARA

20 Haziran 1984 Cuma günü saat 10.oo'daki soruşturmaya gelemeyeceğini bildiren mektuptaki, daha açık ve doğru bir davetiye yazılması isteğiniz kabul edilmiştir.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün 15 Haziran 1984 gün ve 163/7163 sayılı yazıları ile hakkınızda yapılacak disipli soruşturması için soruşturmacı olarak görevlendirilmiş bulunuyorum.

Hakkınızda soruşturma açılan fiil, Sayın Cumhurbaşkanın verilmiş olan 1260 imzalı müşterek istidada imzanızın bulunması keyfiyetidir. Soruşturma için 28 Haziran Perşembe ... 14.oo'de A.Ü.Eczacılık Fakültesinde bulunmanızı ... belirli günde yapmadığınız takdirde savunmadan ... lacağınıza bilgilerinizi rica ederim.

Prof. ...
A.Ü.Eczac...

Sayın Prof. Dr. Enver İzgü
Ankara Üniversitesi Eczacılık
A.Ü. Eczacılık Fakültesi
ANKARA

Sayın Prof.Dr. İzgü,

İLGİ : 18.6.1984 tarih... yazınız...

İlgi yazınızın birinci paragrafını ve benim anlayabildiğim kadarı ile, kanına sunulan 1260 imzalı dilekçe... rak görevlendirildiğiniz sonuç ve a... düğünden, ayrıca anılan yazınızda ... nın açıldığı da belli edilmeyip, Üni... mutad olduğu üzere, 'rica edilen' hus... la sözcükleri ile birlikte yer alması... duğundan, doğru ve düzgün, anlaşılır ... yasa ile ilgili yönetmelik gereği hakk... türünü belli eden usulüne ve esasına uy... ren, anılan yazınızdaki davetinize icah... saygılarımla bilgi ve takdirlerinize su...

Doç.Dr. Yahya K.Zabunoğlu
A.Ü. Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi

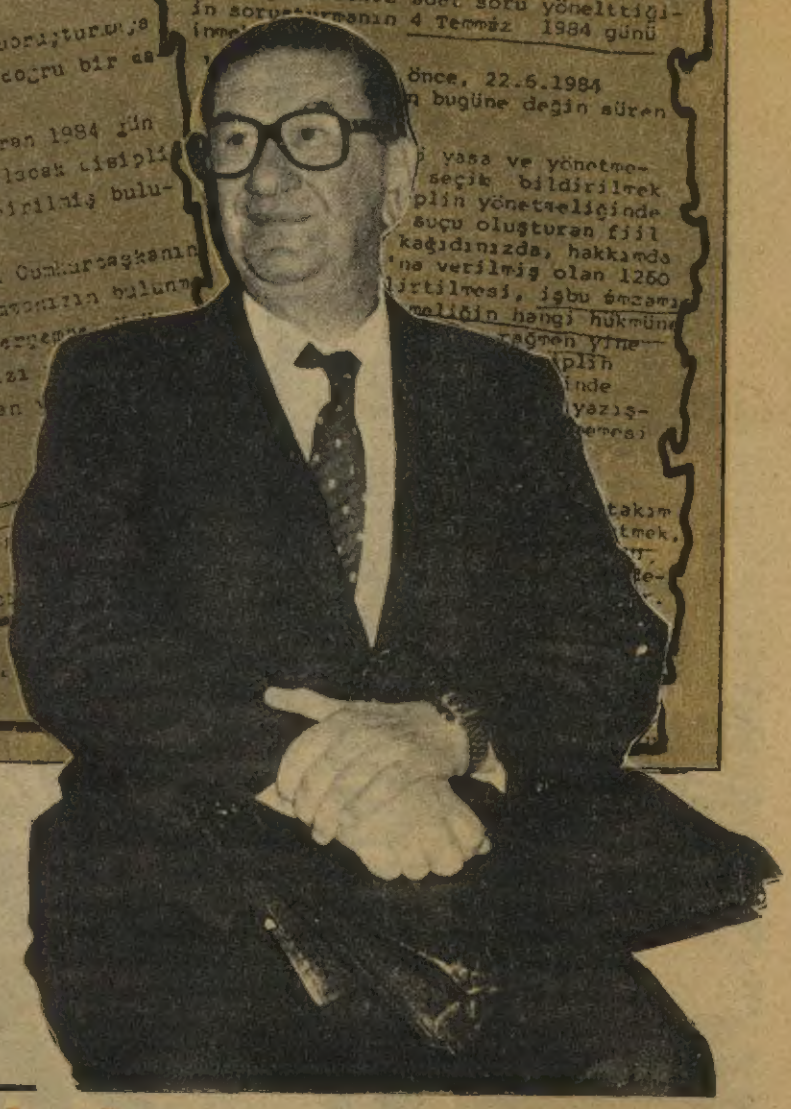

Doğramacı'nın soruşturmacı dekanları

Böyle piyasa ekonomisine böyle beş yıllık plan

Pasifik Ekonomisi: Dünyanın yeni güç ekseni mi?

Foucault: Aykırı'nın savunucusu

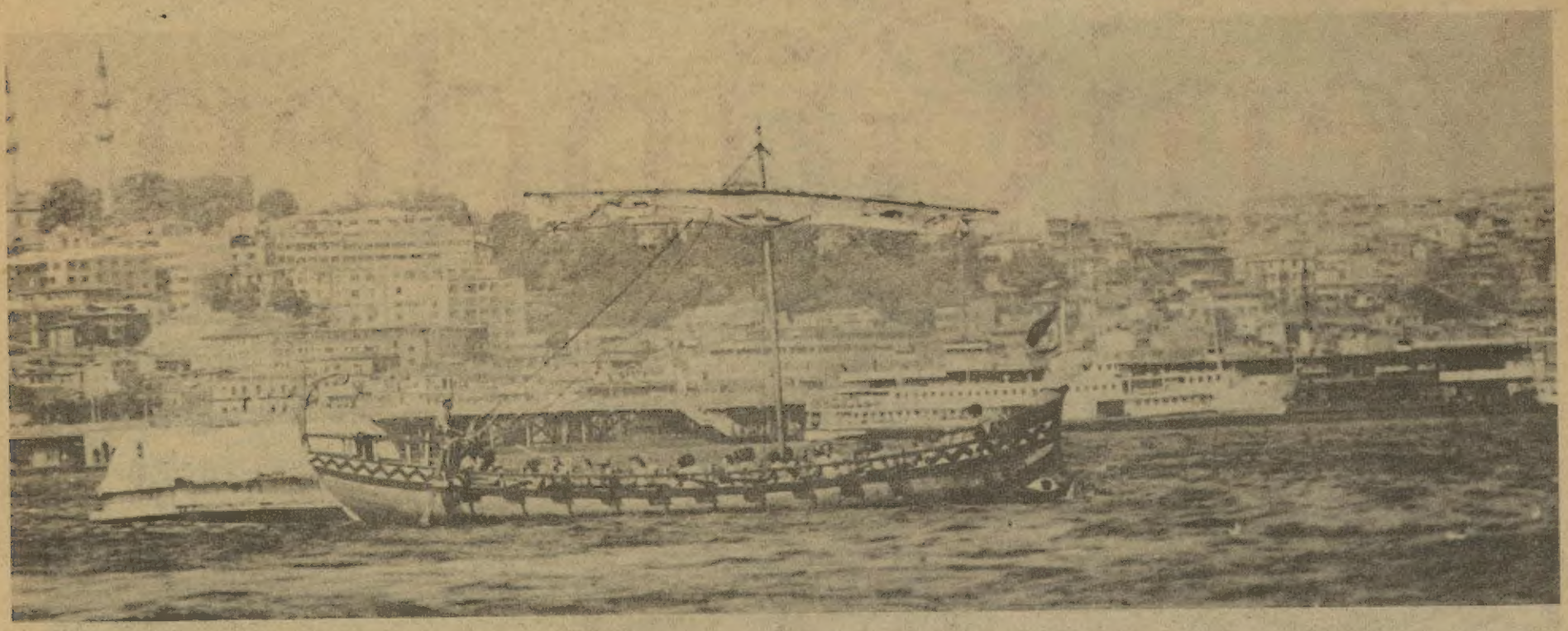

Bu adamlar deli mi ne!

Tim Severin'in kaptanlığındaki çağdaş argonotlar, 3000 yıl önce Yunanistan'dan yola çıkıp Karadeniz'in doğu kıyısındaki Kolkhis kentindeki efsanevî Altın Post'u aramaya çıkan Iasson ve arkadaşlarının gezisini yeniden yaşatıyorlar.

SEVİN OKYAY

Kendini tanıyacaksa ruh, diyorlardı
Bir başka ruhun derinliklerine bakması gerek
Ve kürekler vuruyordu denizin yaldızına
Gün batarken...

Seferis, "Argonotlar"

Hangimiz çocukluğunda komşunun bahçesinde balta girmemiş ormanlar yaratıp Tarzan naraları atmamış, su birikintilerinin ortasındaki çamurlar üzerinde ıssız adalar kurup yamyamlarla boğuşmamış, elde tahta kılıç ve kalkan, süpürge sopasından atların sırtında, devin esiri olan güzel prensesi kurtarmaya koşturmamışızdır? Ama çocukluk sona erip, *'hayat gailesi'* başa çökünce, hele buna *'evlad ü ayal'* gibi sorumluluklar eklenince, yürekler hoplatan o maceralar dünyası da naftalinlenip bohçaya konur ve kemali ciddiyetle *'hatıralar'* sandığına kaldırılır. Sohbetlerde yeri geldikçe, beşuş bir çehreyle *"O işin macera olduğu baştan belliydi"* ya da *"Bu yaştan sonra da maceraya girilir mi kardeşim"* gibisinden sözlerle *'macera'* olumsuzlanır. Yaşını başını almış insanlara yakışmaz o; utanmadan zıpırlık eden, hâlâ gerçekten büyük maceralar yaşayanlar varsa onlar ya hayatta her şeyi yaptıkları işin can sıkıntısından akılalmaz işlere kalkışan milyarderler ya da düpedüz çatlaklardır. Yani küçücük bir mutlu azınlıktır maceraperestler. Çoğunluksa, sessizce dinler ya da okur onların maceralarını.

Boğaz'dan geçerken pek çok İstanbulluya *"Bu da neyin nesi!"* dedirten *Argo* adlı tekneleriyle üçbin yıl öncesinin efsanevî bir yolculuğunu yeniden yaşatan *Tim Severin* ve arkadaşları da bu mutlu azınlığın mensupları. Hiçbiri milyarder değil; ama aralarında mühendisler, doktorlar, öğretim üyeleri, bilgisayar uzmanları, balıkçılar, askerler ve bir de otel yöneticisi var. Çatlaklık meselesine gelince... bu çok göreli bir konu değil mi?

İşin gerçeği şu ki, maceraperest olabilmek için yalnızca ipini kopartmış olmak yetmiyor. Bakın ne diyor *Tim Severin:*

"Çocukken çok okurdum. Erkek kardeşimle birlikte sanki yutardık kitapları. İnanılmayacak kadar çok sayıda kitap okuduk. Bir yandan da bağımsızlık vardı ruhumda. Daha onaltısındayken bir burs kazanıp Amerika'ya gittim. Tek başıma bir sürü yer dolaştım, türlü olaylar yaşadım orada. Akla gelebilecek her işte çalıştım. Kovboyluk bile yaptım. Yani gezilere başladığımda adamakıllı tecrübem vardı. Hayal gücüm de tabii...

Zaten o olmazsa olmaz. Çünkü hayatımı yazar olarak kazanıyorum. Bu işleri yapabilmek için önce bir fikir, bir kavram doğmalı kafada. Sonra bunu geliştirmeli, geziyi hazırlamalı, gemiyi yapmalısın. Geziden sonra da kitabı yazmak gerek. Beni paraca destekleyen bir kişi ya da kurum yok. Her şeyi kitap satışlarından karşılıyorum."

Tim, ilk gezisini karada yapmış. 1961 yılında yirmi yaşındayken iki arkadaşıyla birlikte motosiklet üzerinde *Marko Polo*'nun rotasını izlemişler. *Tim*, bu geziyi *'Marko Polo'nun İzinde'* başlığıyla kitaplaştırmış. *"Küçük ve mütevazi bir kitaptı, ama iyi sattı. İşte o zaman kendi kendime 'Belki bundan sonra bu işi yaparım' dedim"* diyor. Nitekim öyle olmuş.

"Marko Polo yolculuğu ertesi Oxford'a dönüp tarihî geziler üzerine incelemeler yaptım. Sonra yine Amerika'ya gidip Mississippi nehrini kanoyla geçtim. Ama nehirle deniz arasında dağlar kadar fark var. Gerçi nehir de tehlikeli olabilir; Mississippi'de birkaç kez alabora olmuştum mesela. Ama genellikle sakindir nehir. Kıyıya da daha çabuk varabilirsin. Denizdeyse hep ihtiyatlı olmak gerek. Kaptan olarak başlıca görevlerimden biri, ileriyi görmek, ne olacağını kestirebilmektir. İşte o zaman gerekli önlemleri alır, iş başa gelince de doğru olanı yapar ve başarılı olursun. Hiç beklemediğin bir şey olursa, o kötü işte."

Öncülü *Thor Heyerdahl*'ın *Kon-Tiki*'sini çok küçükken okumuş ve çok etkilenmiş *Severin*. Ancak *Heyerdahl*'ın *Ra* ve *Tigris seferlerini Kon-Tiki* kadar önemli saymıyor:

"Kon-Tiki çok önemliydi. Çünkü ortaya bir teknik koyuyordu. Ama Heyerdahl'in çalışmalarıyla benimkiler arasında belli bir fark var. O sallar yapıyor; evet, gerçi bir nebze yön verebiliyorsun bunlara ama tekne değiller. Ben, kontrol edilmesi gereken tekneler yapıyorum. Tekneyle sal arasında, atla eşek arasındaki farktan da daha büyük bir fark var. Heyerdahl'la uyuşmayan bir başka yönüm daha var: o, halkların, kültürlerin göçüyle, nüfus hareketleriyle ilgileniyor. Ben daha özgün gezilerle, ayrıntılarla ilgileniyorum. Bu, belirli tipte bir teknenin kullanılmasını öğrenmeyi, öyküler hakkında araştırma yapmayı ve olayın tarihî temellerini saptayarak tarihî yerine oturtmayı gerektiriyor. Benim kanıtlarım çok daha net ve somut olmak zorunda."

Tim Severin'e ün kazandıran ilk büyük gezi *Brendan* gezisi. Geziyi anlatan *'Brendan Voyage'* adlı kitap *best-seller* olmuş, türünde de *'Kon-Tiki'*den sonra ikinci yapıt sayılıyor.

Aziz Brendan, Batı Avrupa'da denizcilerin pîri. *Kolomb*'dan yüzyıllarca önce, M.S. 6. yüzyılda 17 keşişiyle birlikte Atlas Okyanus'a açılıp Yeni Dünya'yı bulduğu rivayet olunur. *Tim* ve arkadaşları öküz derisinden yapılmış aynı tip bir tekneyle bu Atlantik aşırı yolculuğu gerçekleştirmişler. Sefer başarıyla sonuçlanınca, *Tim* başlamış düşünmeye deniz mitolojisinde *Brendan*'dan da ünlü kim var diye.

"Bütün zamanların en ünlü gemicisi Sinbad'dı elbette. O dönemin Arap seyyahlarının öykülerini incelemeye koyuldum. Sonuçta, Sinbad'ın öyküsünün Basra Körfezi'nden Çin'e yapılan ilk Arap yolculukları üzerine kurulmuş olduğunu farkettim. Bence Sinbad'ın Binbir Gece Masalları'nda yeralan yedi macerası, Arap gemicilerinin yaşadıkları ve eve dönüşlerinde bire bin katarak anlattıkları tüm maceraların bir bileşimi. Yerinde incelemeler yapmak üzere Umman'a gittim. Muskat'ta beni güzel bir sürpriz bekliyordu: Sultan tüm yolculuğun finansmanını üzerine alıyordu. Koşulları şunlardı: Gemi Umman'da yapılacak, Umman bayrağı taşıyacak, mümkün olduğu kadar çok Ummanlı tayfa alacak ve Sultan Kabus'un tahta geçişinin onuncu yıldönümünde yola çıkacaktı. Çin'e gitmesine izin verilen tarihî tipteki ilk gemi oldu 'Sohar'ımız. Epey güçlüklerle karşılaştık ama harika bir yolculuk oldu."

Aziz Brendan'la, *Sinbad*'ın defteri böylece dürüldükten sonra *"kahramanlarımız"* geçen Eylül ayında Yunanistan'da toplanıp M.Ö. 1300'lerde yapıldığı rivayet edilen, insanlık tarihinde adı bilinen ilk tekne olan ve Batı edebiyatında mevcut ilk gezi öyküsünde yeralan *Argo*'nun kopyasını inşa etmeye başlamışlar.

Argonotların macerası, Yunanistan'la bugünkü Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Poti [Kolkhis] kenti arasında yapılan bir yolculuğun öyküsü. Kuşaklar boyu, bilim adamlarının, uzmanların uzun uzadıya inceledikleri, çok ilgi çeken bir öykü.

Şöyle rivayet olunur ki, *İolchos* kralının çocukları *Helle* ve *Phriksos*, üvey analarının zulmünden kurtulmak için altın postlu uçan koçun sırtına atlayıp kaçmışlar. *Helle*, Çanakkale Boğazı'nda denize düşüp boğulmuş (*"Hellespont"* adı da bundan kaynaklanıyor); *Phriksos*'sa sağ salim *Kolkhis*'e [Poti'ye] ulaşmış. Kurtarıcısı altın postlu koçu *Zeus*'a kurban edip, postunu da kral *Aietos*'e sunmuş.

Gel zaman git zaman, Tessalya'da Kral *Aison*'un oğlu *İasson*, tahtı gaspetmiş olan amcası *Pelias*'ın karşısına dikilip hakkını istemiş. Amca da şöyle demiş *İasson*'a: *"Böyle yiğitlik taslıyorsan Kolkhis'e git de Altın Post'u getir bakalım."* *İasson*, hemen namlı ustalardan *Argos*'a elli kürekli, iki yekeli, bir yelkenli gemi yaptırıp, kendi gibi yiğitleri toplamış yanına: *Argos, Lynée, Tiphys, Herakles, Hylas, Orphée, Caster* ve *Pollux* kardeşler, bir gözcü, bir rüzgârcı, iki de bilici. *'Argo'* (hızlı, parlak beyaz ışık) adını verdikleri gemiye binip yola koyulmuşlar. Binbir türlü maceradan sonra *Kolkhis*'e varmış, düzenle dolapla ve *Aietos*'un kızı büyücü *Medea*'nın da yardımıyla *Altın Post*'u elde edip geri dönmüşler.

Tim anlatıyor yine:

"Bu yolculuğu ne zamandanberi yapmayı istiyordum. Tüm bilim adamlarının, Yunan, Türk ve Gürcistan hükümetlerinin desteğini de aldıktan sonra işe giriştik. Argo'ya bir kargo gemisi diyebilirsin. Ya da bir keşif, bir eskort gemisi, hatta o dönemin savaş gemisi. O zaman tekneler denizde birbiriyle çarpışmaya girmez yalnızca savaşçıları bir yerden bir yere taşırlarmış. Üç boyda olurlarmış: 50, 30 ve 20 kürekli. Biz ekonomik olsun diye en küçük boyunu yaptık. Dizaynı, daha önce 'Brendan' ve 'Sohar'ı da yapan Colin Maudie yaptı. Çok iyi bir deniz mimarıdır. Eskiden çok da iyi bir gemiciymiş ama, artık dizayn ettiği gemilere binmektense, sonradan yolculuğun filmlerini izlemeyi yeğliyor. Yaptığı gemilerin iyi olduğu, 'Brendan'la 'Sohar'ın yolculuklarını başarıyla tamamlamalarından belli de, yine en güzelleri Argo bence. 16.6 metre boyunca, 3 metre eninde. 20 tek küreği iki dümeni var. Yelkenle giderken ikisini, kürek çekerken birisini kullanıyoruz. Rüzgâr arkadan ya da yandan gelirse yelken açabiliyoruz. Çam ağacından yapıldı, tek bir çivi kullanılmadan. Kayın kanevalarla tutturuldu tahtalar. Tıpkı üçbin yıl önceki gibi her şey."

*'Argo'*nun mürettebatının çoğu genç, çoğu sakallı, çoğu mavi gözlü... *Tim Severin*'in bundan önceki iki büyük yolculuğunda da bulunmuş olan tek argonot Faroe Adaları'ndan *Trondur Patterson*. Bakışlarından görmüş geçirmişlik akıyor. Kendini bildi bileli deniz üzerindeymiş.

"Faroe'da herkes doğuştan denizcidir." diyor. *Trondur* aynı zamanda ressam ve yontucu. *"Resimlerimin çoğunun konusu da deniz. Kolay bir iş değil. Uzun süre denizde kalması gerek kişinin. Balinaları, balıkları, deniz kuşlarını görmeli."* Anadili bin yıllık bir dil, Foriada olan *Trondur*, yalnız İngilizce konuşmakta değil, genelde konuşmakta güçlük çekiyor. *"Konuşmayı sevmem ben. Kendimi, duygularımı, resim yaparak heykel yontarak ellerimle anlatırım."* *National Geographic* adına geziyi görüntüleyen iki fotoğrafçıdan İrlandalı *John Egan* da *"kendilerini"* şöyle anlatıyor:

"Biz herkese benzemiyoruz. Sıradan insanlar değiliz yani. Paraya pula aldırdığımız yok. İşmiş, güvenceymiş vız gelir. Heyecana, maceraya tutkunuz. Baksana, üçbin yıl önceki 'Argo'nun ruhu yaşıyor teknede. Eski 'Argo'da olduğu gibi bizler de işimizde bir numarayız."

'Argo' mürettebatı arasında Oxford'un iki spor öğretmeni de var. Yüzme öğretmeni *Peter Warren*'la Kbele Koleji kürek antrenörü *Mark Richards*. Saçları ustura ile kazınmış, parlak mavi gözlü, güler yüzlü, biraz sallapati yürüyüşlü *Mark Richards* teknenin en tecrübeli, en kıdemli kürekçisi. Görevi yeni argonotlara kürek hocalığı yapmak. Aynı zamanda Oxford'da Latince, Yunanca, Matematik ve İş İdaresi dersleri veriyor.

Güneşte kayış rengi kesilmiş tombulca gövdesi, yuvarlak yüzü, neşeyle parlayan gözleriyle İrlandalı *Peter Moran*'sa Dublin'de yönettiği oteli bırakıp düşmüş yollara. *'Argo'*nun aşçılığını yapıyor.

Arzı endam ettiği her yerde hatunların yüreğini hoplatan *Seth Mortimer National Geographic*'in ikinci fotoğrafçısı. Cin gibi akıllı, konuşkan. *"Ekip ruhu çok önemli. Kendi başına yapmak istediğin şeyleri, bir bakmışsın başkalarıyla ortak yapıyorsun. İşbirliği çok güzel. Yalnız tarihi düşünmüyorum ben. Madem bunu yapabilirim, o halde neden yapmayayım? Argonot kelimesine bak sözlükte, her şeyi açıklıyor: bir arayış peşinde maceraya atılan. Kendini arıyorsun işte. Üstelik sıradan şeylerin bile büyüsü olabilir. Yalnızca bulaşıkları yıkayarak dünya düzenine katkıda bulunabilirsin."*

'Argo', bu mürettebatla, Karadeniz'in sularını yarıyor, Poti'ye, *Altın Post*'a doğru... Çağdaş argonotlar ikinci bir altın post bulamayacaklar, ama yalnız bedenleri değil, zihinleri de dolaşıyor, mücadele ediyor, birtakım sınırları zorluyor. Bu açıdan gerçek altın postu çoktan buldukları söylenebilir. □

"Ekip ruhu önemli. Kendi başına yapmak istediğin şeyleri, bir bakmışsın başkalarıyla ortak yapıyorsun. İşbirliği çok güzel. Yalnız tarihi düşünmüyorum ben. Madem bunu yapabilirim, o halde neden yapmayayım? Argonot kelimesine bak sözlükte, her şeyi açıklıyor: bir arayış peşinde maceraya atılan. Kendini arıyorsun işte. Üstelik sıradan şeylerin bile büyüsü olabilir."

Argo mürettebatı Karadeniz'e açılmadan önce Boğaz'da.

Günümüz sendikacılığı üzerine

ALPAY KABACALI

Türk-İş'in ve günümüz sendikacılığının yeniden gündeme gelmesi, önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Ancak, bu önemli konunun şimdilik yalnızca birkaç köşe yazarının dikkatini çektiği, basının geniş bir kesimininse değerlendirme yapmaktan kaçındığı gözleniyor.

Nasıl Kurtulur?

25 Haziran günlü *Milliyet*'te *Teoman Erel*, Türk-İş'in ilk görüşme başvurusunun Başbakan tarafından reddedilmesinin ardından, "Türk-İş Nasıl Kurtulur?" başlığı altında, Türk-İş üst yönetimini eleştirirken şöyle dedi:

"...Mesela Türk-İş 24 Ocak programı 1980'de uygulanmaya başlarken, 'ihtiyacımız kalmadı' zihniyetiyle tasfiye ettiği kendi uzmanları yerine YÖK'ün uzaklaştırdığı iktisat profesörlerini şu günlerde görevlendirse ve onlara dese ki:

— Ekonomide kaynaklar nasıl kullanılmış, kim ne kadar kemer sıkmış, kim nasıl sefâ sürmüş bir tesbit yapıverin... Holding profesörlerine karşı siz de bizim açımızdan programı tahlil edin.

Ama biliyoruz ki, Türk-İş ağırbaşlı ve ağır kanlıdır, öyle şey yapmaz. O nedenle yapabileceği işlere bakalım.

Belki de en iyisi Türk-İş'e bağlı sendikaların tüm üyelerinin sakal bırakmaları ve günün belli saatlerinde 'domates domates' diye alçak sesle bağırarak Başbakan'ın alerjisine hitap etmeleridir. (...)

Tabiî başka yollar da var. Şevket Bey Ali Dinçer'i taklit edebilir. James Bond çantasına pijama ve diş fırçasını koyup Başbakan'ın özel kalemine kamp kurabilir. Ya da Türk-İş 'Zamanım yok' diyen Başbakan'a özel yapılmış bir guguklu saat hediye edebilir. Bu âletten her saat başı fırlayacak saf görünüşlü bir kuş 'Türkiiiş Türkiiiş' diye öter. Böylece Sayın Başbakan işçileri hatırlar. (...)

Ancaaak, 'Türk-İş'i kurtarmak' gibi ulvî bir gaye için ne yapılacaksa hızla yapılmalıdır. Sayın Başbakan'ın Türk-İş'e ayıracak zamanı olmadığı kadar, ortadireğin sivri ucunda yaşamaya çalışan işçi yurttaşlarımızın da Türk-İş'e kulak verecek kadar sabır ve tahammülleri kalmamıştır."

Eski senatörlerden Konya milletvekili Ziya Ercan, ANAP'lılar şerefine düzenlenen gecede, sema' gösterisi yaparken, görülmüş. Kepçeler, Taşar ve 30 kadar milletvekili ile ANAP'lı belediye başkanları takip ediyor. (Foto: Cengiz DÖNMEZ-Akajans)

Milletvekili sema'da

●Konya'da özel sema' gösterisine ANAP milletvekili Ziya Ercan da katıldı.

Cengiz DÖNMEZ

KONYA, (Akajans)- İçlerinde Konya milletvekili Ziya Ercan'ın da bulunduğu sema' heyeti, ANAP'ın ileri gelen yönetici ve milletvekillerine özel "sema' gösterisi" yaptı.

Tercüman, 30.6.1984 / **Yorumsuz**

Belge açıklansın

"Başbakan sıfatını kazanmış bu iki saygıdeğer zat neden bahsediyorlar? Babalarından kalan bir çiftliğin hesaplarından mı, yoksa bu memlekette yaşayan her ferdin hayatını, geçimini çok yakından ilgilendiren ve miktarı 200 milyar lirayı bulan bir paradan mı?

Eğer Sayın Ulusu'nun 'Başbakan'lığı döneminde gerçekten 200 milyar lira tutarında para basılarak Başbakana da haber vermeden piyasaya sürülebilmişse, ortada ekonomimizi allak bullak edecek kadar büyük, fakat gizli kalmış bir olay var demektir. Öyle değil de eğer bir 'para basma' olayı yokken Sayın Özal 'Var' diye iddia ediyorsa, gerçeği öğrenmek bizlerin, bu memlekette yaşayan insanların— hakkıdır.

Dahası... Sayın Özal'ın elindeki 'belge'yi açıklaması zorunludur. Çünkü bir rejim gerçekten 'açık rejim'se, Başbakanın, devlet sırrı olmayan bir belgeyi 'memlekete faydalı değil' gibisinden sudan bir gerekçeyle kamuoyundan saklamaya hakkı yoktur."

Oktay EKŞİ (Güneş, 8.7.1984)

"Bir devletin, resmen anlaşma yaptığı IMF gibi bir örgütten gizlice para basması ve bunu bildirmemesi düşünülemez. Hiç değilse, Türkiye'deki devlet anlayışıyla bağdaşmaz. Hele Ulusu gibi, devlet anlayışı bilinen bir başbakanın böyle bir yola başvurulmasına göz yumabileceği de kabul edilemez.

Bu sorunların da açıklığa kavuşması gerekir.

Eğer Özal'ın elinde belgeler varsa —ki, olduğunu iddia ediyor— bunları ortaya çıkarmalı ve sorun, aydınlatılmalıdır. Zira konuştuğumuz şey, Türk devletinin temelini oluşturan bir anlayışla ilgilidir. Burası, Türkiye' dir ve Türk devletinden,muz cumhuriyetlerinde görülebilecek yaklaşımlar beklenemez." □

M. Ali BİRAND (Milliyet, 10.7.1984)

Türk-İş'i tasfiye...

Teoman Erel, 3 Temmuz günlü *Milliyet*'teyse, birtakım başka gelişmeleri ele aldı:

"(ANAP milletvekili) *Nevzat Bıyıklı*, hükümeti ve Başbakan'ı hop oturtup hop kaldıran beyanatında Türk-İş'e karşı, Hak-İş, MİSK ya da bunları birleştirecek yeni bir konfederasyon lehinde oyunlar tezgâhlandığını ifade ederek üç önemli noktada toplanan şu ifşaatı yapıyordu:

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Kalemli'nin Türk-İş'e karşı tutum ve davranışları hükümet için bir talihsizliktir. 2. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşarı Kutlu Savaş da aynı tutum içindedir. (...) 3. Son günlerde Türk-İş'in karşısında bir konfederasyon kurulması gibi çalışmalar yapıldığı öğrenilmiştir. Daha önce çeşitli nedenlerle sendikasından ihraç edilen (...) bir kişinin sözde milliyetçi yapıda bir konfederasyon kurmasından sözedilmektedir. Bu karanlık kişi, Anavatan genel merkezinin hemen yanında, ayda 750 bin lira kirayla bir bina tutmuştur. (...)

Kimdir ANAP merkezinin hemen yanında bina tutan ve her ay 750 bin papeli kira diye ödeyen yiğit sendikacı? Mazisi gerçekten ilginç midir? Nevzat Bıyıklı'nın yakın çevresi bu soruya şu yanıtı veriyor: 'Türk-İş'e karşı organizasyon için çalışan bu sendikacı Bayram Sökmen'dir.'

'Yahu' dedik, 'Biz Bayram Sökmen'i hatırlıyoruz. Hani 12 Eylül'den hemen sonra Konsey'in çıkarılan kararıyla işlem yapılacak sendikaları göstermek için Çalışma Bakanlığı tebliğinde geçen isim değil mi? Hani Türk-Ülke İş...'

'Tamam tamam' dediler, işte 'o...'

Açtık Resmî Gazete'yi, Çalışma Bakanlığı'nın 17 Eylül 1980 tarihli tebliğinden Bayrak Sökmen'in kamuoyunca pek bilinmeyen konfederasyonunu bulduk. Ve o konfederasyona bağlı ilginç sendikalara göz attık. (...) Tam altı büyük sendikamıza merkezlik eden o mucizevî dairenin adresi şöyleydi: 'Gaziosmanpaşa Dosteli Sokak No: 6/1 Ankara'.

Biz bu sendikalar hakkında ya da bu sendikaların bağlı oldukları Türk-Ülke İş'in rengi üzerinde bir şey söylemek istemiyoruz. Bu sendikaların bazı işbilir işverenlere pratik yoldan toplu sözleşme gerektiğinde hizmet arzettiklerini de iddia etmiyoruz. Ama tam altı sendikayı bir tek dairede (...) ahenk içinde çalıştırabilmek de doğrusu hüner ister. Bu hüner bir işçi ailesinin 600 gram etle 6 hafta idare ettiği bu dönemde çok önemlidir. Eğer gerçekten Anavatan, çok beceriksiz ve talihsiz bir dönemini yaşayan Türk-İş'i tasfiye için Bayrak Sökmen'le işbirliği yapıyorsa çok hünerli işbilir ve iş bitirir bir kişiyi bulmuştur, hiç bırakmasın."

Sendikalara El...

6 Temmuz günlü *Millî Gazete*'de *Atilla Özdür*, Çalışma Meclisi'nin uzun bir aradan sonra önümüzdeki günlerde yeniden toplanacağını belirttikten sonra şunları yazdı: "Yüksek öğrenim gençliğinin önemli bir kısmı fiilen çalışarak tahsillerini devam ettiriyorlar. Bunlara sendika üyeliğinin yasaklanması, bir kısım işyerlerinde işçi salt çoğunluğunun talebe işçilerin üzerine kaydırılarak o işyerine sendika denetiminden uzaklaşma imkânı veriyor. Böylece o işyerindeki talebe işçilerle birlikte diğer işçilerin de toplu sözleşme yapma hakkı ellerinden alınmış oluyor. (...) Bir yandan sendikalara tuu kaka diyoruz. Hem sendikacılığı göklere çıkarıyoruz. Sendikacılığın bizde yeri yoktur derken, bizler bizzat sendikacılığa kalkışıyoruz. Bir yandan sendikalar uzanan elleri kırıyor, diğer yandan da sendikalara el uzatmanın şartlarını bizzat kendimiz meydana getiriyoruz. Umarız Çalışma Bakanı Mustafa Kalemli talebe işçilerin sendikalara üye olmamalarından hasıl olan problemlerine önümüzdeki Çalışma Meclisi'nde bir çözümyolu getirirler..."

Sendika babası...

İlhan Selçuk, 10 Temmuz günlü *Cumhuriyet*'te, köşesine Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz'ın oğlunun düğünüyle ilgili haberi olduğu gibi aktardıktan sonra görkemli Şevket Yılmaz'ı kutlayıp yazısını şöyle sürdürdü:

"Haberi neden köşeme aldım? Şunun için:

Şimdiye değin ünlü işadamlarının, sermaye babalarının, holding başlarının düğünlerini gazetelerde okurduk; kim kime ne takmış, kim göbek atmış, kim çiftetelli oynamış öğrenirdik. Böylesine savurganlığın yeri olmadığını yazardık, halk kemer sıkarken, emekçilerden özveri istenirken, saçıp dökmenin kötü örnekler oluşturduğunu vurgulardık.

Demek o günler geride kaldı. Artık sendikacımız; işadamlarını, parababalarını aratmayacak düğünler düzenliyor, takıp takıştırıyor... Çok güzel... Anlaşılıyor ki ortalıkta sendika ağası kalmadı, sendika babası kaldı.

Eh bir sendika babasının da çocuklarının mürüvvetini görmek için parababalarıyla sağdıç içinde bulunmasına ne denir!.. □

Muhafazakâr gazetecilik dediğin...

NEJAT BAYRAMOĞLU

Halka ve olaylara Tercüman gazetesinin 28 Haziran Perşembe tarihli nüshasında, birinci sayfanın en mutena yerinde *"REZALET!"* üstbaşlığıyla *Kamuran Abacıoğlu* imzalı bir *"haber"* yayımlandı. *"Haber"*de, Amerikalı yazar *J.D. Salinger*'in, bazı Anadolu Liseleri ve özel okullarda yardımcı ders kitabı olarak okutulan *'The Catcher in the Rye'* adlı romanında kahramanın *"cinsî sapık"* olduğu, *"cinsî sapıklığın anlatıldığı"* ve *"onbeş yaşındaki çocukların cinsî sapıklığa özendirildiği, teşvik edildiği"* ileri sürülüyordu. Yine *"haber"*e göre, bu yargılara yolaçan alıntılar *"romanın yine her öğrenciye mecburen aldırılan 'Gönül Çelen' adlı Türkçe çevirisinden alın(m(ş)"*, Kadıköy Anadolu Lisesi Ingilizce Bölümü Başkanı bayan öğretmen de *"üstelik cinsî sapıklığı anlatan bu kitabı savunmaya kalkış(mıştı)."*

J.D. Salinger istediği kadar dünya edebiyatının ünlü yazarları arasında yer alsın; sözkonusu romanı istediği kadar çeşitli dillerde milyonlarca satmış olsun, *"haber"* deki iddialar doğruysa, en azından *Halka ve Olaylara Tercüman* okuyan binlerce ana-baba tedirgin olacak, evlâtlarını teslim ettikleri eğitim müesseselerine ve öğretmenlere güvenleri ciddi bir biçimde zedelenecekti. Nitekim, *"haber"*de bu husus, şu güzel Türkçe'yle gerektiği biçimde vurgulanıyordu: *"Evet, maalesef anne babaların binbir zahmetle fedakârlıklara katlanarak kurslara gönderip özel ders aldırarak kazanması için çırpındıkları bazı Anadolu Liseleri ve özel okullarda böyle kitaplar okutuluyor. İngilizce öğreniyor diye 15 yaşındaki çocuklar cinsî sapıklığa özendiriliyor, teşvik ediliyor. Kitabın son sayfasındaysa öğrencilere vurdumduymazlık ve boşvermişlik tavsiye edilerek adeta boşluğa itiliyor."*

Yıl: 23 Sayı: 8032 Fiyatı: 50 TL. Adres: TERCÜMAN Tesisleri Topkapı

REZALET!

DERS KİTABI DİYE OKUTULUYOR

İşte Amerikalı yazar Salinger'in "Catcher in The Rye" isimli kitabının, bir kız öğrenciden aldığımız Türkçe çevirisi. Baştan başa argo ve ahlâkdışı kelimelerle dolu bu kitapta, okuldan kovulan bir öğrencinin sapık ilişkileri anlatılıyor. Ve bu kitap, 15 yaşındaki çocuklarımıza, İngilizce öğretmek için, Anadolu liselerinde okutuluyor.

GÖNÜL ÇELEN
Salinger

Çocuklarımız İngilizce'yi sapık ilişkileri anlatan bir kitaptan öğreniyor

● Anadolu liseleri ve özel okullarda okutulan "Gönül Çelen" adlı kitabın, hemen her satırı yüz kızartıcı ifadelerle dolu

Kamuran ABACIOĞLU

"Hiç. Çok tutuluyorum o o..... çocuğuna". "Her nezaketse, önce herif ağzını doldurup kadının yüzüne püskürtüyor, sonra da kadın karşılık veriyordu."

Yukarıdaki cümleler bayağı seks kitaplarının birinden değil, Anadolu liselerinde 15-16 yaşındaki çocuklarımıza güya İngilizce öğretmek

(Devamı Sa: 10 Sü: 1'de)

Denktaş: «İslâm ül...

ÇOCUKLARIMIZ

(Baştarafı: 1. Sayfada)

için ders kitabı olarak seçilmiş Amerikalı Salinger isimli yazarın "Catcher In The Rye" adlı romanının yine her öğrenciye mecburen aldırılan "Gönül Çelen" adlı Türkçe çevirisinden alınmıştır.

Ve bu cümleler en bayağı argo kelimeler ve küfürlerle dolu "Okulundan kovulan bir cinsî sapık öğrencinin sapık ilişkilerini" anlatan ve Anadolu liselerinin 5. sınıf öğrencilerine İngilizce öğretmenleri tarafından ders kitabı olarak seçilip okutulan kitaptan seçebildiğimiz en hafif cümlelerdir.

Ve sıkı durun... Bu kitap tam 14 senedenberi çocuklarımıza güya İngilizce öğretmek için ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Evet, maalesef anne babaların binbir zahmetle fedakârlıklara katlanarak kurslara gönderip özel ders aldırarak kazanması için çırpındıkları bazı Anadolu liseleri ve özel okullarda böyle kitaplar okutuluyor. İngilizce öğreniyor diye 15 yaşındaki çocuklar cinsi sapıklığa özendiriliyor, teşvik ediliyor. Kitabın son sayfasında ise öğrencilere vurdumduymazlık ve boşvermişlik tavsiye edilerek âdeta boşluğa itiliyor.

Kitabın elimize geçen çevirisi aynı zamanda bir belge niteliğini taşıyor. Çünkü kitabın ilk sayfasında Kadıköy Anadolu Lisesi 5. sınıf öğrencilerinden birinin adı, soyadı, okul numarası ve sınıfı yazıyor.

ŞECAAT ARZEDERKEN

Kadıköy Anadolu Lisesi Müdürü Hikmet Demirçelik kendisinin İngilizce bilmediğini bu sebeple İngilizce bir kitabı kontrol imkânı bulunmadığını, okutulacak kitapları İngilizce öğretmenlerinin seçtiğini ve Talim Terbiye Kurulu tarafından sakıncalı bulunmayan kitapların okutulduğunu söyledi. Daha sonra müdürün çağırdığı İngilizce bölümü başkanı bayan öğretmen ise kitabı 14 yıldır okuttuklarını söyledi. Kitabın Talim Terbiye Kurulu'nca sakıncalı bulunup bulunmadığı şeklindeki sorumuza ise verilen cevap insana küçük dilini yutturacak kadar şaşırtıcıydı: "Efendim biz bu kitabın sakıncalı olup olmadığını Talim Terbiye Kurulu'na sormuşuz. Ancak 14 yıldır bize bir cevap verilmemiş. Hem bu kitap bütün Anadolu liseleri ile özel okullarda okutuluyor."

Bölüm başkanı İngilizce öğretmeni üstelik, cinsî sapıklığı anlatan bu kitabı savunmaya kalkıştı.

Daha sonra Nişantaşı Anadolu Lisesi Müdürü ile konuştuk. Müdür geçen yıl sözkonusu kitabın listeye alındığını, ancak Talim Terbiye Kurulu kitabın okutulmasını sakıncalı bulduğu için okutulmadığını söyledi.

İzmir'de bir meydana, şehit E... Özer...

Muhafazakâr gazetecinin yaklaşımı

Öncelikle haberin yazarıyla görüşüp, iddialarını hangi kanıtlara dayandırdığını öğrenmek gerekiyordu. *Kamuran Abacıoğlu*, konuyla ilgili sorularımızı cevaplandırmak nezaketini gösterdi. İngilizceyi az çok biliyordu. Romanın orijinalini okumamıştı. Yazar *Salinger*'in edebî kişiliğini de öteki eserlerini de bilmiyordu. Edebiyat eleştirmenlerine başvurmak gereğini de duymamıştı. Yalnız arkadaşlarından *Salinger*'in yılın altı ayını psikiyatri kliniklerinde geçiren eksantrik bir yazar olduğunu öğrenmişti. Zaten ne yazarın kişiliği ne de romanın edebî değeri kendisini ilgilendiriyordu. *Adnan Benk* tarafından yapılan Türkçe çevirisini okumuştu. Kitap baştanbaşa küfürler, ağza alınmayacak kelimelerle doluydu. Zaten öğrencilere de zorla bu çeviri aldırılıyordu. Hele hele bilgisine başvurduğu öğretmenlerden aldığı cevaplar kendisini bu haberi yazmaya teşvik etmişti. Muhafazakâr fikirlere sahip bir insandı. Gerek kendisi gerekse gazetesi Türk halkının çoğunluğunun görüşlerini dile getiriyorlardı. Cinselliğin psikopatolojisinde sıralanan sapıklıklar, romanda belirtilmiş olsun olmasın, sırf *"ibne"* kelimesinin geçmesi bile haberdeki iddiaları ileri sürmesine yeterdi. Kitabın piyasada serbestçe satılmasına itirazı yoktu. Ancak okullarda okutulmasını sakıncalı buluyordu. *Kamuran Abacıoğlu*'na sorularımızı içtenlikle cevapladığı için teşekkür edip ayrıldık.

Ne var ki, *Abacıoğlu*'nun içten davranışı olayı gazetecilik açısından bitirmiyordu. Abacıoğlu'nun cevapları *"haber"*deki iddiaları kanıtlamaya yeterli olmayan öznel görüşlerdi. Oysa, yazı kişisel yorumlara açık bir makale, fıkra ya da eleştiri değil bir haber'di.

Bakan işe karıştı mı?

Romanda gerçekten bir transvestit'ten, birbirinin yüzüne su ya da içki püskürten bir çiftten, bir barın köşesine tünemiş olan *"ibne"*lerden ve romanın başkişisine karşı *"homoseksüel"* bir girişimden sözediliyordu. Ancak, roman kahramanı *Halka ve Olaylara Tercüman*'da belirtildiği gibi *"cinsî sapık"* değildi. Aksine, onyedi yaşındaki her delikanlı gibi erkekliğine düşkün, cinsel ilişkiyi ancak kadınlarla düşleyen, sapıklıklara en ufak bir hoşgörüyle bakmayan birisiydi. Şu iki küçük alıntı bile bunu kanıtlamaya yeter:

"Doğrusunu isterseniz, kadınlara bitiyorum. Yanlış anlamayın sakın, gerçi kadına düşkünümdür ama, öyle kadın budalası sayılmam. Herkes gibi ben de hoşlanırım işte o kadar." (Benk çevirisi, s.67)

"Hatta, kafayı iyice bulduktan sonra, bir kızı karşıma alıp tükrükleşmek bile hoş gelebilir bana. Ne var ki, bu düşüncenin kendisini sevmiyorum. Üstünde durursanız, pek iğrenç bir şey. Gerçekten seviyorsanız bir kızı, ne diye onunla matrak geçesiniz, değil mi ama?... Peki, yüzü hoşunuza giden bir kıza nasıl olur da tükürürsünüz, böyle iğrenç şeyler yaparsınız?" (Benk çevirisi, s.76)

30 Haziran Cumartesi tarihli *Tercüman*'da *"haber"*-in devamı bu kez imzasız olarak geldi. Millî Eğitim Bakanı *Vehbi Dinçerler "konuyla ilgili olarak Tercüman'a açıklama yapmış"* ve *"Tercüman'ın haberini okuyunca konuya el koydum. Tetkik ettiriyorum"* demişti.

Dergimizin Ankara Bürosu'ndan bu konuda bilgi istedik. Aldığımız cevap ilginçti. *Vehbi Dinçerler*, Tercüman'a bu konuda hiçbir açıklamada bulunmadığını belirtmişti.

Konu artık, *Kamuran Abacıoğlu*'nun da sorumluluğunu aşıyordu. Yıllardır başka yayın organlarını *"maksatlı haber"* yayınlamakla suçlayan *Tercüman* yöneticileri, *"haber"* niteliği oldukça kuşkulu bu yayınlarıyla ilgili olarak muhafazakâr olsun olmasın tüm Türk okurlarına bir açıklama borçlanıyorlardı. □

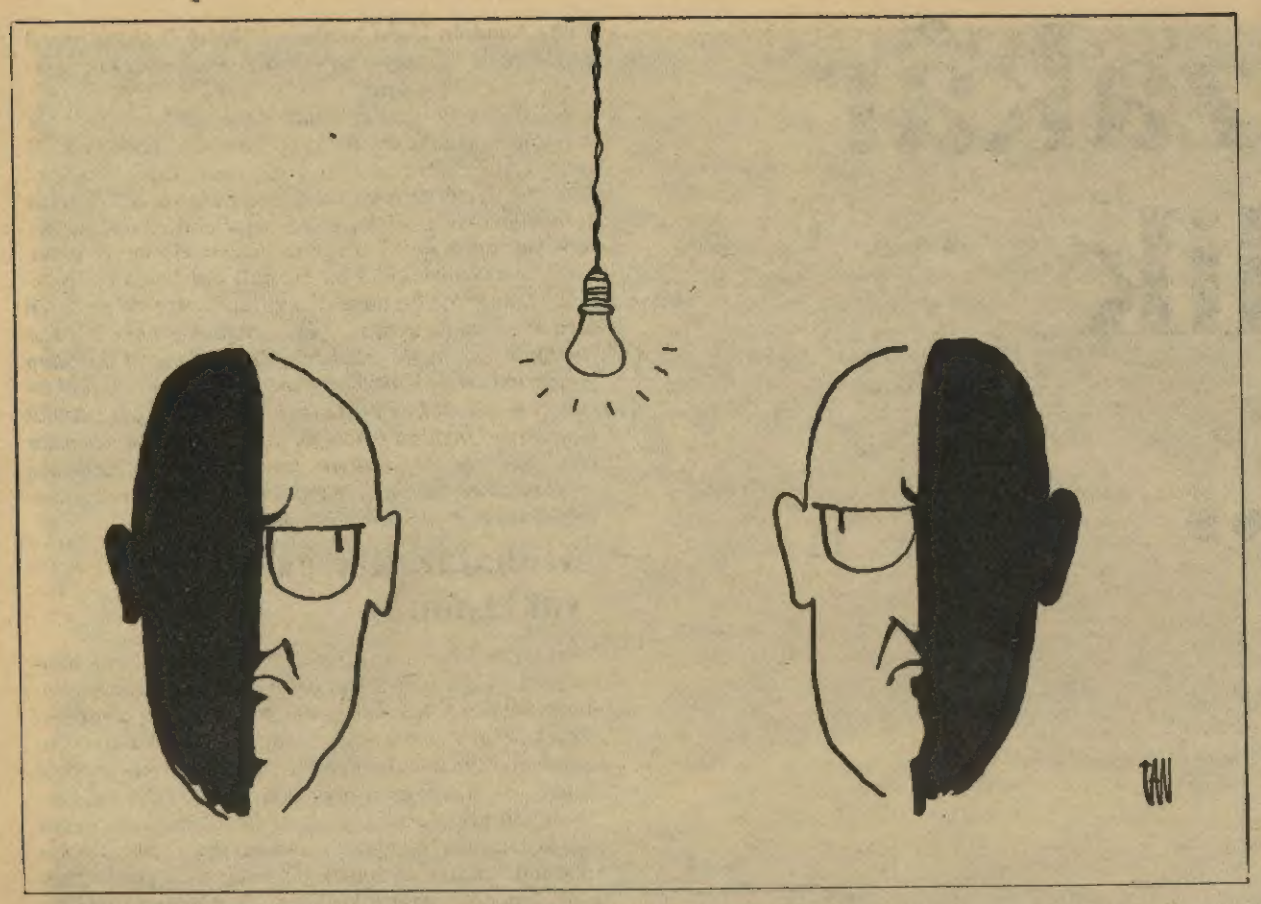

Ödüm koptu

Enis Batur'un "aydınlar"la "yarım aydınlar" üzerine yazdıklarını önce şaşkınlıkla, sonra da gitgide artan bir "sıkıntı" içinde okudum. Doğrusu, özellikle ikinci bölümde söylediklerini beklemezdim ondan... Düşünüyorum, belki sözleri —ya da anlatım biçemi— amacını aşmıştır.

İlk yazıda, *Server Tanilli*'ye atılan taş dışında, belli-başlı "tırmalayıcı" bir yer yok. Benimsemek benimsememek ayrı sorun, yazar "aydın olabilme" konusunda ilgiyle izlenecek görüşler ileri sürmüş. Bir *"kifayetsiz muhterisler, despot mütefekkirler çağı"* var ya, bunu geçelim. *Batur*'un ilk yazıda, durup dururken neden *Server Tanilli*'ye dirsek vurduğunu anlamak gerçekten güçtür. Tanilli "bütün bilimler diyelektik materyalist olmak zorundadır" dermiş... Der, der. Bir bilim adamına, bir düşünüre, giderek sıradan bir okuryazara bunca düşünsel bağlantıyı çok mu göreceğiz? Bunu "buyruk kipi"yle söylememeliymiş. Bilmem, buyurmakla görüş açıklamayı nasıl ayırt edebileceğiz? Denek taşı edinmek için kimlere başvuracağız? Öte yandan *Enis Batur, Tanilli*'yi eleştirmeden üç beş satır önce tıpı tıpına şöyle der: *"...Bel bağladığı değerlere sahip çıkma, onlardan hareketle tavır alma zorunluğu ve doğacak sorumluluğu taşıma biçimidir aydını aydın kılan..." Tanilli*'nin yeralışı bunlara çok mu aykırı düşüyor?

İlk yazıda usul usul anlaştırılan, geçiştirilen eleştiriler, konu yarım aydına gelince *(Batur* yarım aydın diyor, "yarı-aydın"da denebilir mi?), evet, söz yarım aydına gelince eleştiriler yeri göğü sarsan bir "gazab"a dönüşüyor.

Şu yarım aydın lafından başlayalım. Bana göre de bu gerçekte, iyi, yararlı bir deyimdir, düşünme, tanımlama kolaylığı sağlar. Ama çok bel bağlamaya da gelmez. İlkin soyuttur, epeyi de görecedir. Oldum olası birinden biri sık sık yarım aydın demeye başladı mı beni bir korkudur alır, karşımda erişemeyeceğim bir "yüceliğin" ortaya çıktığını sezer gibi olurum. Bu yarım aydınlar "Rubikon"u nasıl geçecekler? Çokuluslu şirketlerin adam arama ilanları gibi "ikinci yabancı dil tercih sebebi midir?" Türkçe bilmek de yararlı olur mu? Pek çok okumak iyi. Kaç kitap? Hangileri? Yeni akımları da birincil kaynaktan izlemeli... Bunları salt öğrenmek yeter mi, yoksa "az çok" bağlanmak da gerekir mi?

Bunları geçelim, "despot, muhteris, kifayetsiz mütefekkir"lerden de öteye varalım. *Batur* açık seçik adlarını açıklamıyor, ama çeyrek yüzyıl ortalığa egemen olduklarını ileri sürdüğü bu yarım aydınlara ilişkin bazı ipuçları veriyor. Yazarın tanımlamalarının tümünü buraya aktarmaya olanak yok; bazılarına göz atalım.

Bunlar *"toplumcu gerçekçi edebiyat adına sayısız herzeler" yemişler, hem buyurgan kafalı hem de "bölmeli kafalı" olurlarmış, strateji ile taktik adına yalan bile söylerlermiş, yabancı yazarları, "inanılması güç bir bönlükle" inanılması güç çiğlikte sıfatlarla" ele alırlarmış...* Çok iyi. Peki bu "çoğulcu demokrasiye ters düşen, buyurgan, düpedüz totaliter karakterli" yarım aydınlar nasıl oldu da ortalığa bunca korkuyu salabildiler? Arkalarına hangi güçleri almışlardı? *Bunlara "göz yumulmuş" "prim verilmiş" "kibarca uyarılmamışlar" "ağızlarına huni konulmamış"...* Acaba bu ayrıcalığı, bu "kabadayılık olanağını" kimler sağladı onlara? Şaşkınlıktan ne diyeceğimi bilemiyorum.

Bunların (ya da bunlar içinde bir bölüğün) başka büyük suçları da var: *Edip Cansever*'i, *Tahsin Yücel*'i, *Zekeriya Sertel*'i, *Tanpınar*'ı, *Abdülhak Şinasi*'yi, *Orhan Veli*'yi, *Attila İlhan*'ı beğenmemek (bunlar arasında benim de beğenmediklerim var, ama gel de "itiraf et"). Peki, *Batur* ne öneriyor? Herkes herkesi beğenmeli mi? Sürekli olarak karşılıklı övgülerin alıp verildiği bir "barış ortamı"mı gerek? Eleştiriler sert olmamalı, "saygı ve görgü kurallarına" uygun mu düşmeli? Eleştiriye kalkışmak için "yeterli bilgi toplamak" mı zorunlu görülüyor. Yalan yok, yanlış yok. Sınırları düşündükçe soluğum kesiliyor.

Enis Batur, kurumların, örgütlerin ödevlerini yapmadıklarına da değiniyor. Bu düşünce tartışma götürür, epeyi haklı yanı da vardır. Ama "insaf ölçüsünü" de elden bırakmamak gerekir. Şöyle bir şey oluyor çünkü: Bir çizgiden sonra en çok çile çekenler, en ağır sıkıntılara katlananlar, olup bitenlerin "baş sorumlusu" sayılmaya başlanıyor. *Batur*, şöyle bir çevresine baksın, geçmişi gözden geçirsin, bazı mühendislerin, hekimlerin, hukukçuların, sendikacıların öykülerini anımsasın, yeter. *Üstelik Batur, iki kez bastırarak, "bütün bunların geride kaldığının düşünülebileceğini" de belirtiyor. Nasıl oldu da bu "mutlu son" sağlanabildi?*

Batur, sınırsız özgürlük özlemi uğruna koyduğu katı kurallarla sanki bir yeni (ve özgün) okul, tarikat kurduğu çağrışımı uyandırabilir. Ama bu yanlış olur, üstelik bunu tasarlasa bile söz götürmez hakkıdır.

Asıl önemli olan şudur: Özgürlük adına bazılarına "özgürlük" tanımamak... *Batur*'un yazılarında, ilk ağızda şaşırmaya, irkilmeye yolaçan bu yorumdur. *Bir uçta "gerçek aydınlar", öte uçta "halk", ortada kalanların canı çıksın. Bu ise yalnız "yürek daraltan" değil, hem de yazarın "ana düşüncesiyle" çelişki halinde bir isteklir.* Madem ki "demokrasinin olmadığı yerde aydınlara yer yok", bırakalım onlar da gönüllerince yazıp söyleyebilsinler.

Sevgili *Enis Batur*, herhalde bunları dört yıl önce de yazıyordu. Belki dört yıl, on dört yıl sonra da yazacaktır. Ama bugün yazmak? Bunu onun iki yazıda bol bol açıklayıp sergilediği hoşgörüsüne, demokrasi ve özgürlük sevgisine yakıştıramıyor, "yiğitliğine" sığdıramıyorum. Benim ödümü kopardı.

Orhan BARLAS/İSTANBUL

Batur ve Tanilli

Derginizi ilk sayısından bu yana ilgiyle okuyorum. Derginin bu "geçiş dönemi"nde çok önemli bir görevi yerine getirdiğine inanıyorum. Ancak, bu inanç, doğallıkla, dergide yayınlanan her görüşü kabullendiğim anlamına gelmemektedir. Kimilerinde beğenmediğim, karşı çıktığım yanlar mevcuttur ki, Sayın *Enis Batur*'un 16-30 Haziran 1984 tarihli derginin 6. sayfasındaki *Server Tanilli* ile ilgili bir paragrafın yeraldığı yazısı da bunlardan biridir.

Öncelikle şunu belirteyim ki, *Tanilli Hoca*'nın benim ya da başkasının savunmasına kesinlikle ihtiyacı yoktur. Ancak, bizim katı bir doğmatizmden kurtulmamızda büyük bir payı olan Sayın Hoca'nın nedereyse antidemokrat biri olduğunun ileri sürülmesine dayanamadım ve bu satırları yazdım.

Sayın *Batur*, yazısında "Doğru ve eğriden sözettiğimize göre, aydın kişinin bu soy ölçüleri var" diyor. Ve sanırım, *Tanilli Hoca*'nın kendi kendi doğruları uğruna verdiği mücadeleden, askeri bir mahkeme önünde, hem de oldukça olağanüstü bir dönemde, her türlü tehlikeyi göze alarak; "Ben yalnız içinde yaşadığım topluma ve çağa karşı sorumluyum" diyerek yaptığı o unutulmaz savunmadan bihaber olarak şu satırları yazıyor: *"Server Tanilli* gibi 'bütün bilimler diyalektik materyalist olmak zorundadır' diyemez."

Eğer, Sayın *Batur*'un *Tanilli*'nin "eğri" ve "doğru" ları konusunda bir nebze olsun kuşkusu varsa, ona *"Bir Bilim Adamı'nın Savunması"*nı okumasını salık veririz.

Gelelim, Sayın *Batur*'un *Tanilli* ile ilgili olarak, Sayın Hoca'nın "aydın" olmadığı gizil savını taşıyan "bütün bilimler diyalektik materyalist olmak zorundadır" sözüne. Sayın *Batur*, biraz zahmet ederse, bunun bilimsel bir yargı olduğunu görecek ve "bütün herkes diyalektik materyalist olmak zorundadır" anlamına gelmediğini anlayacaktır. Bu dürüst, ilkelerine saygılı bir bilim adamının bilimsel yöntemine olan inancının ifadesidir; yoksa *Enis Batur* gizlice ima etmeye çalıştığı üzere antidemokratik bir ilkenin açıklanması değildir.

Aslında, Batur da *Tanilli*'nin bir, hem de gerçek bir aydın olduğunu bilmektedir. Ama onun sorunu bu değildir, o aydına sınıflarüstü bir kimlik vermek çabasındadır. Oysa *Gramsci*'nin dediği gibi "her sınıf kendi aydınını yaratır". *Tanilli* işçi sınıfına bağlı dürüst bir aydındır. Bu niteliği isminin başındaki Doç.Dr. sıfatıyla değil, ilkelerine sahip olma, temsilcisi olduğu sınıfa sonuna kadar bağlı olma yoluyla kazanmıştır. Hiç şüphesiz, Sayın *Batur* da bir aydındır. Biz onun kadar insafsız davranarak, onun kimliğine karşı çıkmayacağız. Fakat kendisinin farkına varmak istemediği bir noktayı belirteceğiz. Sayın *Batur* ülkemizde mevcut olmayan gelişmiş, ileri büyük burjuvazinin temsilciliğini üstlenmiş küçük burjuva aydındır. Ve öyle inanıyorum ki, aydın niteliğini en rahat koşullarda dergi ve gazetelere yazı yazarak değil, olayların en aleyhine döndüğü koşullarda bile "doğru"larına sahip çıkmış biri hakkında yazı yazarken bu gerçekleri, hele hele bir sınıf gerçeğini gözardı etmemelidir.

Ergun BABALAN/İZMİR

Savunma hakkı

Yeni Gündem'in 5. sayısında, çeşitli sayfalarda ve çeşitli yazılarda görülen bir anlayış, kanımca derginin amaçlarına ve çizgisine ters düşüyor.

23. sayfadaki yazının başlığı: *"Sovyet tankları Çekoslovakya'ya girince..."* 14-15. sayfalardaki *"Demokrasi"* genel başlıklı yazıda, *"Neden 'tabu'lar yaratılmasına göz yumulmuş, neden Zekeriya Sertel'e çıkışılmış..."* deniliyor. Bildiğim ve gördüğüm kadarıyla derginin amaçlarından biri, her türlü görüşün özgürce söylenebileceği bir ortam yaratılmasıdır. Kanımca bir görüş yasaklıysa ya da belirli kesimlerin görüşlerini savunma hakkı kısıtlanmışsa (12 Eylül öncesi partilerinin siyaset yapmaları yasaklanmış yöneticilerinin durumu gözönüne alınsın), bu görüş ya da kesimler aleyhine yayın yapmak demokratik bir tutum sayılamaz. Sözgelimi, sosyalizmin yasaklandığı bir ülkede sosyalizme karşı çıkmak kolaydır ve bunu yapanlar gereğinden çoktur. Bu konuda ciddi eleştirilerimiz, ilginç görüşlerimiz olabilir belki, ama karşıtı ifade edilemeyen bir görüşü, düşünceyi savunmak her şeyden önce demokratik olmaz. Bunun gibi, *Zekeriya Sertel* konusu zamanında kamuoyu önünde tartışılıp tartışma sona ermişken ve şimdi artık hesabı mahkemede

verilmekteyken, basında yeniden o konuya dönme olanağı yokken, her ne nedenle olursa olsun, bunun bir suçlama olarak gündeme getirilmesi en azından *"Demokrasi"* başlığına ters düşer.

"Kitap" sayfasında yeralan. *"Yüzbaşı Selahattin Elias Canetti'ye Karşı"* başlıklı yazı da, kanımca çok daha *"vahim"* bir tutumu yansıtıyor: *İlhan Selçuk*, karşı çıkılan, alaya alınan yazısında görüşlerini gerekçesiyle açıklamaktan öte bir şey yapmıyor. Eleştiri —daha doğrusu alay— konusu olan kitabı elinden attığını yazması mıdır? *"Atmak"* fiilinin çeşitli anlamlarını düşünelim. Hemen herkes bazı kitapları elinden atar, atmıştır... *Canetti*'yi ve kitaplarını öven yazılarla birarada verilince, bu *"görüşten dolayı"* alaya alma daha da belirginleşiyor. Sonuç olarak da, sözkonusu yazı hem antidemokratik, hem de hoşgörülemeyecek bir tutumu yansıtıyor. Böylece, **Yeni Gündem**'in çizgisine ters düşen, en ucuzundan yaygara koparmak gibi bir yayıncılık anlayışının geçerlik bulduğu izlenimini uyandırıyor. *"Nokta'dan niye ayrıldım"* başlıklı yazının giriş bölümünde yeralan *"küçük beyin"* vb. sözleri de aynı çerçevede değerlendiriyorum.

Alpay KABACALI/İSTANBUL

"Kurtarıcı"/ "Düşman"

İlgiyle takip ettiğim **Yeni Gündem**'in 4'üncü sayısında Murat Belge, aydınımızın toplumun "kurtarıcı"lığından, nasıl toplum "düşmanı", "hain" mevkiine geldiği sorusuna cevap bulmaya çalışıyordu. Fevkalâde dikkate değer tespitlerde bulunan Belge, kanaatimce bir noktada "yanlış"ın ağına takılmış bulunuyor.

Yaklaşık iki yüz yıllık bir tarih şeridi içerisinde "toplum gerçekleriyle hiçbir ilgisi olmayan bir yenileşme kültürü" meydana getiren aydınlarımız, dolayısıyla klasik çizgiyi terketmeyen; değişen, ama "geleneksel"den kopmayan toplumla uyuşmazlık, ihtilâf içine giriyordu. Cumhuriyet, aslında toplumdan kopan seçkinlerin siyasal kurumlar ve hukuk plânında topluma karşı sağladığı açık bir galibiyetin de ifadesidir. Yükselen talepler karşısında çok partili bir siyasî hayata geçildiğinde ise, durum tersine çevriliyordu. 1950'de iktidara gelen, merkezi temsil eden CHP karşısında DP'yi tercih eden halktır. Fakat halkın siyasal katılma yoluyla seçtiği temsilcilerin iktidarına 1960'da son verilecektir. 1960'da iktidar seçim yoluyla değil, ihtilâl yoluyla el değiştiriyordu. İhtilâli yapan ordu, siyasal katılma mekanizmasının karşısına "fren ve karşı ağırlıklar"ı getiren, anayasayı yapan Kurucu Meclis'i oluşturanlar ise aydınlar idi. Osmanlı'nın son döneminde başlayan kopukluğun, Cumhuriyet döneminde, ilk 60'lı yılları da kapsamak üzere bir "halk ve onun karşısında 'belirli çevreler' ve aydınlar" formülasyonunu neticesi verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1960'dan sonra bazı hukukî ve kurumsal değişikliklere gidilirken, meydana gelen sosyal direncin de tesiriyle sosyal yapının daha dikkatle değerlendirmelere tabi tutulmaya başlandığını söylemek mümkün. Aydınlarımız, bu yıllarda artık toplum gerçekleriyle ilgili olmaya başlamış bulunuyordu. Mesela o ana kadar görmezden gelinen veya belirli bir zaviyeden yorumlanan din, bu dönemde ciddi çalışmalara konu oluyordu. İkinci baskısını İletişim Yayınları'nın yaptığı *Din ve İdeoloji* bu çalışmaların önde gelenlerinden biri. Aydınımızın topluma bakış açısındaki değişme ve bazı sosyal değerleri ve sosyal yapı unsurlarını "tanıma"ya başlaması ise iki gelişmeye neden olmuştur: (1) Resmî ideolojiden kopuş, dolayısıyla "belirli çevreler"in gözünde düşman haline gelme; (2) toplumla bütünleşme süreci içerisine girme.

Ben olayı bu şekilde yorumluyorum. Bu sebeple de, Belge'nin bugün toplumun "belirli çevreler"le aynı bakış açısı içinde aydınları düşman görmekte olduğu tespitini doğru bulmuyorum. Aksine, 60'ların öncesinde düşünce, ideal ve eylem birliği içindeki aydınlar ve "belirli çevreler"e toplum hasım iken, 1960'lı yılların ortalarından itibaren aydın, değiştiği ölçüde hasımlıktan kurtulmaya başlamıştır.

Halkın bugün dahi aydınlara karşı soğuk davranması, aydınlar hakkında pek hoş ifadeler kullanmaması, yorumumu yanlışlayıcı gerçekler olarak ileri sürülebilir. Oysa halkın soğukluğu gayet normaldir. Çünkü aydınımız henüz kesin tavrını ortaya koymadığı gibi, iki yüz yıllık buzun üç-beş yılda erimesinin beklenemeyeceği gerçeği ortadadır. Aydınlar "samimiyet"lerini ispat edip buzların tamamen çözülmesini ve bütünleşmenin tam manasıyla gerçekleşmesini mümkün kıldıklarında ise, "sancılı" yapı, yerini sağlıklı bir yapıya bırakacaktır. Kimbilir, "muasır medeniyet seviyesi"ne de belki o zaman ulaşmak mümkün olur.

Metin KARABAŞOĞLU/İSTANBUL

Fırsatçı değil, akılcı

İşin kolayını bulmuşuz (!) Bazı olayların gündeminde kasıtlı ya da kasıtsız medet umduğumuz, Ulu Önderimiz Atatürk çirkin menfaatlerimiz için bir kurtuluş yolu mu? Diğer bir deyişle Ulu Önderimiz Atatürk, bazı çevrelerce kendi menfaatleri doğrultusunda ilkeleri ve inkilâpları ile anımsanan acizane bir yol mu? (Hayır)

Politik ve ekonomik görüşlerimiz ne olursa olsun, Atatürk Türkiyesi'nin amacı, Türkiye'de küçük bir azınlık durumunda olan çirkin maksatlı zümrelerin istediği gibi hareket etmek değildir. Zaten böyle bir yaklaşıma, sadece kendi çirkin menfaatlerine gölge düşen bazı çevreler yeltenebilir.

Türk kamuoyunu yanıltmak isteyenler olabileceği gibi, Türk kamuoyunu aydınlatmak isteyenler de olabilir. Ancak, her olaydaki gerçek halkın gözünden kaçmaz. Olaylara sansasyon yaratarak yaklaşmak, her olaya Atatürk ilke ve inkilâplarını karıştırmak, halkımızın gözünden kaçmadığı gibi olayları daha çabuk değerlendirmesine neden olmaktadır. Ayrıca bu olaylar dizisi bazılarının gerçek yüzünü ve inancını çok çabuk ortaya çıkarmaktadır.

Türk kamuoyunun, olaylara hissi değil, akılcı yaklaştığı unutulmamalıdır. Çünkü halkımız sağduyu sahibidir.

Gerçeği açıklarken bazı olaylara gereksiz yere açıkça ve dürüstçe olmadan, Atatürk ilke ve inkilâplarını karıştırarak, veryansın etmek bazı olaylardan medet uman çevrelerin çirkin oyunlarının sergisinden başka bir şey değildir. Kimine göre doğruluğu savunulan, bu tür yaklaşımların halkın gözünde nasıl değerlendirileceği hiç düşünülmez mi? Fırsatçı değil, akılcı olmak bazı çevrelerin de ilkesi olamaz mı?

Ancak, bazıları olayları duyururken kasıtlı davrandıklarını, dürüst olmadıklarını unutuyorlar. Kamuoyumuzun uyurgezer olmadığı unutulmamalıdır. Gerçekten de, olayların muhasebesi ortadadır.

Ayhan HAMLI/SAMSUN

Çağrı

Çağrımız solda olduğu söylenen 3 partiyedir. Kurulanları (SODEP ve HP) ve kurularak 9 Eylül 1984'te çalışmaya başlayacak olanı (Demokratik Sol Halk Partisi) olarak 3 kuruluşa açık bir önerim var:

SODEP, HP, DSHP temsilcileri, basın, sendika temsilcileri önünde halka açık bir forumda düşüncelerini açıklasınlar, kararı halk versin. Böylece üçünü birleştirmek mümkün olmadığına göre, kimin bu işi götüreceği ortaya çıksın.

Dursun EMET-ADANA

Bir tarihçi dostu ikaz

Tarihçi *Mete Tunçay*, derginizde yayınlanan bir yazımla ilgili eleştirileri dolayısıyla, kısa bir tarih dersini haketmiş olduğunu ortaya koydu. *"Beşinci Enternasyonal diye bir örgüt çoktan beri vardır"* diyor ve bunun *"Anarşist Enternasyonal"* olduğunu, sonuna bir ünlem işareti de koyarak ekliyor.

Oysa, 1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 4'üncü olarak sıralanan enternasyonaller, komünist (veya özellikle 2'nci bakımından komünist / sosyalist) enternasyonallerdir ve bu sıralamaya diğer bazı enternasyonaller gibi, *Anarşist Enternasyonal* de dahil edilmemiştir. Eğer dahil edilmesi gerekiyorsa, sıralandırmanın dayandığı kronolojik mantık açısından *"Beşinci Enternasyonal"* olarak isimlendirilmesi mümkün değildir. Bunun mümkün olabilmesi için, *Anarşist Enternasyonal*'in, 1933'te *Troçki* tarafından kurulmuş bulunan *4'üncü Enternasyonal*'den sonra kurulmuş olması gerekirdi.

Nitekim, *"Anarşist Enternasyonal"* olarak anılan başlıca iki örgüt vardır. Bunlardan birincisi, *1'inci Enternasyonal*'de beliren görüş ayrılıkları dolayısıyla 15 Eylül 1877'de Bakuninciler tarafından kurulmuş *Anti-otoriteryen Enternasyonal*'dir ve 1877'ye kadar yaşamıştır. İkincisiyse 1880'de Paris'de Kropotkin ve arkadaşları tarafından kurulmuş ve önemli bir örgütsel varlık gösteremeden dağılmıştır. Görüldüğü gibi her iki örgüt de kronolojik sıralama bakımından 1864 - 1876 yılları arasında yaşamış bulunan *1'inci Enternasyonal*'le 1889'da kurulmuş ve 1'inci Dünya Savaşı dönemine kadar yaşamış bulunan *2'nci Enternasyonal* arasında yeralan bir dönemde varlık kazanmıştır.

Dolayısıyla, Sayın *Mete Tunçay*'ın *Anarşist Enternasyonal*'e mutlaka bir numara verilmesinde ısrarlıysa, *"Birbuçuğuncu Enternasyonal"* demesi daha uygun olurdu.

Alpaslan IŞIKLI/ANKARA

Malûmatfuruşluk üzerine

Mete Tunçay'ın, geçen sayınızda yayımlanan okur mektubunda, *"yazar ve çevirmenlerimizin malumâtfuruşluk etmelerine 'eyvallah' da, bari yanlış yapmasalar"* diyerek malumâtfuruşluk etmesine *"eyvallah"* da, bari yanlış yapmasa. Herpetoloji yazımdaki bir terimle ilgili olarak yanlışımı düzelttiğini vehmederek, *"etioloji değil etoloji"* demeden önce (vazgeçtim gavurca sözcüklerden) rahmetli T.D.Kurumu'nun bir-iki sözlüğüne baksaydı, şunları bulurdu:

Etioloji: Neden Bilim (TDK Türkçe Sözlük, 1. cilt, genişletilmiş 7. baskı, Ankara 1983)

Etiologie: 1. Nedenbilim. 2. Neden, nedenler (L'etiologie d'une maladie) (TDK Fransızca Türkçe Büyük Sözlük, 1. cilt, Ankara 1976).

Yani, herpetolojik terminolojiyle söylersek: Bir şey *hep* o şey olmayabilir; *arada bir* başka bir şey de olabilir — ama bunu da *bilmek* gerekir...

Oruç ARUOBA-İSTANBUL

"Zıtların birliği"

Kültür insanlığın ilk günlerinden günümüze kadarki bütün tarihsel dönemlerin izlerini taşıyan zaman zaman sıçramalar gösteren sürekli bir çizgi halinde gelişir.

Eğer bütün psikiyatri klinikleri kendini peygamber sayan ruh hastalarıyla dolu deyip Muhammed'i onlarla bir tutarsanız, tarihsel dehaları küçümsemiş olursunuz. İslam ülkeleri kültürlerini geliştirirken Muhammed'in kurduğu sistemin doğruluk, dürüstlük, yoksulların elinden tutmada simgeleşen ahlâksal değerlerini, kültürel özünü ve yadsınmaz doğrularını şu ya da bu yöntemle kurumlaştırmak durumunda ya da zorunda değil midir? Adına sosyalist ahlâkı ve doğruluğu dense bile.

Aynı şekilde yaratmaya çalışılan çağdaş müziğiniz binlerce yıllık folk müziklerinin melodilerinden, halkların ve tarihsel toplumun kültüründen esinlemeler taşımıyorsa belki de taklitten öte bir değeri olacak mıdır?

Biçim özü öz biçimi şekillendirir. Ama eğer giyim kuşamınızla Avrupalıyken kafanız Avrupa'nın ta Sokrat'tan bu yana gelen usa vurmaya ve deneye dayanan düşünme sisteminde düşünmüyorsa, siz en yobaz ya da en yoz kişiden başka bir şey sayılabilir misiniz?

Eğer geçmişte on iki kültürü özümsemiş Anadolu kültürünün bir toplumu olarak, sendikalarınızı kurup biçimlendirirken bir tür lonca sistemi olan ve padişaha ve onun paşalarına karşı zanaatkârları koruyan Ahilik sisteminde hiçbir esinlenmeniz yoksa ya da bu sendika kurumları aynı Ahilik ahlâk ve kültürünün süzgecinden geçmemişse sendikalarınız doğmadan ölmeyecek midir? (Yani sol özverisini taşımıyorsa?)

Kültürümüzü çağdaşlaştırırken Anadolu toplumlarının ta derinlerden kaynayan maddi ve manevi kültürünü şekillendirdiğimizin bilincinde olmak zorundayız.

Yoksa, şimdiden ölüp gitmiş olan bir tür "Osmanlıca" dili yaratmış olur; kubbede hoş bir sedamız bile kalmaz; tüm emeklerimize yazık olur, dersek yanılmış mı oluruz?

Bunlar kültür açısından "zıtların birliği" değil mi?

Yüksel DEMİREKLER/ANKARA

Geçen 15 gün içinde dergimize sosyal demokrasiyi özel bir bağlamda konu eden okur mektupları geldi üstüste. Mektuplardan bir kısmı SODEP Büyük Kurultayı'nı eleştiriyor, "HP'nin ve SODEP'in neden sosyal demokrasiyi savunamayacağı"*nı tartışıyordu. Başka bir bölümüyse* "DSP aşağıdan yukarıya doğru örgütlenecektir" *diyerek içinde yer alacakları partinin özgünlüğüne işaret ediyorlardı.*

Belirttikleri adreslerden ayrı ayrı kentlerde oturdukları anlaşılan kimi görüş sahiplerinin mektuplarını aynı kentten postalamış olmaları bizim dikkatimizi çekti. Yorumu okuyucularımıza bırakarak gelen mektupların bir kısmını topluca yayınlıyoruz.

Sosyal demokratların birliği

Her geçen gün, bir gerçeğin altını çiziyor: Bugünkü siyasal yaşamda solda inandırıcı bir parti henüz oluşmadı. Gerek SODEP ve gerekse HP demokrasiden yana partiler olmalarına ve yönetimlerinde samimi demokratlar bulunmasına rağmen, bu iki partiye de *sosyal demokrat* demek çok güçtür. Kuruluşlarındaki yanlışlık, bugün sürmektedir. Kuruluş aşamasında her iki parti de *güven vermek* için, çok tavize göz yumdular. O kadar çok taviz verdiler ki, sonunda ortada *yelpazeyi tamamlama görevi* ile yetinen bir HP kaldı. SODEP, şimdi HP'nin muvazaa partisi olduğunu öne sürüyor. SODEP seçime girmek için çok dil döktü, 6 Kasım öncesi. SODEP'de seçime girebilirdi. O zaman ne farkı var iki partinin? Eğer HP için, "izinli" deniyorsa, SODEP "izinsiz mi" kuruldu. Her ikisi de veto çemberinden geçmedi mi? Oysa ki bu iki partinin ortak özelliği şuradadır: Her iki parti de, yani SODEP ve HP, izin verildiğince konuşmaktan yanadır. Bu anlayışla demokrasi savunulamaz. Demokrasiyi savunmak için, önce yaptığına inanmak gerek. Bu inancı taşımayanlar, ancak birer sandalye heveslisi olarak politikaya girerler.

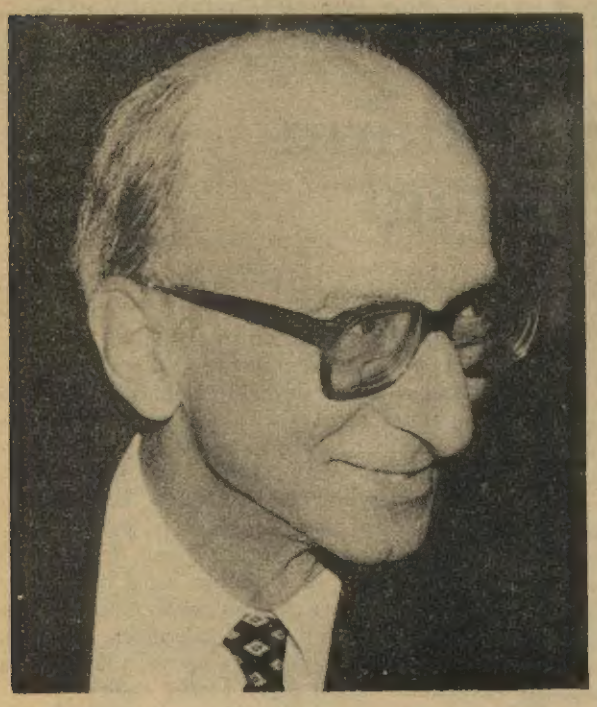

Bu nedenle, HP ve SODEP olayının altına kalın bir çizgi çekerek bizce yeniden, sıfır noktasından başlamak gerekiyor. Evet, yeniden... Bu nedenle 9 Eylül 1984 günü kurulacağı açıklanan DSP —Demokratik Sol Parti— olayına ilgi ile bakıyorum.

DSP'ye, yeni bir anlayış ve yeni bir yöntemle, köylüden, işçiden tabandaki adamdan başladığı örgütlenmede, 68 yaşındaki yüreğimin en derin yerinden en genç selamlar gönderiyorum.

Bursa'nın bir uzak köşesinde unutulmuş bir emekli olarak, kurulduğu gün DSP'ye omuz vereceğim. Sosyal demokratların birliğinin yolu, ancak DSP'den geçecektir. Eskimiş, köhnemiş yöntemlerle alelacele kurulan tabela partileri, eski hırslı politikacı ve hizipçilerin barınağı olarak iflasa mahkûmdur. SODEP ve HP'nin hali ortadadır. Seçmen de 25 Mart seçiminde bunun için SODEP'e 3 büyük ilde tokadı basmıştır.

Yeni bir anlayış... Yeni bir örgütlenme. Zafer —ben görmesem de— bir gün DSP'nin olacaktır. Saygılar sunarım.

Mehmet BURAK-BURSA

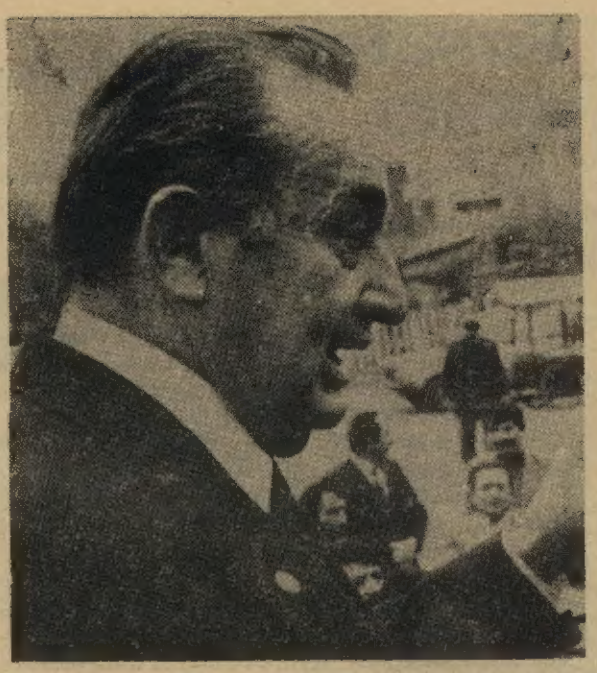

Demokrasi lütuf değil haktır

Demokrasi, halkımız için, yukardan lütfen verilmiş bir yönetim biçimi değildir. Demokrasi, büyüklerimizin bir lütfu değildir, demokrasi "yönetenlerin halka ihsanı" değildir. Demokrasi, halkın önüne atılmış bir "sadaka" da değildir. Nedir demokrasi? Demokrasi halkın hakkıdır. Demokrasi bir lütuf değil, bir haktır. Eğer demokrasiyi bir hak olarak kabul ediyorsak, insan olarak, toplum olarak gerçekten demokrasiyi hak etmeliyiz.

İşte *yol ayrımı* buradadır. Sağdaki partilerden ANAP ve MDP için demokrasi, "verildiği kadar olan"dır. Sağdaki DYP ise, demokrasiyi kazanılmış bir hak sayıyor. Aynı biçimde; solda olduklarını ısrarla öne süren (ne yazık ki birer merkez partisi yapısındadırlar) SODEP ve Halkçı Parti de, demokrasiyi bir "lütuf" olarak görüyorlar. Demokrasi için mücadele vermeyi, demokratik alanı genişletmeyi hiç düşünmüyorlar. Bu iki parti (SODEP ve HP) neden doğru dürüst muhalefet yapmadıkları sorulunca: *"Aman ha, fazla sert davranmayalım, sonra elimizdeki gider"* diyorlar. Biz soruyoruz onlara: *"Halkın sesini yükseltmeyecek idiniz de, neden ortaya çıktınız?"*

SODEP ve HP, halk, çarşı pazarda ezilirken de, seslerini çıkarmazlar. Göstermelik bir iki çıkışla, kendilerini tatmin ederler. Çünkü, her iki partinin (SODEP ve HP) temelinde, şartlara boyun eğmek yatmaktadır. Şartlara boyun eğerek politika yapmayı içlerine sindirenler halkla bütünleşemezler.

Halk, 1973 halk muhalefetinin heyecanını yaşayan, inançlı ve fedakâr bir örgütlenme içinde, kendi öz *Demokratik Sol Partisi*'ni kurmadan, hem de bu partiyi *yeniden* ve *tabandan tavana doğru* kurmadan geleceğe umutla bakılamaz. SODEP ve Halkçı Parti, bir geçiş döneminin partileridir ve içlerindeki iyiniyetli kişilere rağmen, yapabilecekleri sınırlı olan iki merkez partisidirler.

Salih GÜÇÜ, Mehmet DEMİRHAN, Ali KARSU, Adil GÜZELSU-GAZİANTEP

Yeni parti

Bugün sağda panik, solda dağınıklık var. ANAP çevresindeki sağ gurup, iktidar şaşkınlığını atamadı. Sokak adları ile, heykel sökmeyle uğraşıyor. Üstelik sayın ÖZAL'ın çok övdüğü işbitirici ekibin de, öyle pek ahım şahım bir yanı olmadığı artık aşikâr. Bu nedenle sağda şimdi panik var. Sola gelince, önce sol var mı ki. SODEP ve HP, ağızlarına sol sözünü bile almaya korkak. Emeği ve halkı savunmak soldur. SODEP ve HP, öyleyse solda olmaktan bunu ifade etmekten nasıl kaçarlar?

Yeni parti diye ifade ettiğimiz, adının Demokratik Sol Parti (DSP) ya da Demokratik Sol Halk Partisi (DSHP) olacağı açıklanan parti ise, hiç olmazsa adına bile solda olduğunu açıkça yazarak, ilk adımını doğru atıyor.

Bu açık tavrın, SODEP ve HP'ye bir uyarı olacağını belirtelim. Çünkü zaman içinde, SODEP ve HP'nin erimesi kaçınılmaz görünüyor. Zaman, ancak açık tavır alandan yana olacak. Güçlenen parti de, solda birliği sağlayacak.

Metin SARIOĞLU-ADANA

SODEP ve HP neye yarar?

Okurlarımıza açtığımız bu köşede, kısıtlı da olsa, düşüncelerimi açıklamayı, demokrasi inancımın bir gereği sayıyorum. Hoşgörüsü olmayan bir toplumda, demokrasi doğuştan yaralıdır. Eğer düşüncesini açıkladı diye insanlarımıza vatan haini damgasını hiç acımadan vurabiliyorsak, bu kadar hoşgörüden uzaksak, demokrasiden söz edilebilir mi?

Demokrasinin var olması için, siyasal partilerin varlığı yetmez. Demokrasi farklı düşüncelerin savunulması demektir. Bugün ANAP'a karşı bir alternatif program ilan edemeyen SODEP'in, klasik bir liberal partiden farkı nedir? İşte Parlamentoda 116 milletvekili ile Halkçı Parti var. İktidarın karşısına çıkıp, yüreklice; *"Ey Özal, senin seçeneğin var. Bu seçenek demokratik sosyalizmdir"* diyebiliyor mu? Diyebilir mi?

Öyleyse, oynadığımız oyunun adı nedir? Demokrasi kağıt üzerinde kalmaya ve özgürlükler halk için "lüks" sayılmaya devam edilecekse, halkın feryadı cevapsız kalacaksa, SODEP neye yarar, HP neye yarar?

Eğer demokrasi olacaksa, halkın dediği olacaktır. Bunun için de, düşünce özgürlüğüne saygı ve karşıt düşünceye hoşgörü ile bakabilmek gerekir.

Mehmet Ali EDİMOĞLU-KONYA

SODEP Kurultayı ve eski bir hastalık

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) Kurultayı, bize eski bir hastalığın yeni bünyede de ortaya çıktığını gösterdi. Hasta aynı, hastalar aynı.

Hastalığın adı "hizipçiliktir". Geçmişte, siyasal hareketin içini oyan ve acı bir bitişi getiren içi boş ve kof hizipçilik, bugün gene, aynı eskimiş isimler çevresinde ortaya serilmiştir. Bu öylesine acıdır ki, bazı kişilerin geçmişten hiçbir ders almadıklarının da ifadesi olmaktadır. *Yanlış anlaşılmasın*, herkesin aynı şekilde düşünmesini ve partililerin tek tip hareketini önermiyoruz. Ama, geçmişte, "İlle ben yöneteceğim" diye ortaya çıkıp da, hizipçilik bayrağını parti bayrağından yüksek tutarak, partinin canına okuyanların, bugün gene en önde görünmesi SODEP'i yaralamıştır.

SODEP Kurultayı ile, ortaya çıkan bu acı gerçek; kendi seçim bölgesinde bile zorla delege seçilebilen bir eski hizip şefinin, gene eskimiş oyunlarına başladığını da gösteriyor. Bizler SODEP'in, kendisi dışındaki 2 diğer oluşumu (Halkçı Parti ve Demokratik Sol Hareket) birleştirmesini beklerken, SODEP'in kendi içinde bile, 4 çeşit hizibe ayrılmasını —şimdilik (!)— çok üzücü buluyoruz.

İzniniz ile bu sütunlarda Sayın Deniz Baykal'a, Sayın Topuz'a ve Süleyman Genç'e soruyorum: Bu eski hastalığın gene aynı biçimde ortaya çıkmasında, kimin ne kadar kusuru var, *hiç düşündünüz mü?*

Şimdi düşünüyorum da, DSP —Demokratik Sol Parti—'nin bazı eski politikacıları kuruluş çalışmalarının dışına atması, ne kadar haklı bir tavırmış. Sanıyorum, *hatayı başlangıçta yaptık*. Dileriz ki, yeni parti (DSP) kurulurken bu hatayı yapmaz ve 9 Eylül günü, daha doğru ve güçlü biçimde doğar.

Metin SALİHOĞLU-ARTVİN

İnsanlar
2 Sevin Okyay: Bu adamlar deli mi ne?

Basından
4 Alpay Kabacalı: Günümüz sendikacılığı üzerine
5 Nejat Bayramoğlu: Muhafazakâr gazetecilik dediğin...

İç Politika
10 Murat Belge: Kurultay'da tartışılması gerekenler tartışılmadı
11 Delegeler sosyal demokrasiden ne anlıyor
12 Sofu Tuğrul: Uslu çocuklar toplantısı

Demokrasi
13 Murat Karayalçın: Her şeyi devletten bekleyen toplum demokratikleşemiyor

Fırça
15 Latif Demirci: Tahrik

YÖKrasi
16 Soruşturmacı dekan doçente sordu: Bu istidanın münderecatını okuyarak mı imzaladınız?

Dünya'da
18 Jülide Ergüder: İki bin yılının dünyası Pasifik havuzu çevresinde şekilleniyor
23 Ragıp Zaralı: Şili'de Pinochet'nin henüz tamamlanmayan gün batımı
24 Jorge Rojas: Şili'nin demokratikleşmesine herkes katılmalıdır...

İktisat
26 Böyle piyasa ekonomisine böyle beş yıllık plan
27 Mehmet Dülger: Parlamento plân hazırlığına etkin biçimde katılmalıdır
28 Tunç Tayanç: Planlama, ama "neden" ve "nasıl"
29 Yakup Kepenek: KİT'ler özel kesime devredilecek mi?
30 Bilge Okay: 5 yıl daha, yavaş bir büyüme
31 Sofu Tuğrul: Mersin'e konacak Anka kuşu

Kültür/Sanat
34 Süleyman Bulut: Lunaçarski: Tüm bir geçiş noktası
35 Hayati Asılyazıcı: 12. Uluslararası İstanbul Festivali'nde bir tiyatro ustası: Jozef Szajna
37 Oruç Aruoba: Çağdaşlığın gereği Michel Foucault
38 Enis Batur: Aykırı'nın savunucusu
39 Önce Heidegger asıl Nietzsche
40 Murat Belge: Çingeneye de üniforma giydiririz icabında

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen: Murat BELGE

Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Yayın Kurulu: Murat BELGE, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Müçteba ANĞ, Oruç ARUOBA, Hayati ASILYAZICI, Osman BALCIGİL, Enis BATUR, Nejat BAYRAMOĞLU, Murat BELGE, Serpil BİLDİRİCİ, Süleyman BULUT, Havva CAN, Latif DEMİRCİ, Mehmet DÜLGER, Jülide ERGÜDER, Ferit ERKMAN, Ahmet ERÜLGEN, Turhan GÜNAY, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Alpay KABACALI, Yakup KEPENEK, Aydın KÖYMEN, Bilge OKAY, Sevin OKYAY, Tan ORAL, Vecdi ÖRKÜN, Tunç TAYANÇ, Sofu TUĞRUL, İbrahim TUNA, Ragıp ZARALI

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL, 1 Yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 6.360 TL ($ 20), 1 yıllık 12.720 TL ($ 40), Amerika yıllık 16.800 TL ($ 50)

Özal, SODEP, demokrasi

Başbakan *Turgut Özal*, uygulayageldiği politikaların muhalifi de olsalar, seçim kazanarak ikidara gelmiş bir partinin ve onun hükümetinin meşruiyetini, yandaşlarından bile çok daha özenle gözetmeye azimli kesimleri hayal kırıklığına uğratmayı sürdürüyor. 1260 imzalı dilekçenin sorumlusu olarak yalnızca 56 kişi hakkında dava açılmasını bir demokrasi işareti gibi sunan dehşetengiz değerlendirmesinden sonra, bu kez Bodrum tatilinde bir çarpık mantık sergiledi... *Bülend Ulusu*'nun eleştirilerine cevap yetiştirme kaygısı içinde, yazlığının verandasında, denizde, motor gezisinde, peşindeki gazetecilere demeç üzerine demeç veren Başbakan; yerel seçimlerden önce politik kaygılarla bazı zamları ertelediğini *'açık yüreklilikle'* bir daha itiraf ederken, gerekçelerini de sergiliyor:

"Şunu da ifade edeyim: Bütün bu zamları yapsaydık, yine de seçimleri kazanabilirdik. (...) Ama yüzde bir bile risk olsa, bunu göze almak memleketin selameti bakımından çok tehlikeliydi. (...) Eğer parlamento içindeki partiler, biz de dahil, büyük rey kaybetmiş olsaydık —bir an için öyle düşünelim— o takdirde Türkiye yeni bir seçime gitmek durumunda kalırdı. O seçimi kazanan (25 Mart seçimlerini, muhtemel yerel seçimi değil-T.I.) *partilerin de, herkesin bildiği gibi belli eski hatların, yani çizgilerin destekledikleri partiler oldukları ortada. Bu bilinen bir gerçek. Onlar da 12 Eylül yönetimi tarafından kapatılmış. Durum buydu..."*

Bu sözlerin, 12 Eylül sonrası askerî yönetim dönemini hukuken kapatan 6 Kasım seçimleriyle oluşmuş parlamentonun iktidar partisinin başı ve Başbakan tarafından söylenmiş olmasını, *"vahim"* sıfatından daha hafif bir sözcükle nitelendirebilir misiniz?

Sayın Başbakan, eğer —kendi iktisat anlayışı gereği— bazı zorunlu zamları seçimlerden önce yapsaymış, ola ki seçimi, parlamento dışında bırakılan partiler kazanırmış. Onlarsa eski partilerin çizgisindeymişler. Yani 12 Eylül'ün kapattığı partilerin... Ne dersiniz, halen Doğru Yol Partisi'nin davasını gören Anayasa Mahkemesi Savcılığı'na yeni bir suç duyurusu olarak mı kabul etmeli Başbakanımızın *"izahat"*ını? Yoksa, parti içi sorunların, büyük kongre toplamayı bile kâbusa dönüştüren bunalımı içinde, yapılmış bir sürç-i lisan mı saymalı?..

Öyle ya da böyle, bu vahim, bu tüyler ürpertici (tanımlama abartılı gelmesin, demokrasi adına gerçekten tüyler ürpertici) açıklama, basının sanki özenle kamuoyu oluşturmamayı hedefleyen her günkü farfarası arasında kaynadı gitti... Aslında Türkiye'de basının kamuoyu oluşturma işlevini büyütmeye de gerek yok ya... Yayın organlarımız olayları bulup çıkarmak yerine, hanidir, rastgele gündeme gelmiş olanlarının —işlerine geldiği gibi, işlerine geldiği kadarıyla— peşine takılmayı yeğler oldular. O nedenle olsa gerek, hükümet kararlarının bile önleyemediği lotaryacılığa rağmen, insanlarımızın bizdeki gazetecilikten ne denli sıtkı sıyrılmış ki, tirajlar son hızla başaşağı gidiyor. (Ve elbette haber tahrifini *"basın ahlâkı"* edebiyatıyla gizlemek de bu gerçeği ortadan kaldırmıyor.)

Böylesi bir ortamda SODEP Kurultayı (Büyük Kongre deyimi yerine, herkesin bu bildik sözcüğü kullanması da Başbakanı rahatsız ediyor mu ki?..) *Özal*'ın saçtığı hayal kırıklıklarını keşke dengeleyebilseydi...

Oysa kurultay —daha önce yaşadığımız tüm kurultay ve kongrelerle kıyaslandıkta— sayın *İnönü*'nün tanımıyla *"demokrasiye sahip çıkma"* görevini bile, kanımızca çok göstermelik bir şekilde geçiştiren bir sıradan toplantı izlenimi verdi. *Murat Belge*'nin yazısında işaret ettiği gibi daha çok *'kuliste'* geçen bir toplantı... (Daha öncekiler kulise *'yansırdı'*, kuliste yapılmazdı) *'Eski'*lerin zorunlu tutukluğuyla, yaşanan ortamda bu tutukluğu kendileri için *'avantaj'* kabul eden *'yeni'*lerin, görüntüde beceriksiz çekişmelerinden yansıyan bir seçim... *'Yeni'*lerin kaygılı ama kuşkulu sevinci; *'eski'*lerin biraz buruk, biraz yetinen, hesaplı memnuniyeti. Sonuç; ne şiş yandı ne kebap... Salonda, kürsüdeyse, yeni dönemin ilk siyasi parti kongresini yapma mutluluğuna fon oluşturan, ama doğru dürüst dinlenmeyen, hakçası doğru dürüst dinlenemeyecek kadar da eksik, bir iki demokrasi söylevi. Sonuç; *"demokrasiye sahip çıkma"* görevinin büyük bir *'ölçülülükle'* yerine getirilmesi...

... mi acaba?...

Ölçülü olmanın yaşadığımız günlerin özellikleri içinde gereğini kimse yadsımıyor. Ama kendine biçtiği —inşallah ilerde *'vehmettiği'* demek zorunda kalmayız— işlev açısından SODEP gibi bir partinin, eğer alternatif olma iddiasındaysa, bu *'ölçü'*yü, uyacağı şablon olarak değil, önereceği demokratikleşme adımı olarak yaşayıp, yaşatması gerekirdi. Birinci SODEP Büyük Kongresi'nde bu yaşantıyı algılayamadı kamuoyu. Salonda, kürsüde, örneğin bir Doğru Yol'a, yani demokrasiyi yaşamayı bekleyen büyük bir kitleye sahiplenilmeyişle algılayamadı; kulisteyse, örgütün, Genel Başkan ve çevresinin *'ölçülülük'* anlayışının ölçüsüyle uzlaşmak zorunda kalışı yüzünden algılayamadı.

SODEP Kongresi, SODEP yöneticilileri şunu farketmiyor mu: gerilerde bıraktığımız dehşet döneminin sonunda, demokratik rejime *'geçici'* olarak ara vermiş olmanın sonuçlarını yaşıyor bile olsak hedef demokrasidir. 12 Eylül Harekâtı'nın ilk gününden beri gösterilen, Danışma Meclisi'nin kuruluşuyla gösterilen, yeni Anayasa'yla gösterilen hedef hep demokrasi değil mi?.. Demokrasi böylece herkesi *'bağlayan'* hedef değil mi?.. Öyle olunca demokrasi hakkında, demokrasi üzerinde konuşmakta tutuk davranmak niye? Yeni Anayasa'yla bile başkası olmazlığı kabul edilmiş demokratik rejim dışında, hem de bir siyasî partinin söylem ve eylemi için, yeni şablonlar aramak niye?

SODEP, *'sosyal demokratların birliği'* yaftası altında Halkçı Parti'yle birleşir mi, birleşmez mi? İlerde göreceğiz. Birleşip birleşmemesi çok önemli de değil bizce. Ama, 6 Kasım iktidarının başı ve Başbakan *Özal*'ın, yukarıda bir iki örneğine değindiğimiz, o vahim yaklaşımlarına karşı halkın sesini yükseltemediği sürece, halkın muhalefeti, dolayısıyla halkın muhtemel iktidarı olmakta herhalde bir hayli güçlük çekecektir. Bu durumda, *"demokrasiye sahip çıkma görevi"*, Türkiye'nin hiç ihtiyaç duymadığı, o eski particilik anlayışına kurban edilebilir mi endişesini taşıdığımızı söylemeliyiz.

Çünkü, aslında hepimizin sezinlediği bir şey bu, Türkiye'de komünizmden, faşizmden, ya da teokratik devlet düzeninden falan değil, aslında düpedüz demokrasiden korkuluyor...

TURHAN ILGAZ

Kurultayda tartışılması gerekenler tartışılmadı

MURAT BELGE

Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nun kapısında asılı pankart, içeride kongresi yapılacak olan partinin *"Cumhuriyetçi"*, *"Ulusçu"*, *"Laik"*, *"Devrimci"*, *"Halkçı"* ve *"Devletçi"* olduğunu bildiriyordu. Bunun yanısıra, SODEP'in zeytin dalının yedi yaprağı var: yedinci yaprakla eklenen yeni ilke de *"Sosyal Adaletçilik"*. Kongreyi izlerken kafamı kurcalayan kişisel bir soru, bu yedinci ilkenin partinin adını, *"Sosyal Demokrat Parti"* sözünü ne derece geçerli kıldığıydı. Bilindiği gibi, *"Demokrat"* nitelemesi o ilk altı ilkenin arasına hiçbir zaman girmemişti.

Divan Başkanı seçilen *Şeref Bakşık*, oylarıyla onu bu göreve getiren delegelere teşekkür ederken, *"Sizin desteğinizle başarılı olabilirim"* diyordu. Nice kongrelerde yinelenerek klişeleşmiş bir söz olduğu söylenebilir; fakat aradan geçen bu kadar zamandan sonra, *aşağıdan yukarıya* mekanizmaların klişeleşmiş retoriği bile insanın kulağına hoş geliyor: seçenler, seçenlerin desteğine bağlı bir başarı v.b.

Çalışma raporu üstüne konuşmalar kongrenin ikinci günü başladı. Ama kongrenin belirleyicisi olmadı bu konuşmalar. Asıl faaliyet kuliste, hatta kongrenin yapıldığı binanın dışında geçti. Listeler hazırlandı, tartışıldı... Pazarlık bağlanınca da, bir yeterlik önergesiyle delegelerin konuşmalarına son verildi, sıcağı sıcağına seçimlere geçildi. Bu seçimin sonuçlarının değerlendirilmesine sonradan gelelim.

Kimlik sorunu hep gündemde

Kongre salonunun içinde olup bitenlerin, söylenenlerin bu kadar az belirleyici olmasının nedenleri vardı. Olağandışı koşullarda kurulmuş ve bu noktaya kadar o koşulların etkisi altında çalışmış bir parti bu kongreyle ilk olarak normal bir parti haline geliyordu. Belirleyici sorun, yeni yönetimin nasıl oluşacağıydı. Bu da, kuliste çözülecek bir sorun olagelmiştir. Tartışılacak konular, kavgası verilecek sorunlar bu aşamada olmadığı için, salonda bir kongreden çok bir kongre provası, hatta taklidi yapıldı.

Oysa SODEP için en başta tartışılması gereken konulardan biri *"Nasıl bir sosyal demokrasi?"* sorusuydu herhalde. Konya delegesi *Tuncay Özboz*'un dediği gibi, sosyal demokrasinin ilkeleri ilçelerden başlayarak tartışılmalıydı. Özellikle delegelerin sosyal demokrasi üstüne söylediklerine bakılırsa bu *"tanım"*, bu *"kimlik"* önemli bir sorun olmakta devam ediyor.

Asıl kongre kuliste geçti dedik. O halde, konuşan delegeler niçin konuştular? Bazıları aday olacaktı, kendini tanıtma ihtiyacı duyuyordu. Bazıları, ileride yapmayı düşündükleri şeyler için konuşmak ve tanınmak istediler. Birkaçının o zamana kadar yapılanla ilgili eleştirileri vardı, ama sayıca çok azdı böyleleri. Birçoğu da, uzun sürmüş bir sessizlikten sonra konuşmak, yüksek sesle konuşmak ihtiyacındaydılar. Bu sonunculardan başlayalım.

Rejimi eleştiren delegeler seslerini yükselterek iktidar partisine, Başbakana veriştirdiler. İstisnasız bütün bu eleştirilerin hedefi *Özal*'dı. Ama eleştirilenin *sorumlusunun Özal* olduğunu söylemek o kadar kolay değil. Bu durumda ses yükseltme, biraz işin kolayına kaçmak gibi oluyordu. Çünkü ANAP'ın da kuruluşunun ve iktidara gelişinin belirli koşulları var ki bunlar o partiyi kendi dışından belirliyor. Türkiye'nin, ANAP'ın sorumlusu olduğu sorunlarının yanında ve onlardan çok daha önemli, ANAP 'in sorumlusu olmadığı sorunları var. Bunlar yokmuş gibi ANAP'la uğraşmak, ajitasyon düzeyinde kalıyor ve sosyal demokrasi açısından hayati sayılacak sorunları göğüslemeyi erteliyor. ANAP'la ilgili eleştirilerde klasik devletçilik ve laiklik kalıplarının büyük ölçüde egemen olduğu da dikkati çekiyordu.

Yeni parti SODEP için de yeni sayılacak isimler vardı: *Mustafa Timisi* ve *Kamer Genç* gibi. *Timisi*, şu dönemde sosyal demokratlar için çok önemli görülen *"tabanda birlik"* sorunu içinde oynadığı rolü dile getirdi, eski bir parti lideri olarak SODEP'te bulunmasının karşılığında yönetime adaylığını koydu. *Kamer Genç*'se söze Danışma Meclisi'nden başlayarak buradaki varlığını,

61 Anayasası'nın ruhuna uygun bir anayasa için çalışma, amacıyla açıkladı. Bu çalışmayı o yapıda nasıl gerçekleştireceği konusunda bir aydınlık olmamakla birlikte *Genç*'in yönetime seçilecek kadar oy alması delegeleri ikna ettiğini gösteriyor...

Sık sık gündeme getirilen bir konu, gene *"tabanda birlik"*le ilgili: Halkçı Parti'yle birleşme. *Erdal İnönü*'nün açış konuşmasında bununla ilgili sözü, *"Bu birleşme için ben her türlü özveriye hazırım"* demesi büyük alkışla karşılanmıştı. Çalışma raporu üstüne konuşulurken bazı delegeler böyle bir birleşmeden çok hoşlanmadıklarını belirttiler. Ancak, Halkçı Parti konusunda duyulan tereddütler daha çok, son seçimler sırasında karşılaşılan somut olaylarla ilgiliydi. *Kamer Genç* bir başka pragmatik sakıncayı öne sürdü; halkın Halkçı Parti'den desteğini çektiğini, birleşmenin HP'ye belki haketmediği bir itibar sağlayacağını söyledi. *Fazıl Ergenç de, "HP iyi idiyse SODEP'i niçin kurdunuz?"* sorusuna muhatap kalınabileceğini belirtti.

Eleştirilere cevap veren *Erdal İnönü*'yse birleşmeyi arama fikrinde ısrar etti. Bunu, *"birbirinden çok farklı olmayan insanların biraraya gelmesi"* gereğiyle açıkladı.

Genel Başkan'ın böyle bir açıklaması üstüne soruyu bu boyutuyla düşünmek gerekiyor. Gerçekten çok farkı yok mu bu iki partinin? Birleşmenin niceliksel bir avantaj sağlayacağını düşünmek normaldir elbette. Ama buna rağmen, bu avantajdan vazgeçmeyi gerektirecek niteliksel bir farklılık olduğu da düşünülebilirdi. Genel Başkan'ın sözü, bu nitelik farkının çok fazla önemi olmadığı anlamına geliyor.

Halkçı Parti'yle SODEP'in birleşmelerinin önemli yasal güçlükleri var. Parlamenterlerin parti değiştirmeleri olayını engellemek için yeni Anayasa'da getirilen çeşitli kısıtlamalar sonucunda (anayasa'nın mimarı Orhan Aldıkaçtı'nın da belirttiği gibi), böyle bir birleşme için SODEP'in kendini feshederek Halkçı Parti'ye katılması gerektiği öne sürülmekte. Ama böyle bir riske girmek, SODEP için de, her parti için de oldukça zor. Birleşmeden sözeden parti liderlerinin yasal güçlüğü aşmak için düşündükleri bir formül acaba var mı?

"Tabanda birlik" SODEP açısından yalnız Halkçı Parti çerçevesinde değil, kurulacağı söylenen DSP çerçevesinde de önemli. Delegeler arasından bazıları bu partinin kurulmasını yerdiler ve *"solun parçalanması"* olayından sözettiler. HP'yle birleşmenin en azından bir söz, sürekli gündemde tutulan bir olay olarak varlığı belki bu açıdan da anlamlı SODEP için. Gerçekten birleşmeyi sağlayamasa da, hiç değilse SODEP'in herkese açık davrandığını, dışlayıcı olmadığını, birliği savunduğunu kanıtlama isteğine bağlanabilir.

Halkçı Parti'yle birleşme gibi sıkça tekrarlanan bir başka tema da, *"hizipler"* konusuydu. Geçmişteki can sıkıcı deneyler bu konuda biraz da aşırıya varan bir duyarlık yaratmış gibi. Buna, son dönemde toplumu saran *"birlik ve beraberlik ruhu"* ideolojisinin payı da eklenmeli mi, bilmiyorum. Yalnızca kişisel tutkulardan kaynaklanan bir *"hizipçilik"*, elbette ki pek istenir bir şey değildir. Ama bir parti içinde farklı görüşlerin olması, bu görüşleri savunan grupların bulunması hem kaçınılmazdır, hem de pekâlâ yararlı olabilir. *Demokrat* olduğunu söyleyen bir parti, kanatlarına da hoşgörülü olmalıdır. Aynı şekilde, *"Genel Başkan'ın yetkilerini artıralım"* eğilimi de (*"Tercüman* gazetesi tersini söylediğine göre..." mantığıyla), bu dönemin ideolojik ögelerinin SODEP içinde de dile geldiğini düşündürüyor. Umarız ki böyle değildir, bu gibi sözler geçmişteki kötü deneylerin etkisiyle ve terimler dikkatsizce kullanılarak böyle söylenmiştir.

Yönetim organı için seçim sonuçlarına bakıldığında (sonuçlarla birlikte, seçimin sürecine de), SODEP'te öyle ciddi bir hizipçilik tehlikesi olduğu söylenemez zaten. Guruplar var, çekişme var, ama bunlar her partide olacak türden ve sorunlar belirli bir olgunluk içinde çözülebiliyor (Kongre sırasında, bir tarafın önde gelen adamını yıpratmak için basına parti görevlileri yoluyla belgeler dağıtmak gibi, eskiden beri partilerde, sendikalarda v.b. geçer akçe yollara hâlâ başvuruluyor olsa bile).

Tanımlanamayan sosyal demokrasi

İlk konuşan delege (eski senatörlerden *Hüseyin Öztürk*) sosyal demokrat olduklarını, ama öyle Batı'daki gibi sosyal demokrat olmadıklarını söyledi. Batı'dan farkı da *"Atatürkçü"* olmak ve *"halkın hükümeti"* denecek bir hükümet kurmak şeklinde açıkladı. Aşağı yukarı bütün delegeler de Atatürkçülük temasını işlediler. Eskiden sosyal demokrat ya da demokratik sol olduğunu ilan eden CHP'de de varolan bir sorunu akla getiriyor bu sözler. Eğer dünyada *"sosyal demokrat"* kavramına bir anlam veriyorsak, bu kavramın içeriğini ne kadar esnek bir biçimde tanımlarsak tanımlayalım, ancak belli bir alan içinde bir esneklik olacaktır bu. Sosyal demokrat partiler belirli bir tarihin ürünüdürler: bu düzeyde ortak yanları *muhalefet* partileri olmalarıdır. CHP'yse rejimi kurmuş olan partiydi, devlet düzeninin babası olan bir partiydi (Hindistan'da Kongre Partisi gibi) ve belirli konjonktürlerde muhalefete düşse de ideolojisinde devlet iktidarının ilkelerine sıkı sıkı bağlıydı. Bu bakımdan sosyal demokra. olamadı. Bir başka özellik, örgütsel özelliktir. Sosyal demokrat partiler şu ya da bu biçimde işçi sınıfıyla organik bağı olan partilerdir. CHP'de bu da yoktu. Ancak, politik partiler yelpazesi içinde, dünyada (ve son dönemde) sosyal demokrat partilerin yerine getirdiği role *benzer* bir rol oynadığı için o yönde bir potansiyel barındırıyordu içinde. Bugünkü SODEP'in bundan çok farklı bir yerde olmadığı düşünülebilir. Bu kongrede SODEP kendi sosyal demokrasi anlayışını tartışma fırsatı bulamadığı için, konunun bundan sonra nasıl ele alınacağı hepimiz açısından ilgi çekici bir konu olma özelliğini koruyor.

Oysa 12 Eylül sonrasının koşullarında kurulacak bir sosyal demokrat parti, CHP'ye göre belirli avantajlara sahipti. Çünkü o geçmişin kaçınılmaz kalıntılarını barındırmak zorunda değildi. Şüphesiz, tam bir beyaz kâğıt haline getirilmesini sindirmek de mümkün değildir. Ama bu dönemde kurulacak bir sosyal demokrat parti, geçmişten, tek bir politik kuruluşla sınırlı olmayan bir sosyal ve demokratik birikime yaslanmayı da seçebilirdi.

Beklenen ama tartışmalı olan tüzük değişikliği gerçekleşmedi. *Erdal İnönü* (buna karşılık mı?) kendi listesini vermedi. İlkin hazırlanan 67 kişilik liste doyurucu olmayınca bir çarşaf liste (116 kişilik) ve çeşitli grupların listeleri dolaşmaya başladı. Sonuçta eski yönetimden *İnönü*'nün güvendiği kişiler aşağı yukarı bütün grupların desteğiyle yeniden kazandılar, ama yönetim kuruluna yeni adlar da katılmış oldu. Görülüyor ki yeni durum kimse için çok rahatsız edici değil.

Handikapı aşmak için

Sonuç olarak, bu dönemin ilk siyasi parti kongresi olan SODEP Kurultayı ne getirdi? Bir düzeyde bakıldığında çok bir şey getirmişe benzemiyor. Parti kuruluşunun olağandışılığının ilk ve dolaysız bazı sonuçlarını geride bırakmış, bir anlamda şimdi kurulmuş sayılabilir. Ama topluma olduğu kadar kendi üyelerine de sunduğu derli toplu bir teorik görüş, politik yaklaşım sahibi henüz değil. Karşı olduklarıyla (şimdilik bu öncelikle ANAP ve onun temsil ettiği anlayış) değil de, kendi olduğuyla kendini tanımlamaya giriştiğinde söyleyecek çok sözü yok bu aşamada. Ancak, özellikle tabanda böyle bir ihtiyaç duyulduğu seziliyor. Pratik politikanın yanısıra ilkeler düzeyinde canlı bir teorik tartışma yaratabilirse, bu SODEP için de, toplum için de yararlı olur.

Birçok üyeyi biraz da gereğinden çok telâşlandırdığını söylediğim *"hizipçilik"* şu aşamada SODEP için büyük bir sorun değil gibi. Şüphesiz bunun gelecekle ilgili bir garantisi yok, ama parti içi demokrasi sağlanabilirse, bugünkü anlayışlı tavır sürdürülürse, ileride de böyle bir olumsuzluk önlenebilir.

Başta *Erdal İnönü* olmak üzere yönetimden sorumlu olanların, kongrede de sık sık dile getirildiği gibi, itidalli, tedbirli bir politika izleyecekleri anlaşılıyor. Bu eğer, demokratik-parlamenter bir sistemde yönetime aday çeşitli sivil güçler arasında ortak paydaların korunması, geri plânda kalsa da varolan bir sivil-demokratik konsensusa uyulması anlamına geliyorsa olumlu bir tutumdur. Çeşitli kısa vadeli pragmatik gerekçelerle, demokrasiye engel güç ve eğilimlerle uzlaşma anlamını içeriyorsa elbette olumsuzdur.

SODEP'in bir açıdan *"handikap"* gibi görünebilecek bir özelliği, henüz tam oturmamış bir parti olmasıdır belki de. Özellikle taban, gerek kendi içinden, gerekse dışından gelen demokratik ilkelere, bu yolda girişilmiş düşünce üretimine açık gibi görünüyor. Kısa vadeli kolay çözümlerden medet umma alışkanlığı bir yana bırakılır, politik mücadeleye çarpıcı olmayan, ama geri dönülmeyecek kadar sağlam adımlarla girilirse, SODEP'in varlığı Türkiye için bir kazanç olabilir. Şüphesiz SODEP'ten ya da tek başına herhangi bir politik partiden her şeyi kendi başına çözmesi beklenemez. Türkiye'de toplumsal tabanda bir hareketlilik görülmezse ve aynı zamanda solun çeşitli noktalarında olduğu kadar sağdaki aydınlardan gelen bir düşünsel üretkenlik gerçekleşmezse, herhangi bir partinin tek başına başarılı olması da düşünülemez. SODEP bu iki düzeydeki hareketliliği ne ölçüde teşvik edebilecek ve ne ölçüde onların paralelinde kendisi hareketlenebilecek? Birçok sorunun cevabı buna bağlı.

Son olarak, 12 Eylül sonrasının bir özelliğine değinmek istiyorum. Bugünün koşullarında *"sol"* dendiğinde akla *"sosyal demokrasi"* geliyor. *"Sosyal demokrasi"* dendiğinde ortaya çıkanın da bu adın gerektirdiği içeriğe bütünüyle sahip olup olmadığı tartışmalı. Bu arada, Türkiye'de bir *"demokratik sosyalizm"* alternatifinin olup olmadığı hemen hemen hiç tartışılmıyor. Bu, sosyalizm kadar sosyal demokrasi ve hatta Türkiye'nin bütün politik hayatı için sağlıksız bir eksikliktir. Bundan sonraki sayılarda bu alternatif üstünde durmak üzere, SODEP'lilerin kongrelerini kutlayalım.□

Delegeler sosyal demokrasiden ne anlıyor?

885 delegenin katılmasıyla 6/8 Temmuz tarihleri arasında yapılan Birinci Büyük Kongre'den de sonra SODEP'in kimlik kartı yine boş kaldı. SODEP, ne *Muzaffer Saraç*'ın Kongre öncesi söylediği gibi sosyal demokrat bir parti olmanın evrensel ve doğru kimliğini ortaya koyabildi, ne de *Onur Kumbaracıbaşı*'nın istediği gibi Parti'nin ideolojik hatları kesin olarak belirlendi. Sert muhalefet mi, yumuşak muhalefet mi yapılacağı, Halkçı Parti'yle birleşme sorunu konuşuldu, listelerde *Beethoven*'in 9. senfonisinde söylenen dizelere yer verildi, ama *sosyal demokrasinin ne olup ne olmadığı* nedense tartışılmadı.

Delegeler sosyal demokrasiden ne anlıyor?

Bu soruya cevap bulabilmek için 43 ilden 130 delegeyle konuştuk. Meslek grupları dağılımına göre, delegeler arasında avukatlar yüzde 26,5'la gene başta. Serbest meslek erbapları, esnaf ve tüccarlar da dahil olmak üzere yüzde 16'yla ikinci büyük grubu oluşturuyor. Mühendislerle iktisatçıların yüzde 11.7'sini oluşturdukları SODEP elitinde, işçilerin oranıysa yüzde 7.8.

Delegelerin büyük çoğunluğuna göre; *"sosyal demokrasi, insan sevgisi ve özgürlük demek"*. Bir sonraki büyük grup gelir dağılımından memnun olmayarak *"üretimde hakça üleşim"* isteyenler. *"İnsanların, özellikle dar gelirlilerin refah düzeylerinin yükseltilmesi sosyal demokrasinin temelidir"* diyenler yüzde 11'le üçüncü sırada. Dördüncü sırada bilinen klişeyi söyleyenler var: *"Sosyal demokrasi laiklik, devletçilik ve halkçılıktır"* veya beş delegenin tarif ettiği gibi *"malum ilkeler"*...

6 delege sosyal demokrasiyi *"halka inanan, halkı dinleyen, halktan gelen sese kulak veren yönetim biçimi"* olarak tanımlandı. İki delege daha da ileri giderek, *"sosyal demokrasi bir halk iktidarıdır"* dedi. Hatta bunlardan biri, sosyal demokrasiden *"sosyalist üretim ilişkilerinin oluşturulma süreci"*'ni anladığını söyledi.

Bu kadar iddialı olmayan delegeler de var tabiî. Örneğin iki delegeye göre, *"sosyal demokrasi Özal Hükümeti'ne muhalefet yapmak demek"*. Bu delegelerin ikisi de işçi. Son sıralarıysa *"sosyal demokrasi, demokrasi ve adalettir"* diyenler paylaşıyor.

Aslında, sıralamada ilk dörde girmesi gereken, toplam içindeki yüzde 13'lük paylarıyla *"ötekiler"*. Bu delegelerden biri sosyal demokrasiyi *"faşizme, emperyalizme ve komünizme karşı tek güvence"* olarak görüyor. Belli ki siyasetten sıkılmış olan iki delege (ikisi de Zonguldaklı ve biri eski CHP İl Başkanı, diğeri 18 sene belediye başkanlığı yapmış) *"sosyal meseleleri unutmaya karar verdik"* diyor. İki delegeyse hiç konuşmamayı seçti. İki delege başkanlarının açıklamasını yeterli buluyordu: *"Başkan açıkladı, hep birlikte dinledik. Ne gibi yani?"* İki delege *"iyi bir düzen"* demekle yetindi. Manisalı bir avukat delegeye göre de *"sosyal demokrasi, Karayolları Genel Müdürlüğü'yle yakından ilgili."... "Kaymakam olarak atandığınız bir yerde gittiğinizde yol yoksa ve ayrıldığınızda stabilize bir yola sahip olmuşsa, siz sosyal demokratsınız demektir."*

İstanbullu bir delege *'sosyal demokrasiden ne anlıyorsunuz sorusuyla neyi çıkartmak istiyorsunuz'* diye sordu. Ve devam etti; *"acaba delegelerin cahilliğini mi?"*

DELEGELERİN MESLEK DÖKÜMÜ

Meslekler	Delege sayısı	Toplam içindeki payı (%)
Avukat	34	26.5
Serbest meslek	21	16
Esnaf-tüccar	19	14.8
Mühendis	15	11.7
İşçi	10	7.8
Çiftçi	9	7
Emekli memur	8	6.2
İktisatçı	7	5.4
Belediye Başk.	3	2.3
Emekli subay	2	1.5

SODEP'TEN SOSYAL DEMOKRASİ TANIMLARI

Tanımlar	Delege sayısı	Toplam içindeki payı (%)
İnsan sevgisi, insana saygı, özgürlük	40	30
Dengeli gelir dağılımı	33	25
Refah yükseltme	15	11
Laiklik, devletçilik, halkçılık vb.	8	6
Halkı dinleyen iktidar	6	4.6
Malum ilkeler	5	3.8
Demokrasi	3	2
Adalet	3	2
Halk iktidarı	2	1.5
Özal hükümetine muhalefet	2	1.5
Diğer	13	10

Uslu çocuklar toplantısı

SOFU TUĞRUL

Selim Sırrı Tarcan Salonu, salon olalıberi herhalde, en *"uslu"* günlerinden birini yaşadı SODEP kurultayı süresince... Mithatpaşa Stadı ya da Spor ve Sergi Sarayı, arada sırada, *"Tarihi günlerinden birini"* yaşar da, Selim Sırrı Salonu, sessiz, şamatasız, uslu bir gün yaşamaz mı?

Sözleşmişler gibi, *Erdal İnönü* sakindi, *Şeref Bakşık* sakindi, çalışma raporunu okuyan *Atilla Sav* bile sakindi. Rapor üzerine konuşan ilk delege, biraz coşkulu olayım dedi ama, pek tutmadı; çünkü delegeler de sakindi. İlk günkü görünümü, hatta tümüyle SODEP kurultayını *"uslu çocuklar toplantısı"* diye tanımlamak olası!..

★ ★ ★

Eski kongreleri anımsayan eski gazeteciler için kongrenin ilgi çeken bir yönü yoktu bir bakıma. Ama gene de bir büyük partinin büyük kongresiydi; bu nedenle ilgiyle izlendi. Kurultayı saran suskunluğa, sakinliğe kendimizce bir neden ararken, Hatay delegesi olan eski bir arkadaşımız, aklımıza gelmeyen bir yaklaşımla, nedeni çözdü: *"Millet coşku istemiyor, gösteri istemiyor, slogan istemiyor. Ölçülü, dengeli, akılcı bir kongre istiyor. Sanki, dengesiz bir davranışın, yerinde olmayan bir coşku gösterisinin, ölçüsüz bir sloganın, ilerde yeni bir demokrasi kesintisinin (12 Eylül oluşumunun) ilk harcı, ilk taşlarından biri olacakmış gibi bir duygu, bir kuşku, hatta bir korku var delege arkadaşlarda... Zaten Erdal Bey de ölçülü, akılcı konuşmasıyla bu ortamın oluşmasını ta başından sağladı."*

★ ★ ★

Yabancı misyon büyük çoğunluğuyla büyükelçi, müsteşar, sekreter, temsilci düzeyinde kurultayda hazır bulundu. Yalnız Amerika Birleşik Devletleri, başta büyükelçi, iki katip ve bir temsilciyle ekip halinde izledi kurultayı...

★ ★ ★

Erdal İnönü'nün konuşması zaman zaman alkışlarla kesildi. Dilerseniz bunu, meclis tutanaklarına benzer bir anlatım biçimiyle sunalım: *"Demokrasi şehidi Durakoğlu'nu rahmetle, Cezmi Kartay'ın unutulmaz hizmetlerini şükranla anıyorum"* (Alkışlar). *"Halkçı parti'yle birleşme konusunda her türlü özveriye hazırım"* (Alkışlar, bravo sesleri). *"Genel bir affın çıkarılmasından yanayım"* (Şiddetli alkışlar). *"Seçim bizi korkutmaz. Bir erken seçime her zaman hazırız"* (Şiddetli alkışlar, sağdan bravo sesleri). *"Devletin bir özel şirket olmadığını sayın Başbakana bir türlü anlatamıyoruz"* (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

★ ★ ★

Salonu çevreleyen dövizler bile ılımlıydı. Yalnız Atatürk'ün "Fikirler cebir ve şiddetle, top ve tüfekle öldürülemez" sözüyle İsmet Paşa'nın çok ünlü, "Bir memlekette namus erbabı en az namussuzlar kadar cesur olmadıkça o memleket için kurtuluş yolu yoktur" tümcesi pankart olarak dikkati çekti, o kadar... Ha, bir de başka bir pankart vardı salonda: *"Sporcuların ciğerleri tehlikededir. Salon içerisinde sigara içmeyiniz!.."*

★ ★ ★

Kurultay başkanlığına seçilen Şeref Bakşık, alışılmışın aksine, teşekkür içeren iki tümcelik *"nezaket"* konuşması yerine, *"mesaj"* kokan uzunca bir konuşma yapmayı yeğledi. Bakşık neler demedi ki?

"Türkiye'nin demokrasiye dönüşünde gecikme olmuştur. Hâlâ da bu gecikme sürdürülmek istenmektedir" dedi.

"Sosyal demokrasi çizgisi, yapısı gereği çetin zorluklarla dolu bir çizgidir. Tartışmaya ve yeni arayışlara açıktır. Bu nedenle hem kendi sağından, hem de kendi solundan eleştiriye uğrar. Bu, onun alınyazısıdır" dedi.

"Oluşturulacak demokratik olaylar ve olgular karşısında demokratik olmayan yazılı hukuk dayanamaz" dedi.

"Belirli bir sağ, Atatürk'ten görünerek Atatürk'ü yorumlamak modasına kapılmıştır. Bu yorum, bir başka yanlış doğurmuş ve pırıl pırıl Atatürkçülere bile, 'Ben Atatürkçü değilim' dedirtmiştir. Bu yorum anarşisine SODEP el atmalı, Atatürk'ümüzü doğru ve sağlıklı bir yoruma kavuşturmalıdır" dedi.

"Türkiye'de bir büyük plan uygulanıyor. Planın birinci aşaması 12 Eylül öncesinde uygulandı. Bu, demokratik siyasal kurumları işlemez hale getirerek Silahlı Kuvvetleri siyasete karıştırmaktır. İkinci aşama, Silahlı Kuvvetlerle sivil siyasal güçlerin, dolayısıyla halkın arasını açmaktır. Bu oyuna gelmemeliyiz" dedi.

Bakşık, başka neler mi söyledi? Daha ne söylesin ki!..

Demokratik sol mu, sosyal demokrasi mi, eski hamam eski tas mı? Bu seçeneklerden birisinin oluşmasını, bu Kurultay'dan bekleyen kamuoyu, biraz daha bekleyecek. Bunlar, ilerde gerçekleşecek *"Olağanüstü Tüzük Kongresi"*ne kaldı. Bir başka bahara kalan vuslat misali... □

Murat Karayalçın: Her şeyi devletten bekleyen toplum demokratikleşemiyor

Murat Karayalçın SBF mezunu. Büyük kısmı DPT ve Köyişleri Bakanlığı'nda olmak üzere uzun bir bürokratik kariyeri var. Buna karşılık yaklaşık 5 yıldır, kendi deyimiyle bir "sivil toplum örgütü" olan Kent Koop'un Genel Başkanlığı'nı yapıyor. Ve görüldüğü kadarıyla da bu işi büyük bir tutkuyla yürütüyor. Kendisiyle yapılan konuşma, gazetelerde, Kent-Koop'un SODEP içindeki bir hizbin toplantı merkezi olduğu yolunda haberlerin çıktığı günlere rastladı. Yeni Gündem'e tam 2,5 saat ayırdı Murat Karayalçın. Anlattıkları ise, okuyacağınız gibi günlük politika dışında şeylerdi.

"İlk sorum şu; sivil toplum kavramının Türkiye'de tartışılmasında bana göre büyük bir katkın var. Çünkü her şey bir yana, her açıklamanda, konuşmanda bu kavramı birkaç kez kullanıyorsun. Kuramsal tartışmalarda kullanılan bir kavram olmanın ötesine götürdün sen bu kavramı. Yaptığın işi tanımlarken kullanıyorsun. Sivil toplum derken neyi kastediyorsun?"

— Toplumların örgütlenmesini iki temel kategoride toplamak mümkün diye düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi kamu kesiminin örgütlenmesi. Kamunun merkezde, yerel ölçekte örgütlenmesi. Diğeriyse, kamu dışında kalan kitlelerin çeşitli fonlar altında örgütlenmesi. Sivil toplumla bu ikinci kesimin örgütlenmesini kastediyorum. Kitlelerin kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla biraraya gelerek yarattıkları çeşitli fonlar, hangi ismi alırsa alsın, ister dernek, ister sendika, ister kooperatif olsun, sivil toplum kategorisi altında toplanabilir diye düşünüyorum. Bu açıdan baktığımızda sivil toplum örgütlerini temsilî örgütler diye düşünebiliriz. Bunun içine dernekler giriyor büyük bir ölçüde. Yaratılan bir artıktan pay almaya yönelik bir mücadeleyi yürüten sendikalar giriyor. Üçüncü olarak da, doğrudan üretime girmiş örgütler giriyor bu kategoriye: Kooperatifler, üretim kooperatifleri ya da üretici kooperatifleri... Anayasalarımız da toplumun örgütlenmesinde bu iki kategoriyi öngörüyor.

1982 Anayasasında da hem siyasal toplum, hem de sivil toplum, devleti oluşturan iki temel hat olarak ortaya çıkıyor. Ben bir sivil toplum örgütünün yöneticisi olarak her konuşmamda, hemen her etkinliğimde, sivil toplum örgütlenmesinin önemini dile getirmeye çalıştım. Aslında ben bu ayrımı yapmadan da bir gelişme doğrultusu bizi bu noktaya götürürdü. Çünkü Osmanlılardan bu yana, toplumun temel belirleyicisi olan merkezî yönetim artık toplumun gereksinmelerini karşılamakta yeterince başarı gösterememeye başlayınca, ister istemez *"her şey devletten beklenmemelidir"* görüşü ön plana çıkmaya başladı. Her şey devletten beklenmeyince, gereksinmelerin karşılanması için birtakım örgütlenmelere gitmek gerekiyordu. Benim görüşüm şu: Toplum kaynaklarını hangi örgütlenme türü iyi kullanırsa, gelişmeyi de o örgüt türü sağlayacaktır.

İstemler genişleyince

"Sivil toplumdan yana olmanın tek gerekçesi, siyasal toplumun halkın birtakım maddî gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmesi mi? Bir başka deyişle sivil toplum olgusunu sadece devletin halkın maddi gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmesine mi bağlıyorsun?"

— Kuşkusuz değil. Olayın başka yönleri de var. Toplumların gelişmeleri, toplumların kendi gereksinimlerini formüle etmeleriyle de ilişkili. Zaman zaman kullandığım ilginç bir örneğe değinmek istiyorum. 1950 yılında Menderes, yanılmıyorsam Kütahya'dan başbakan seçiliyor. İki yerden adaylık koyma olayı var o sırada. Aydın'dan ve Kütahya'dan adaylığını koyuyor ve Kütahya'dan başbakan seçilmiş oluyor. Bunun mutluluğuyla Kütahyalıları Ankara'ya çağırıyor. Diyor ki, *"Şükran borcumu ödemek istiyorum. Kütahyalılar olarak ne istiyorsunuz? Başbakan olarak benden talepte bulunun."* Kimlerin Menderes'le konuştuğunu bilmiyorum. Ama gelen Kütahyalılar önemli bir fırsatla karşı karşıya olduklarını anlıyorlar. Ve başbakandan süre istiyorlar. *"Gidelim, konuşalım, hemşehrilerimizle değerlendirme yapalım, öyle gelelim"* diyorlar, *"Hayhay gidin"* diyor, *"Ne zaman isterseniz gelin"* diyor. Kütahya'da arkadaşlarıyla konuşuyorlar. Ve sonunda rahmetli Menderes'e gelip şunu söylüyorlar: *"Efendim, bizim müftüyü değiştirin"* diyorlar. Talep gücü 1950'lerde bu ölçekte Türk toplumunda...

Ama 1960'lı yıllarda, ben genç bir plancı olarak Türkiye'nin çoğu yerini dolaşmıştım, o zaman talep gücünün çok genişlemiş olduğunu gördüm. Köy ölçeğinde dahi bizden fabrika talebinde bulunuyorlardı. Şimdi bu dinamik toplum kendi taleplerinin ölçeğini genişlettikçe, daha geniş ufuklara yayıldıkça kuşkusuz kamunun bu gereksinimleri karşılama gücü geride kalıyor. Yani deyim geçerliyse, halkın istem gücü çok hızla gelişiyordu. Kamu yönetiminde bu istemi karşılama düzeyi onun gerisindeydi. Aslında bu nokta, belki de tarihimizde çok ilginç sayılabilecek bir dönüşüme yolaçtı. Herhalde geniş halk kitlelerinin kafasında şöyle bir düşünce gelişmeye başladı: *"Eğer kamu bu gereksinimleri karşılayamıyorsa, ben de devreye girebilmeliyim."*

Demin de dediğim gibi, belki çıkış noktası budur. Ancak iş yalnız bununla bitmiyor. Bunun getirmiş olduğu çok daha başka getiriler var. Çok daha başka zorunluluklar var. O da bence, toplumumuzun demokratikleşmesi sorunudur. Kamuya bire bir ölçekte bağımlı olan toplumun, her şeyi devletten bekleyen bir toplumun, girişim gücünü ortaya koyamayan bir toplumun, düzeni ne olursa olsun, demokratikleşmesinin de çok kolay olmayacağını düşünüyorum. Toplumların demokratikleşebilmeleri, büyük ölçüde değer yaratmakla mümkündür. Geniş halk kitleleri, eğer örgütlenip üretime girerlerse, değer yaratılırsa, yarattıkları değere sahip çıkabilmek için, çeşitli mekanizmaları da harekete geçirmek zorunda olacaklardır. Bu da, bir üretim süreci içinde demokratikleşme konusunda çok büyük deneyim birikimi yaratacaktır diye düşünüyorum. Batı'da demokrasinin genişlemesinde ve artık Batı için dönülmez noktaya gelmesinde, yerel yönetim deneyiminin çok önemli yeri var.

Bizim tarihsel örgütlenme modelimiz içinde, bu, böyle değil. Yerel yönetime ilişkin katılım yetersizliğinin yolaçmış olduğu boşluğu, başka birtakım şeylerle doldurabiliriz. Sivil toplum örgütlerinin proje bazında üretime girmeleri bu eksikliği kapatacak bir araç olarak karşımıza çıkıyor. Bunu da proje demokrasisi diye adlandırıyoruz. En azından bizim değerlendirmemiz o. Proje kavramını ön plana çıkarmamızın nedeni bu. Eğer insanlar iyi tanımlanmış alanlarda bir proje ölçeğinde biraraya getirilip, kendi niyetleriyle, öz kaynaklarıyla üretime sokulabilirlerse, o insanların, başlatmış oldukları girişime sahip olma gücü hem yüksek olacaktır, hem de bu süreç içinde birtakım pratikler elde edilecektir.

"Sivil toplumu tanımlamada biraz daha netliğe kavuşalım istiyorum. Batı'da sivil toplum, burjuvazinin birtakım başka toplum kesimleriyle birlikte, siyasal iktidarı elinde tutan aristokrasiye karşı kendisini güvenceye almak, dolayısıyla bu toplum katmanlarında yeralan bireylerin haklarını, özgürlüklerini güvenceye almak amacıyla geliştirilmiş ve varlığı siyasal topluma karşı kabul ettirilmiş bir olgu. Batı'da sivil toplum dendiği zaman senin bahsettiğin gibi, üretim bazında örgütlenmenin yanında asıl anlaşılan şey, kitlelerin ideoloji, sanat, kültür alanlarında siyasal topluma karşı nisbi bağımsızlığı. Dolayısıyla sivil toplumla, siyasal toplum arasında bir karşıtlık sözkonusu. Türkiye'de böyle bir şey olabilir mi?"

— Bir defa sivil toplumun Türkiye'de kendisini topluma kabul ettirebilmesi için, bazı başarılar elde etmesi gerekir diye düşünüyorum. Sivil toplum deneyimi Türkiye'de şimdiye kadar, demin de ifade ettiğim gibi, temsilî bazda olmuştur. Dernekleri, sendikaları kastediyorum... Ama üretim bazında sivil toplum örgütlenmesi Türkiye'de olmamıştır. Sivil toplumun, Batı'dan farklı olarak senin ifade etmiş olduğun düzeyde etkinlik kazanamamasının bence önemli nedenlerinden bir tanesi budur. O nedenle, geniş halk kitleleri kalkınmaya yönelik olarak örgütlenmelidirler. Ve toplumun tüm kesimlerine ve bu arada kamu yönetimine, üretim bazında da sonuç alabileceklerini göstermelidirler. Bu bizim için çok yeni bir olay. Türkiye'de 1960'lardan, 1970'lerden sonra bu gereksinme sanırım teşhis edilmiştir. Ve halk sektörü adı altında bazı girişimler başlatılmıştır. Büyük ölçüde modelin yetersizliğinden veya belki de halkın eğilimleri dikkate alınmadığından sonuç da başarılı olmamıştır. Bu kez bunu temel çıkış noktası olarak görüyorum. Üretim alanında sivil toplum örgütleri başarılı sonuç alırlarsa, toplumun tüm kesimlerine toplum kaynaklarını etkin ve işlevsel biçimde kullandıklarını kanıtlayabilirlerse, yüzlerce yıllık geleneğimizde eksik kalmış olan bir sektör doldurulmuş olacaktır. Senin söylemiş olduğun gelişme belki ondan sonra gelme durumundadır. Aslında, belki, Türkiye koşulları dikkate alındığında sivil toplum örgütlenmesine yönelik gelişmenin siyasal toplum tarafından büyük ölçüde sürüklenmesi de gerekebilir. Bunu da dikkate almalıyız. Çok ilginç, *Kent-Koop*'u Ankara Belediyesi kurmuştur. Siyasal toplumun bir organı bir sivil toplum örgütünü yanına almak gereksinmesini duymuştur. Daha önce de buna ilişkin bazı örnekler var. Mesela pancar üreticilerinin örgütlenmesi, tarım alanında çok ilginç bir örnektir. *Şeker Şirketi*, yani kamu sektörü, şeker üretimine güç katabilmek için yanına bir de pancar üreticileri kooperatifini almak gereksinmesini duymuştur. Ve pancar üreticileri kooperatifiyle, *Şeker Şirketi* bir birliktelik oluşturmuşlardır. Ancak sonuçta kooperatifler Şeker Şirketi içinde erimişlerdir. Şimdi *"Panko-Birlik"* bunun ilginç bir örneği. Aslında aynı değerlendirmeyi tarım satış kooperatifleri için de yapmak mümkün.

Süreç ve dinamikleri

"Verdiğin örnekler çok ilginç. Ya aydınlar başını çekiyor, örgütlüyorlar. Veya devlet kendisi örgütlüyor. Bu bir tehlike değil mi? Bizde demokrasiyi de aslında devlet getirdi. Veya devleti yönetenler getirdi. Şimdi sivil toplumun oluşumunda da böyle bir terslige rastlıyoruz. Yani siyasal toplum sivil toplumu yaratmaya kalkışıyor. Böylelikle ortaya yukarıdan uyarılmış, birtakım gereksinmelerden dolayı yukarıdan uyarılmış bir olgu çıkıyor. Ne dersin?"

— Toplumumuzda tüm gelişmelerin belirleyicisinin kamu yönetimi olduğu açık. Türkiye'de hemen hemen kazanılmış haklar diye neyi ifade edersek, bunun devlet tarafından verildiği açık. Bazı değerlendirmelere göre, kazanılmış hakların kolay kaybedilmesinin nedenlerinden biri de bu. İnsanların, fazla alın teri harcamadan, sarfetmeden bütün hakları elde edebilmiş olmaları... Ancak bence önemli olan, bu sürecin başlatılmış olmasıdır. Bu süreç kendi dinamiklerini beraberinde getirecektir, getirmelidir. Nitekim, *Tarım Satış Kooperatifleri* bu açıdan çok ilginç bir örnek oluşturuyorlar. *Tarım Satış Kooperatifleri* yönetim kurullarını, denetim kurullarını, genel kurulları seçer, yani üreticiler seçer. Ancak gelen hükümetler bunları kolaylıkla değiştirebilirler. Bu, eklene eklene *Tarım Satış Kooperatifleri*'ni belli bir noktaya getirdi. Son bir ay içinde kamuoyunda ilginç bir tartışma başladı. Kamunun yeniden örgütlenmesi çalışmaları çer-

"Toplumların demokratikleşebilmeleri, büyük ölçüde değer yaratmakla mümkündür. Geniş halk kitleleri, eğer örgütlenip, üretime girerlerse, değer yaratılırsa, yarattıkları değere sahip çıkabilmek için, çeşitli mekanizmaları da harekete geçirmek zorunda olacaklardır. bu da, bir üretim süreci içinde demokratikleşme konusunda çok büyük deneyim birikimi yaratacaktır diye düşünüyorum."

çevesinde, *Tariş*'in bazı işyerlerini *Sümerbank*'a devredeceği ifade edilmişti. Bugüne kadar kamu yönetiminden gelen her değişikliği bir şekilde sinesine çekmiş olan tarım üreticileri, şimdi direnmeye başladılar. Ve kurdukları milyarlık tesislerin kendi emekleriyle kurulduğunu ifade edip, buna karşı çıkmaya başladılar. Demek ki *Tarım Satış Kooperatifleri* örneğinde olduğu gibi, çok içiçelik olsa dahi o, kendi dinamikleriyle işi belli bir noktaya getirebiliyor. Artık Türkiye'de gelişme, çok büyük ölçüde kentlerde oluyor. Kentli insan, bir kuşak öncesinde köylü dahi olsa, çok büyük davranış değişiklikleri içine giriyor. Verdiğimiz örnekler o açıdan değerlendirilmelidir. Yine hemen örneğini vereyim. *Kent-Koop*'un yola çıkışı bu şekilde olmuştur. Ankara Belediyesi *Kent-Koop*'u kurmuştur. Ama *Kent-Koop* bir sivil toplum odağı olarak öteki yerel yönetim birimlerine proje hazırlamaya başlamıştır. Yani çok ilginç bir içiçelik yaşıyoruz. Demek ki kentsel sektördeki gelişmeler çok daha hızlı oluyor. İnsanlar kendi projelerine çok daha fazla sarılabiliyorlar. 12 Eylül öncesinde bir yığın önemli proje başlatılmıştı. Bunlardan *Batı-Kent* projesi etrafında insanların, yani projeden çıkar bekleyen insanların bulunması, örgütlenmesi, o projeyi sürüklemiştir. Belki sağlamamız gereken en önemli kazanç budur. Kamu her önemli projesinin yanına, o projeden çıkar bekleyen insanları alırsa, hem projelerin hızla tamamlanması mümkün olabilir, hem de o proje çevresindeki insanların demokratikleşmeleri ve kamu yönetiminde seslerini duyurabilmeleri olanağı ortaya çıkabilir.

"Şimdi bak, Türkiye'de toplumun kendi kendine geliştirdiği, alt düzeydeki sorunlarını çözmek için geliştirdiği birtakım yöntemler var. Örneğin gecekondu. Konut sorununu çözmek için insanlarımızın kendi kendine bulduğu bir yöntem bu. Bir diğer örnek dolmuş. Dolmuş, planlanmış, tanımı olan bir şey değil. Kendiliğinden halk buldu bunu. Fakat dolmuşu kaldırdılar. Yukarıdan bir emirle Ankara'da dolmuş kaldırıldı. Yerine de daha geçerli bir çözüm bulunamadı. Gecekonduları yıkmaya kalkıyorlar. Şimdi bir kere bunları sivil toplum örgütlenmeleri olarak kabul edebilir miyiz?"

— Girişim modelleri olarak kabul etmemiz belki mümkün olabilir. Kendi ihtiyacının kendisi tarafından çözülmesi olayıdır. Fikir bazında olsun, emek bazında olsun girişim modelleri yaratılmıştır. Ancak her ikisiyle de ilgili şu değerlendirmeyi yapmak gerekiyor. Şimdi sivil toplum örgütlerinin üretim bazında örgütlenmelerinin çok önemli olduğunu demin de vurgulamıştım. Çeşitli modeller var. Modellerden bir tanesi de anlamlı bir projenin, yapılabilirliği çok iyi ortaya konmuş bir projenin varlığıdır. Çünkü, eğer toplum kaynaklarını etkin olarak kullanmayacaksanız, kullanamayacaksanız, girişim gücünüz ne denli anlamlı olursa olsun, tahayyül ettiğiniz girişim ne denli iyi olursa olsun, o projeler bir yerde son bulma durumundadır. Gerçekten gecekondular, uzunca bir süre konut gereksinmesini büyük ölçüde çözebilmişti. Ancak gecekondular benim görüşüme göre, pahalı bir üretim biçimidir. Toplumun kaynaklarının o yöntemle iyi kullanıldığını söylemek mümkün değildir. 1960'larda halkın girişim gücünü yansıtması açısından ilginç olabilecek başka bir örnek vardır: Toplum kalkınması girişimleri. Özellikle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kırsal alanın kalkınmasını buna bağlamıştır. Toplum kalkınması projelerine bağlamıştır. Orada birtakım uzmanlar kırsal alana girmiştir, köylere gitmiştir ve köylülere *"Aslında sizin gerçek ihtiyacınız şudur"* falan demişlerdir. Uzmanlar için önemli olan, kamu için önemli olan birtakım ihtiyaçları ön plana çıkarma çabalarıdır. Toplum kalkınması girişimi, bilinç düzeyinin çok düşük olduğu bir yığın ülkede anlamlı sonuç verebilmiştir. Ama bizim ülkemizde anlamlı sonuç verememiştir. Demek ki dışardan bilinç taşıma ve yönlendirme olayına, **"Yeni Gündem"**in bir yığın sayısında önemle üzerinde durduğu gibi halkımızın ciddi reaksiyonları var. Yani bunu kendisi gündeme getirebilmeli. Ancak kendisinin gündeme getirdiği, demin örneğini verdiğin iki çözüm de, çok önemli olmakla birlikte, ara çözümlerdir. Önemli olan, halkın bu girişim denemelerine ivme kazandıracak örgütlenme modellerini ortaya koyabilmektir.

Kent-Koop'un yaklaşımı

"Kent-Koop olayında konut ihtiyacı halkın kendisinin gündeme getirdiği bir ihtiyaç. Siz Kent-Koop olarak konut üretirken, nasıl konutlar talep edildiğini bir araştırmayla tespit ettiniz mi? Yoksa siz mi bir proje getirdiniz? Sizin konutlarınızdan memnunlar mı?"

— Şimdi, doğrusu ara yollar bulmak zorundayız. Bir yandan hızla üretime gidip, kamuoyunda yapı kooperatiflerine karşı duyulan güvensizliği yıkmak zorundaydık. Öbür yandan da örgütlendirdiğimiz kesimlerin eğilimlerini gözönünde bulundurmak durumundaydık. Aslında ana çizgiler biliniyordu. Yani Türkiye'de genel olarak, konut talebi çeşitli istatistîki verilerle de ortaya konduğu gibi, *"üç oda bir salon"* tipine yönelikti. Yüz metrekare, bir çeşit ulusal standart olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli etmenler var. Özellikle kırsal bağlantının çok güçlü olması, kent konutlarını terminal konutları haline de getiriyor. Şimdi orada uzmanların halka empoze etmek istediğiyle halkın istediği tip arasındaki seçimi çok iyi ortaya koyabilmeliydik. Uzmanlar, halkın gereksinme duyduğu konutu elli metrekare olarak tarif ediyorlardı. Çünkü kentlerde çekirdek aile vardır, çekirdek aileye çekirdek konut yaklaşımı olmalıdır diyorlardı. Bu da ellialtmış metrekarelik bir şeydi. Bu, doğru değildi aslında. Biz üç oda bir salon faktörünü gözönünde bulundurmaya çalıştık. Genel eğilim buydu çünkü. Plânları ürettikten sonra yapmış olduğumuz tartışmada, genel eğilimi yakalayabildiğimizi anladık. Ancak katılımcılığı, ayrıntılı olarak ele alamadık. Ama temel konularda, katılımcılığı geliştirmeye çalıştık. Genel kurullarla yetinmedik, ara toplantılarla katılımcılığı destekledik. Böylece bir sürü bürokratik engeli kolaylıkla aşabildik. 1982 Eylül'ünde dış kredi arayışı içine girdik. Dış krediyi almaya karar verdiğimiz tarihle dış krediyi aldığımız tarih arasında yalnızca dört ay geçti.

"Bu katılım daha çok temsilî demokrasi mekanizmalarıyla oluyor herhalde. Şimdi, üye kooperatifleriniz var. Üye kooperatiflerinizin seçtiği yöneticiler var. Onlar da Kent-Koop yönetimini belirliyorlar ve öyle sanıyorum bu ilişkiler seçilmiş kişiler arasındaki ilişkiler biçiminde oluyor. Bunu aşmak için birtakım girişimleriniz oldu mu? Doğrudan demokrasi mekanizmaları kullanmayı düşünüp, bunu küçük ölçekte de olsa denediniz mi?"

— Örgütlenme modelimiz optimal ölçektedir. İki hususu önemle değerlendirmek zorundayız. Kırsal alanda diyelim ki üreticiler gereksinmelerini karşılamak için küçük ölçekte örgütlenebilirler. Sözgelişi bir mandra projesini kuracaklarsa, bunu yüz ortakla yürütmek mümkündür. Ve orada gerçekten proje iyi tasarılanmışsa, çıkarlar çok iyi tanımlanmışsa doğrudan bir demokrasiyi yaşamak mümkündür. Ancak kentsel gereksinmelerin karşılanmasında, küçük sayılarla örgütlenmek, işi zorlaştırmaktadır. Büyük sayılarla örgütlenmek gerekmektedir. O zaman da önümüze katılım, yönetim gibi sorunlar çıkmaktadır. Şimdi, öyle bir model bulabilmeliydik ki, hem çok sayıda insanın birarada olması yoluyla kişi başına düşen yatırımı düşürebilelim, hem de katılım ve yönetim sorununu çözebilelim. Bunun için optimal ölçekte dediğimiz örgütlenme modelini gündeme getirdik. Kooperatiflerimiz genellikle küçük sayıdaki ortaklardan oluşmaktadır. Bunların kendi içindeki işleyişleri çok demokratik olabilirdi. Nitekim olabiliyor. *Kent-Koop*'un ortaklarıyla ilişkisi, ana sözleşmesiyle olmaktadır. Kurumsal ortak olan birim kooperatiflerle ilişkilerimizi böyle sürdürmek durumundayız. Ancak bunun dışında çeşitli yollarla, toplantılarla, birlikteliklerle bunu daha yaymaya çalışıyoruz. Çünkü zaman zaman, ortağın kararının tam olarak yansıtılamadığı olaylarla karşılaşabiliyoruz. Zaman içinde daha çeşitli yollar bulacağımıza inanıyorum. Fakat her ölçekte, şunu sağlamaya çalıştık: Ben genel başkan olarak ve öteki yöneticilerimiz, birim kooperatif yöneticisinin ortağına hesap vermesinden önce, doğrudan ortağa hitap ederek, ortağın sorularını yanıtlayarak bir hesap verme işlemi içinde olduk.

AYDIN KÖYMEN

TAMAM FEHMİ TAMAM ÇOK FENA TAHRİK OLDUM.. HADİ GEL YAT ARTIK ÜŞÜTECEKSİN...
ATİF DEMİRCİ

Soruşturmacı dekan doçente sordu:

Bu istidanın münderecatını okuyarak mı imzaladınız?

"Çağdaş sistemin bugün uygulanan sistem olduğunu" savunan YÖK Başkanı ihsan Doğramacı, *"Aydınlar Dilekçesi"* konusundaki görüşleri sorulduğunda *"YÖK'le ilgili bölümlere katılmadığını"* ama *"dilekçeye imza atan öğretim görevlileri hakkında herhangi bir işlem yapmayı düşünmediklerini"* söylemişti. Fakat sonradan onlar da soruşturma açmanın gerekliliğine inanmış olacaklar ki, *"işlemler"* yapılmaya başlandı. Soruşturmacılar görevlendirildi.

Bir soruşturmacı ve bir imzacı

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. *Enver İzgü*, bunun üzerine *"1260 imzalı dilekçe üzerine soruşturmacı olarak görevlendirilmiş bulunduğunu"* bildirerek, dilekçeyi imzalayan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi Doç. Dr. *Yahya K. Zabunoğlu*'nu makamına davet etti.

18 Haziran 1984 tarih ve 4.1.2966 sayılı davet aynen şöyle:

"Sayın Doç. Dr. Yahya Zabunoğlu
A.Ü.Hukuk Fakültesi
Ankara

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nün 15 Haziran 1984 gün ve 163/7163 sayılı yazıları ile hakkınızda yapılacak; Cumhurbaşkanı'na verilen 1260 imzalı dilekçe üzerine soruşturmacı olarak görevlendirilmiş bulunuyorum.

Soruşturmanın yapılması için 22 Haziran 1984 Cuma günü saat 10.00'da A.Ü.Eczacılık Fakültesi Dekanlığı'nda bulunmanızı rica ederim. 18.6.1984"

Fakat Sayın İzgü davetine olumlu karşılık alamadı. Doç. Zabunoğlu haklı olarak, bir dekanın dilekçenin tümüyle ilgili olarak soruşturma yapamayacağını düşünüyordu. Hakkında ne tür bir soruşturmanın açıldığının ilgili yazıda bildirilmediğini belirterek, soruşturmacı dekana bir yazı gönderdi ve düzgün bir Türkçeyle kaleme alınacak, soruşturmanın türünü de belli eden yeni bir davet istediğini, Prof. İzgü'nün bilgi ve takdirlerine sundu.

Doç. Yahya Zabunoğlu 20 Haziran tarihini taşıyan cevap yazısında şöyle diyordu:

"İlgi yazınızın birinci paragrafını oluşturan tümcenin okunmasından ve benim anlayabildiğim kadarıyla, Zat-ı Âlinizin Sayın Cumhurbaşkanı'na sunulan 1260 imzalı dilekçe (üzerine) soruşturmacı olarak görevlendirildiğiniz sonuç ve anlamına ulaşmak zorunlu görüldüğünden, ayrıca anılan yazınızda hakkımda ne tür bir soruşturmanın açıldığı da belli edilmeyip, Üniversitemiz içindeki yazışmalarda mutad olduğu üzere, 'rica edilen' hususun 'saygı' ya da 'saygılar'ımla sözcükleriyle birlikte yer alması her nasılsa unutulmuş bulunduğundan, doğru ve düzgün, anlaşılır bir Türkçeyle yazılmış, ayrıca yasayla ilgili yönetmelik gereği hakkımdaki ithamı ve soruşturmanın türünü belli eden usulüne ve esasına uygun yeni bir yazınıza intizaren, anılan yazınızdaki davetinize icabet edemeyeceğimi en derin saygılarımla bilgi ve takdirlerinize sunarım."

İmzacının isteği kabul edildi. Dekan hem, Doç. Zabunoğlu hakkında yapılacak disiplin soruşturması için soruşturmacı olarak görevlendirildiğini bildiriyor, hem de soruşturmanın türünü belirtiyordu.

22 Haziran tarih ve 4.1.3099 sayılı yazısıyla soruşturmacı dekan, Doç.Zabunoğlu'dan 28 Haziran günü savunmasını yapmak üzere fakülteye gelmesini de istemekteydi. İşte yanı:

"20 Haziran 1984 Cuma günü saat 10.00'daki soruşturmaya gelemeyeceğini bildiren mektuptaki, daha açık ve doğru bir davetiye yazılması isteğiniz kabul edilmiştir.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nün 15 Haziran 1984 günü ve 163/7163 sayılı yazılarıyla hakkınızda yapılacak disiplin soruşturması için soruşturmacı olarak görevlendirilmiş bulunuyorum.

Hakkınızda soruşturma açılan fiil, Sayın Cumhurbaşkanı'na verilmiş olan 1260 imzalı müşterek istidada imzanızın bulunması keyfiyetidir. Soruşturma için 28 Haziran Perşembe günü saat 14.00'de A.Ü.Eczacılık Fakültesi'nde bulunmanızı ve savunmanızı belirli günde yapmadığınız takdirde savunmadan vazgeçmiş sayılacağınıza bilgilerinizi rica ederim."

28 Haziran Perşembe günü istenilen yerde bulunan Doç. Zabunoğlu'na aşağıdaki sekiz soru soruldu ve cevaplaması için soruşturma 4 Temmuz'a bırakıldı.

"1. Sayın Cumhurbaşkanı'na 1260 imzalı bir dilekçe verilmiş. Bu istidada imzanız var mı?"

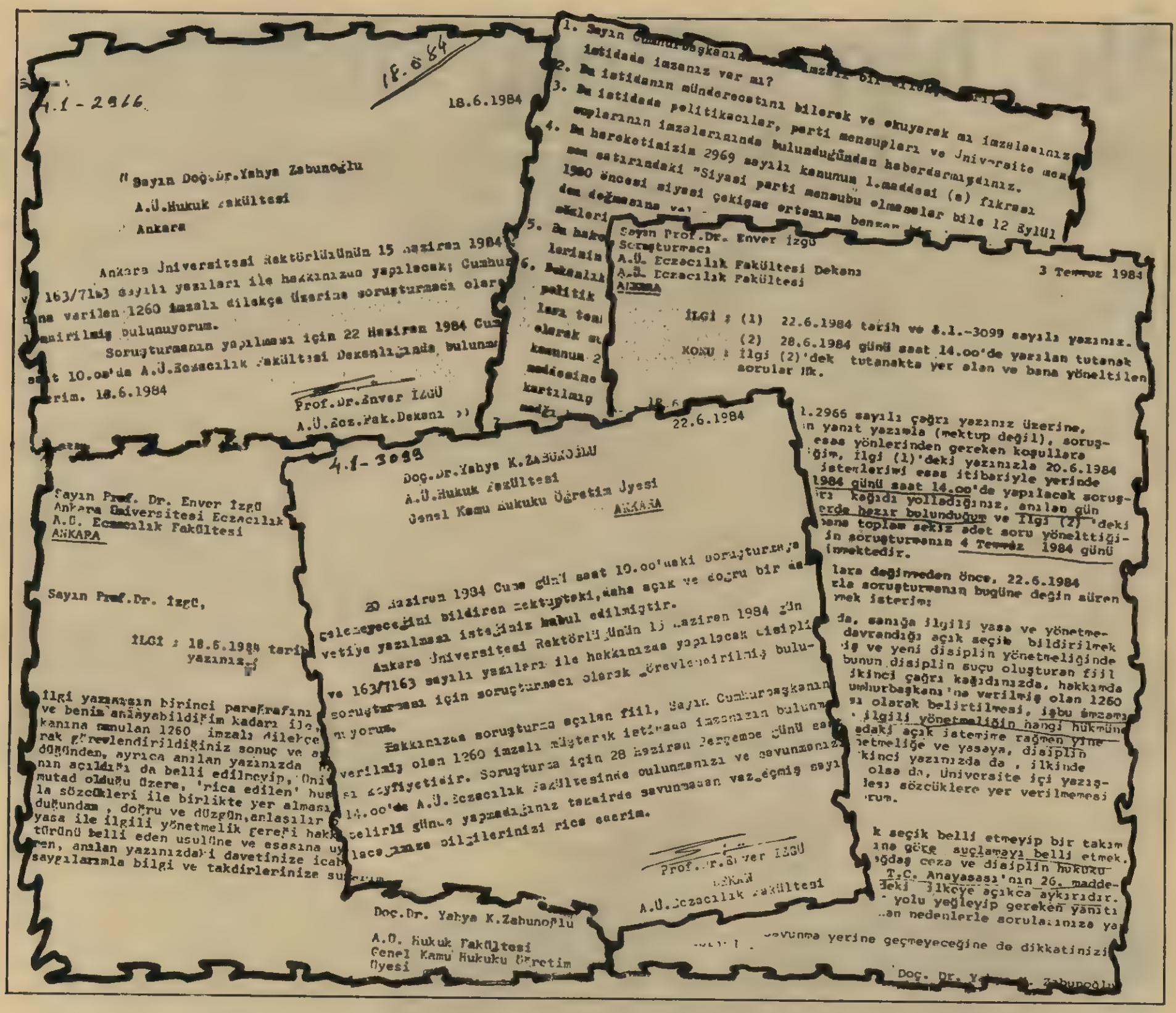

4.1-2966 — 18.6.1984

Sayın Doç.Dr.Yahya Zabunoğlu
A.Ü.Hukuk Fakültesi
Ankara

Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün 15 Haziran 1984 ... 163/7163 sayılı yazıları ile hakkınızda yapılacak Cumhur... bana verilen 1260 imzalı dilekçe üzerine soruşturmacı olare... görevlendirilmiş bulunuyorum.

Soruşturmanın yapılması için 22 Haziran 1984 Cum... saat 10.00'da A.Ü.Eczacılık Fakültesi Dekanlığında bulunma... rim. 18.6.1984

Prof.Dr.Enver İZGÜ
A.Ü.Ecz.Fak.Dekanı

1. Sayın Cumhurbaşkanına ... imzalı bir ... istidada imzanız var mı?
2. Bu istidanın münderecatını bilerek ve okuyarak mı imzaladınız?
3. Bu istidada politikacılar, parti mensupları ve Üniversite men... suplarının imzalarının da bulunduğundan haberdarmıydınız.
4. Bu hareketinizin 2969 sayılı kanunun 1.maddesi (a) fıkrası son satırındaki "Siyasi parti mensubu olmasalar bile 12 Eylül 1980 öncesi siyasi çekişme ortamına benzer... dem doğmasına ... sözleri...
5. Bu hare... lerinizin ... 6. Bakanlık ... politik ... lara ... olarak ... kanunun ... maddesine ... kartılmış ...

Sayın Prof. Dr. Enver İZGÜ
Soruşturmacı
A.Ü. Eczacılık Fakültesi Dekanı
A.Ü. Eczacılık Fakültesi
ANKARA

3 Temmuz 1984

İLGİ : (1) 22.6.1984 tarih ve 4.1.-3099 sayılı yazınız.
(2) 28.6.1984 günü saat 14.00'de yazılan tutanak

KONU : İlgi (2)'deki tutanakta yer alan ve bana yöneltilen sorular hk.

Sayın Prof. Dr. Enver İzgü
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi
A.Ü. Eczacılık Fakültesi
ANKARA

Sayın Prof. Dr. İzgü,

İLGİ : 18.6.1984 tarih... yazınız...

İlgi yazınızın birinci paragrafını ... ve benim anlayabildiğim kadarı ile... kanuna aykırı olan 1260 imzalı dilekçe... rak görevlendirildiğiniz sonuç ve a... düğünden, ayrıca anılan yazınızda ... nın açıldığı da belli edilmeyip, Üni... mutad olduğu üzere, 'rica edilen' hus... la sözcükleri ile birlikte yer alması... duğundan , doğru ve düzgün anlaşılır ... yasa ile ilgili yönetmelik gereği hak... türünü belli eden usulüne ve esasına uy... ren, anılan yazınızdaki davetinize icab... saygılarımla bilgi ve takdirlerinize su...

Doç.Dr. Yahya K.Zabunoğlu
A.Ü. Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi

4.1-3099 — 22.6.1984

Doç.Dr.Yahya K.ZABUNOĞLU
A.Ü.Hukuk Fakültesi
Genel Kamu Hukuku Öğretim Üyesi
ANKARA

20 Haziran 1984 Cuma günü saat 10.00'daki soruşturmaya ... celemeyeceğini bildiren 28.6.1984 tarihli mektupta, daha açık ve doğru bir ... vetiye yazılması istediğiniz kabul edilmiştir.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğünün 15 Haziran 1984 gün ... ve 163/7163 sayılı yazıları ile hakkınızda yapılacak disiplin ... soruşturması için soruşturmacı olarak görevlendirilmiş bulunmuyorum.

Hakkınızda soruşturma açılan fiil, Sayın Cumhurbaşkanın... verilmiş olan 1260 imzalı dilekçeyi müteakip istidanın imzanızın bulunma... sı keyfiyetidir. Soruşturma için 28 Haziran Perşembe günü saat 14.00'de A.Ü.Eczacılık Fakültesinde bulunmanızı ve savunmanızı belirtilen günde yapmadığınız takdirde savunmanızın vazgeçmiş sayılacağını ... bilgilerinizi rica ederim.

Prof.Dr.Enver İZGÜ
Dekan
A.Ü.Eczacılık Fakültesi

1.2966 sayılı çağrı yazınız üzerine, ... n yanıt yazısıyla (mektup değil), soruş... esas yönlerinden gereken koşullara ... ğim. İlgi (1)'deki yazınızla 20.6.1984 ... istemlerimi esas itibariyle yerinde ... 1984 günü saat 14.00'de yapılacak soruş... ri kağıdı yolladığınız, anılan gün ... erde hazır bulunduğum ve İlgi (2)'deki ... bana toplam sekiz adet soru yönelttiği... in soruşturmanın 4 Temmuz 1984 günü ... mektedir.

...lara değinmeden önce, 22.6.1984 ... zla soruşturmanın bugüne değin süren ... mek isterim:

...da, sanığa ilgili yasa ve yönetme... davrandığı açık seçik bildirilmek ... iğ ve yeni disiplin yönetmeliğinde ... bunun disiplin suçu oluşturan fiil ... ikinci çağrı kağıdınızda, hakkında ... umhurbaşkanı'na verilmiş olan 1260 ... sı olarak belirtilmesi, işbu imzanın ... ilgili yönetmeliğin hangi hükmüne ... edaki açık istemine rağmen yine ... netmeliğe ve yasaya, disiplin ... ikinci yazınızda da , ilkinde ... olsa da, Üniversite içi yazışma... lesi sözcüklere yer verilmemesi ... rum.

...k seçik belli etmeyip bir takım ...ine göre suçlamayı belli etmek, ...oğdaş ceza ve disiplin hukuku... T.C. Anayasası'nın 26. madde... deki ilkeye açıkça aykırıdır. ... yolu yeğleyip gereken yanıtı ...an nedenlerle sorularınıza ya... ...savunma yerine geçmeyeceğine de dikkatinizi ...

Doç. Dr. Y... Zabunoğlu

2. Bu istidanın münderecatını bilerek ve okuyarak mı imzaladınız?

3. Bu istidada politikacılar, parti mensupları ve üniversite mensuplarının imzalarının da bulunduğundan haberdar mıydınız?

4. Bu hareketinizin 2969 sayılı kanunun 1. maddesi (a) fıkrası son satırındaki 'Siyasi parti mensubu olmasalar bile 12 Eylül 1980 öncesi siyasi çekişme ortamına benzer bir durumun yeniden doğmasına yolaçacak sözlü veya yazılı beyanda bulunanlar' sözleriyle açıklananların yasağına aykırı olacağını düşündünüz mü?

5. Bu hareketiniz 2547 sayılı kanunun 22. maddesindeki öğretim üyelerinin görevleri adı altındaki fıkra münderecatına uyuyor mu?

6. Dekanlık ve Rektörlük'den izin almadan, bir üstünüzü aşarak politik fikirler ve Yüksek Öğretim Kanunu'yla konulmuş kuralları tenkit eden böyle bir istidayı Cumhurbaşkanı'na direkt olarak sunmanın devlet ve üniversite mensupları için 657 sayılı kanunun 21. maddesi ve buna göre çıkartılmış yönetmeliğin 4. maddesine, ayrıca, 2547 sayılı kanunun 53'ncü maddesine göre çıkartılmış disiplin yönetmeliğinin 8. maddesine uygun olup olmadığı hakkında ne diyorsunuz?

7. Müşterek istidada şöyle bir cümle var: 'Dayanağımız, ülkemiz insanlarının görüşlerimize vereceğinize inandığımız meşruiyettir.' Bu cümlenin anlamını açıklar mısınız?

8. Bu istidadaki fikirlerinizi neden kendi imzanızla herhangi bir yayın organında veya tek imzalı istida olarak usulüne uygun bir üst makama vermediniz."

Doç. Zabunoğlu 4 Temmuz'da soruşturmaya gitmedi. Çünkü, dilekçeyi imzalamış olmasının YÖK yasasının ve ilgili yönetmeliğin hangi hükmüne aykırı olduğu, tüm ısrarına rağmen belirtilmemişti. Sorulara da cevap vermeyecekti, çünkü yöneltilen suçlamayı açık seçik belli etmeyip birtakım sorular yönelterek bunların yanıtlarına göre suçlamayı belli etmek, T.C. Anayasası'nın 38. maddesinin 5. bendindeki *"Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz"* yolundaki ilkeye aykırıydı.

Zabunoğlu soruşturmaya gelmeme gerekçelerini yazdığı 3 Temmuz 1984 tarihli mektupta aynen şunları yazdı:

"18.6.1984 gün ve 4.1.2966 sayılı çağrı yazınız üzerine, 20.6.1984 tarihini taşıyan yanıt yazımla (mektup değil), soruşturmaya çağrınızı usül ve esas yönlerinden gereken koşullara uygun bulmadığımı bildirdiğim, ilgi (1)'deki yazınızla 20.6.1984 tarihini taşıyan yazımdaki istemlerimi esas itibariyle yerinde bulduğunuzu belirtip 28.6.1984 gün saat 14.00'de yapılacak soruşturma için bana yeniden çağrı kâğıdı yolladığınız, anılan gün ve saatte belli ettiğiniz yerde hazır bulunduğum ve ilgi (2)'deki tutanakla saptandığı üzere bana toplam sekiz adet soru yönelttiğiniz ve bunları yanıtlamam için soruşturmanın 4 Temmuz 1984 günü saat 14.00'e bırakıldığı bilinmektedir.

Bana yönelttiğiniz sorulara değinmeden önce, 22.6.1984 tarihli ikinci çağrı kâğıdınızla soruşturmanın bugüne değin süren kesimi için şu noktalara değinmek isterim:

Disiplin soruşturmalarında, sanığa ilgili yasa ve yönetmeliğin hangi kurallarına aykırı davrandığı açık seçik bildirilmek gerekir. Hernekadar, değiştirilmiş ve yeni disiplin yönetmeliğinde 'fiil'den söz edilmekteyse de, bunun disiplin suçu oluşturan fiil olduğu kuşkusuzdur. Bu nedenle, ikinci çağrı kâğıdınızda, hakkımda soruşturma açılan fiilin, Sayın Cumhurbaşkanı'na verilmiş olan 1260 imzalı dilekçede imzamın bulunması olarak belirtilmesi, işbu imzamın bulunması keyfiyetinin yasanın ve ilgili yönetmeliğin hangi hükmüne aykırılık oluşturduğunun, bu noktadaki açık istemime rağmen yine de belirtilmemesi, önce ilgili yönetmeliğe ve yasaya, disiplin hukukunun gereklerine aykırıdır. İkinci yazınızda da, ilkinde olduğu gibi, disiplin soruşturması olsa da, üniversite içi yazışmalarda mutad saygı ve nezaket ifadesi sözcüklere yer verilmemesi üzerindeyse, artık durmak istemiyorum.

Sorulara gelince:

Bana yöneltilen suçlamayı açık seçik belli etmeyip birtakım sorular yönelterek bunların yanıtlarına göre suçlamayı belli etmek, ilkel, engizisyon devri artığı ve çağdaş ceza ve disiplin hukukuyla bağdaşmaz bir tutum olup, ayrıca T.C. Anayasası'nın 26. maddesi hükmüyle 38. maddesinin 5. bendindeki ilkeye açıkça aykırıdır. Üniversitemizin daha önce de böyle bir yolu yeğleyip gereken yanıtı almış olması (Ek 1) ilginçtir. Açıklanan nedenlerle sorularınıza yanıt vermiyorum.

Bu bildirimimin savunma yerine geçmeyeceğine de dikkatinizi çekerim. Saygılarımla." □

İki bin yılının dünyası Pasifik havuzunun çevresinde şekilleniyor

JÜLİDE ERGÜDER

"Mazide önce Çin'in, sonra da Japonya'nın gölgesi altında yaşadık. Batı'yla ilişkilerimizi geliştirmek, bizim menfaatimiz icabıdır. Çok sayıda ağabeye sahip olmak her zaman faydalıdır."
***L'Express*, 6 Nisan 1984. Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü Başkanı Lee Han Been'in bir demecinden.**

JAPON Başbakanı *Nakasone*'nin 23-26 Mart tarihlerinde Çin'e yaptığı resmî ziyaret sırasında, 21. yüzyılda Çin-Japon işbirliğine yönelik bir komisyon kuruldu. İki ülkenin bir sonraki yüzyıla ilişkin beklentileri, Pasifik ekonomisinin dünyada artan ağırlığı üstüne tartışmalara hız kazandırdı. Nisan ayı başlarında, *Uluslararası Jeopolitik Enstitüsü*'nün düzenlediği kollokyumun ana konusu, Batı'nın Güney Doğu Asya ülkeleriyle olan iktisadî ilişkileriydi. Aralarında *Jeanne Kirkpatrick*, California eski valisi *E.Brown* ve *Raymond Barre*'ın da bulunduğu çok sayıda yüksek düzeyde yetkili, Pasifik ülkelerinin sergilediği meydan okuma karşısında Batı'nın duyduğu kaygıyı dile getirdiler. Batı başkentlerinde, California'dan başlayarak, Yeni Gine, Alaska ve Japonya gibi, biribirinden çok farklı yöreleri barındıran Büyük Okyanus'un, bir güç merkezi olup olamayacağı durmaksızın tartışılıyor. Pasifik işbirliği üzerine incelemeler yayınlanıyor. *"Üçüncü Dalga"* adlı bir kitap, Çin Halk Cumhuriyeti'nde büyük rağbet görürken, ABD, Kanada ve Japonya'nın ortaklaşa hazırladığı bir TV dizisine konu oldu.

Batılı uzmanlar, gezegenimizin ağırlık merkezinin kaçınılmaz şekilde Pasifik bölgesine doğru kaydığını söylerken, bunu, İstanbul'un fethinden sonra dünyanın ağırlık merkezinin Akdeniz'den önce kuzeye ve sonra da Atlantik'e doğru kayışına benzetiyorlar. Bu teşhisi haklı kılan şey, tüm dünyayı tesiri altına alan iktisadî buhrana rağmen, Güney Doğu Asya ülkelerinde yüz milyonlarca kadın ve erkeğin aralıksız çalışması, üretmesi ve satması... Birkaç örnek verelim. Japonya'nın 1981'de 8.74 milyar, 1982'de 6.9 milyar olan ihracat fazlasını 1983'te 20.45 milyara çıkararak bir tür rekor kırması, Batılı başkentleri telaşa verdi. Geçen sene, tüm dünyadaki gemi yapım siparişlerinin yüzde 22'sini almaya muvaffak olan Güney Kore'nin elektronikteki üstünlüğü ve gemi inşa kapasitesine erişilemiyor. Taiwan, Hong Kong ve Singapur, kayak ceketlerinden televizyon alıcılarına, türlü çeşitli plastik eşyadan ayakkabıya kadar her alanda Batılı ülkelerle kıyasıya rekabet ediyor. Çin, 1981-1985'i kapsayan beş yıllık plânda öngörülen hedeflerini, üç senede fiilen gerçekleştirdi bile. 1984'ün başından beri, Asya-Pasifik bölgesi (ABD'nin Batı sahili de dahil edildiği takdirde) Japonya, Çin ve Kuzey Amerika ihracatının üçte ikisini emiyor. Ki bu da, Doğu Asya'yla Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve yeni bağımsızlığını kazanan Bruney'in dahil olduğu ASEAN'ın (Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği) toplam ihracatının yaklaşık yüzde 70'ini oluşturuyor. Hal böyle olunca; *Asian Wall Street Journal*'de Pasifik bölgesine 1984'ten itibaren yatırım yapılmasını tavsiye eden yazılar yayınlanıyor.

İktisadî büyüme, bölgedeki diplomasi trafiğinin artışıyla atbaşı gidiyor. *Nakasone*, 1983 Ocak'ında Seul'e giderek, Güney Kore'yle aralarındaki pek çok pürüzü halletti; 1983 Mayıs'ında ASEAN ülkelerinin başkentlerini dolaşarak çeşitli temaslarda bulundu. Geçen mart sonundaki Pekin ziyaretindeyse, Çinli yetkililerle, bölgedeki başlıca tehdidin Sovyetler Birliği olduğu konusunda anlaştı. Bu arada, Çin KP sekreteri de Tokyo'ya gitti. Tokyo, ayrıca, 1983 Kasım'ında, daha sonra Güney Kore'ye gidecek olan Başkan *Reagan*'ı ağırladı. 1984 Ocak başında, *Zao Ziyang*, Washington'u ziyaret etti. *Reagan* da, geçen Nisan'da Pekin'e iade-i ziyarette bulundu.

Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri kendi içlerinde üç gruba ayrılabilir. İleri derecede sanayileşmiş Japonya'nın kendi başına oluşturduğu ilk grup; Taiwan, Güney, Kore, Singapur ve Hong Kong'un dahil olduğu yeni sanayileşmekte olan ülkeler ve tarımdan sanayiye geçişin yapı değişikliğinin başlangıç safhalarını yaşayan Güney Doğu Asya ülkelerinin büyük çoğunluğu. Birinci ve ikinci grubun sanayideki ileri düzeylerini, görece istikrarlı siyasî rejimleri tamamlıyor. Son gruptaki ülkelerse, nüfuslarının çokluğu, fert başına millî gelir ve kalkınma hızlarının düşüklüğü, tarım ağırlıklı ve tarım ürünleri satışına dayalı dış ticaret yapıları, enflasyon ve işsizliğin artış hızlarının yüksekliği, ciddi beslenme sorunları, okuma-yazma nispetinin öbür ülkelere görece düşüklüğü, çalışma şartlarının ağırlığıyla birlikte ücretlerin düşüklüğü ve hepsinden önemlisi, siyasî rejimlerinin istikrarsızlığı ve toplumsal dengesizlikleriyle dikkati çekiyorlar.

Orta sınıf: Aylık gelir ortalaması 1500 doları bulan bu gruba girenler Japonya'nın en önemli dayanağı. İstatistikler, halkın yüzde 91'inin kendini orta sınıf mensubu olarak telâkki ettiğini gösteriyor.

Yaklaşık otuz sene önce ekonomik hamleye kalkışan bu üç grup ülkenin günümüzde aynı büyüme düzeyinde bulunmayışlarının çeşitli sebepleri var. İlk iki gruptaki ülkeler, iktisadî stratejilerini tespit ederken, ihracata yönelik TV, video, otomobil, saat vb. sanayi dallarını tercih ettiler; ve bu stratejiyi aksatmadan uyguladılar. Uygulama sırasındaysa, kapitalist ilkeleri hemen liberalleşmeye geçmeden, devlet müdahalesiyle yan yana ve çok dikkatli izlediler. Buna ilaveten, toplumsal yapılarının (ırk, din ve kültür unsurlarının) homojen özelliği de, siyasî rejimlerin işini kolaylaştırmış görünüyor.

Güney Doğu Asya ülkeleriyse, iktisadî stratejilerinde tarıma ağırlık verirken sınai gelişmeyi ihmal ettiler. Liberalleşmeye ilk safhada geçiş, bu ülkelerin yerli sanayilerinin kendini toparlamasına imkân vermedi. Bu elverişsiz durum, plânların gereğince uygulanmaması ve büyük yolsuzluklarla birleşince, derin toplumsal huzursuzluklara yolaçtı. Kaldı ki, toplum yapıları ilk iki grup gibi homojen olamayan bu ülkelerde yaşayan halkın, millî karakterlerinin, disiplinli ve gayret icabettiren çalışma temposuna pek uygun oldukları da söylenemez. Bu yavaş tempoda, Güney Doğu Asya ülkelerinin, Japonya, Güney Kore, Hong Kong ve Taiwan için geçerli olan hayatî tehdidin dehşetini yaşamayışlarının da payı büyük olmalı.

Japonya'nın ağırlıklı yeri

Pasifik ekonomisinin büyümesinde, kuşkusuz, en önemli yeri Japonya işgal ediyor. 1945'te kaba kuvvetle ezilen bu ülke, bir zamanlar hükmettiği komşularını ürkütmeden gelişmenin yolunu bulmak zorunda kaldı. 1960'da Güney Kore'yle kurduğu ilişkiler, bu açıdan bir dönüm noktası olarak nitelendiriliyor. 1960'ların sonlarında Japonya'nın izlediği siyasetin nirengi noktasını, bölgenin iktisadî büyümesiyle siyasî dengenin muhafazası oluşturuyordu. ABD'nin Vietnam bozgunundan sonra Güney Asya'dan çekilmesi ve hudutsuz müdahale imkânlarını kaybetmesi, Japonya'nın bu siyaseti açısından olumsuz gelişmelerdi. Bu nedenle, Japonya tüm bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek ihtiyacını duyuyor.

Japonya dünyada en çok ihracat yapan ülkeler arasında üçüncü sırayı alıyor. İktisadî büyümesi de, üçte iki nispetinde ihracata dayalı. 2000 yılında, Tokyo'da brüt millî gelirin ABD'ye eşit olacağı tahmin ediliyor. Amerikalıların araba park yerlerindeki otomobillerin dörtte biri Japon markasını taşıyor. İki sene içinde Tokyo'da ilk işçisiz fabrika açılacağı gibi, 1990'da Japonların robot piyasasının üçte ikisini ele geçirmeleri bekleniyor. Öte yandan, Japonya'da özel sektörle hükümet arasında mevcut yoğun bilgi alış-verişi, hükümetin piyasada olup bitenlerden anında haberdar olmasına imkân veriyor. Batılıların liberalizmin ilkeleriyle bağdaşmaz buldukları bu yöntemle, devletin ekonomiye müdahalesi (Gyosei-shido yöntemi), ülkenin iktisadî değişmelere büyük bir süratle ayak uydurmasını sağlıyor.

MİTİ'nin (Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı) üretim hedefleri, finansman, yenileşme metotları ve gümrük gibi çok çeşitli ve önemli konularda karar veren merci oluşu, ülkenin sanayiiyle dış ticaretinin ahenk içinde yürütülmesine imkân tanıyor. MİTİ'nin özel sektörle bilgi alış-verişinin yanısıra, bilgisayarların dünyanın dört köşesinden derledikleri bilgi birikimi, Japonya'nın araştırma ve geliştirme faaliyetlerine hayli katkıda bulunuyor. Japonya, araştırma ve geliştirme çalışmaları için, geçen yıl, (5 milyarı devlete ait olmak üzere) toplam 20.6 milyar dolar harcadı. Fabrikaların kendi bünyelerinde kurdukları araştırma bölümleri, ülkenin teknolojik alanda sürekli ilerlemesini, endüstrinin kendisini her an yenilemesini ve kalitenin en üst seviyede tutulmasını sağlıyor. Japonya'nın 1970'lere kadar dış pi-

Kaliforniya'da kimsenin "hayatının mesleği" yok

Kaliforniya, altın arayıcılarının hücum ve istilâsına uğramadan önce, bâkir ama dünyanın en verimli ve cennet köşelerinden biriydi. Altın arayıcıları, Amerikan halkını durmaksızın *batı*'ya sevkeden karşı konulmaz gücün ürünüydü. Onları kovboylar izledi: 60'lı yıllardan sonra da hippiler... Ve meczuplar... Günümüzde, portakal ülkesinin uçsuz bucaksız plajlarında, Batı'da *"3 bininci yılın devrimi"* olarak isimlendirilen ürkütücü gelişmeyi yaratan mucidler ve milyarderler *"jogging"* yapıyorlar. Avrupa'yla dünyanın geri kalan kısmını teknik ve kültürüyle hegemonyası altına alan Kaliforniya; Hollywood filmleriyle rüyalarımızı ve sevgilerimizi, *Silicon Valley*'le de düşüncelerimizi ve hayat tarzımızı belirliyor. Kaliforniya'nın ürettiği teknoloji, Japonya tehdidini karşılayabilecek tek kuvvet olarak kabul ediliyor. Avrupa çook gerilerde kaldı. Los Angeles, Olimpiyat Oyunları'nın arifesinde, bir teknolojik dinazoru —kimilerine göre de, *"çürüme"*yi— temsil ediyor?

Değişim ve dönüşüm

Üç yüz mil uzunluğunda ve elli mil genişliğindeki bir sahil şeridini, tekniği ve insanlarıyla birlikte, böylesine etkili kılan nedir? Sürekli değişim ve dönüşüm. Kaliforniyalıların ancak üçte biri bu eyalette doğmuştur. Göçmen akınlarının durmaksızın yenilenmesi, tüm bölgeyi sürekli bir arayış ve değişim humması içinde tutuyor. Mesela, Los Angeles'a bu sene 200 binin üstünde yeni göçmen gelmesi bekleniyor. Şehirdeki tüm etnik guruplar azınlıkken, büyük semtlerinden biri, Meksika'dan sonra ikinci en kalabalık Meksikalı halkı barındırabiliyor. Göçmenler, her işi yapmaya hazır olarak geliyor ve kimi zaman da kısa sürede yükseliyorlar. Büyük işletmelerin yönetici kadrolarında, Hint, Arap, Türk, Bengal, Pakistan veya Çek kökenli kimselere tesadüf etmek mümkün. Kaliforniya'nın 25 milyon nüfusunun yüzde 19'u İspanyol, yüzde 8'i siyah ve yüzde 0.7'si Asyalı. Bir tek potada eriyen bu insanlar, farklı birikim ve ihtiraslarıyla eyaletin inkişafına aralıksız katkıda bulunuyorlar. Kaliforniyalıların daha iyi bir hayat yaşamak, hep yeni zevkler deneme tutkuları, inanılmaz bir itici güç yaratıyor.

Kaliforniyalılar habire evlenip boşanıyor, hayatlarında üç beş defa otelcilikten psikologluğa, gazetecilikten doktorluğa süratle iş değiştiriyorlar. Çünkü, hemen hiç kimsenin *"hayatının mesleği veya eşi"* yok. Ailelerini, komşularını, iş çevrelerini, kısacası yaşantılarını bozup bozup yeniden kuruyorlar. Hayatlarını, sanki sürekli bir seyahatteymişlercesine, her an yeniden keşfederek sürdürüyorlar. Hiçbir şeyin kesin halini almadığı, durulup oturmadığı bir hayat ve çalışma tarzı bu.

Kaliforniya'nın eski valilerinden *E. Brown*, bu eğilimi *"Pasifik Kültürü"* olarak tarif ediyor. Bölgenin yeni unsurlara ve dönüşümlere açık oluşunu, Kaliforniya'daki fen bilimleri fakültelerinde tahsil gören öğrencilerin yarısının yabancı oluşu da aksettiriyor. Çürümeye gelince... *Brown*, eyalette boşanma, cürüm, moral çöküntü, aşırı ferdiyetçilik ve bencillik, sefahat düşkünlüğü ve uyuşturucu madde iptilâsının gün geçtikçe arttığını ve bu gidişatın belli tehlikeler arzettiğini kabul ediyor. Ne var ki, *Brown*, olağanüstü renkli Kaliforniya toplumunun, geleceğe duyduğu güven, her kişinin kendi yolunu açabileceği inancı ve sürekli hareketle oluşturduğu asgari müştereğin tüm tehlikeleri bertaraf edebileceğini de öne sürüyor. □

yasalarda damping yapmasına imkân veren ucuz işçilik, saat başı ücretin ortalama 5 dolar olduğu günümüzde, artık geçerli değil. Sendikalar her yıl, enflasyon oranının biraz üstünde zam almayı başarıyorlar. Dolayısıyla, Japon otomobilleri ve videolarının dış pazarlarda hâlâ büyük rağbet görmesinin sebebi, Japon işletmelerinin, Batı'yı geride bırakan verimliliği.

Japonya'nın en önemli dayanağı, aylık gelir ortalaması 1500 doları bulan orta sınıf. İstatistikler, halkın yüzde 91'inin kendisini orta sınıf mensubu olarak telâkki ettiğini gösteriyor. Okuma yazma oranı yüzde 100 (ikinci grup ülkelerde yüzde 85-95 civarında). Halkın yüzde 35'i yüksek öğretim görmüş; toplam 2 milyon üniversite öğrencisiyle ABD'den sonra dünya ikincisi. ABD'yi izlediği bir başka konu da, 1.1 trilyon dolarlık GSMH'sı.

İhracat toplam değeri 158 milyar dolar; ülkenin dış ticaret hacmi 293 milyar dolar (1983 rakamı), yani 23 milyar dolar civarında bir ticaret fazlasına sahip. Enflasyon oranı 2, işsizlik oranı 2.5. Ülkede senede 2 milyar adet kitap basılıyor; yıllık dergi tirajı 32 milyar, günlük gazete tirajıysa (13 milyonu "dünyanın en çok okunan gazetesi" ünvanını elinde tutan *Yomiuri*'ye ait olmak üzere) 67 milyon.

Japonların millî karakterleri ve çoğu zaman Batılılara anlaşılmaz görünmeleri, Avrupalı yöneticileri bazen çaresiz bırakabiliyor. Kendilerini zayıf düşürecek çatışmalara girmekten kaçınan Japonlar, genellikle karşılarındakinin arzularına meyletmeyi tercih ediyorlar. Japon karakterinin bu yönü, çevresindekiler hakkında bilgi edinmeyi mecburi kılıyor. Japonlarla daha yakın ilişkiye girebilen az sayıdaki Batılılar, Japonya'nın haberleşme alanında çok fazla ileri gitmelerini, bu özelliklerine bağlıyorlar. Japonya'nın Batı dünyasına ilişkin derin bilgisi, Avrupa ülkelerini son otuz yılda Doğu Asya'yı (ve tabii Japonya'yı) daha yakından öğrenme meselesiyle karşı karşıya bıraktı.

Japon mallarının Batı pazarlarını istilası, AET ülkelerinin sert tepkilerine neden olurken, büyümeyi yavaşlatmak için askerî harcamaların ve ithalatın yükseltilmesi yönünde yoğun baskı yapılıyor. Halbuki Japonların yüzde 70'i, askerî harcamaların artırılması ve düzenli bir ordu kurulması fikrine muhalif. Halkın menfi tutumu veriyken, *Nakasone*'nin ikide bir Sovyet tehdidini gerekçe göstererek, Japonya'nın askerî kuvvetinin iktisadî gücüyle uyumlu hale getirilmesini vurgulaması, fiiliyatta pek bir sonuç vermedi. Japonya'nın savunma bütçesi 1982 ve 1983'te GSMH'nın yüzde 1'i nispetindeydi. Askerî harcamalar 1982'de yüzde 7.7, 1983'te de yüzde 6.5 gibi düşük oranlarda arttı. Dolayısıyla, Japon askerî kapasitesinde büyük bir artış öngören *"Beş Yıllık Savunma Planı"*nın uygulanamayacağı meydana çıktı.

Batılı uzmanlara göre, gezegenimizin ağırlık merkezi kaçınılmaz bir biçimde Pasifik bölgesine doğru kaydı. Bunun en önemli nedeni; Güney Doğu Asya ülkelerinde yüzmilyonlarca kadın ve erkeğin aralıksız çalışması, üretmesi ve satmasıdır.

Japonya'yı Japonya yapan

Le Nouvel Observateur'ün muhabirlerinden *Guy Sitbon*, geçen ay 25 yıldır Japonya'da yaşayan *Pierre Martin*'le bir mülâkat yaptı. Derginin 18-24 Mayıs tarihli sayısında yayınlanan mülâkat, Japonlar'ın tüm dünyada senelerdir şaşkınlık uyandırmaya devam eden gelişmesinin sırlarını, bu konuda uzman bir kişinin ağzından, nakletmesi açısından önem taşıyor. Tokyo'nun önde gelen iş adamları ve iktisatçılarından olan *P. Martin*'in Japonya pazarına ilişkin görüşlerine, uluslararası iş çevreleri büyük değer veriyor ve tavsiyelerine muazzam miktarlarda para ödüyorlar.

Martin'e göre, Pasifik ekonomisinin gelişimi dendiğinde, meseleyi yalnızca Kaliforniya ve Japonya'nın büyümesi olarak anlamak yanlış olabilir. *Martin*, Kaliforniya'nın berisinde Teksas'la Güneş-kuşağının bütüne eklemlendiğini, Seattle ve Alaska'nın da birlikte düşünülmesi gerektiğini; ayrıca, Kore, Taiwan, Hong Kong ve Japonya arasındaki ortaklık anlaşmalarının büyük önem taşıdığını, Güneydoğu ve Doğu Asya ülkeleri arasındaki mal dolaşımının her gün artışının, pek yakın bir gelecekte, iş adamlarının dünyanın geri kalan kısımlarını unutmaları sonucunu pekâlâ verebileceğini öne sürüyor.

Martin'in verdiği rakamlar, *"batının sanayi potansiyelinin üçte birini temsil eden"* Japonya'nın *"muazzam bir hammadde yutucusu ve korkunç bir mamûl madde püskürtücüsü"* olduğunu ortaya çıkarıyor. Örneğin, Japonya'da 11 milyon otomobil yapılırken, Avrupa ve ABD'nin üretim miktarları 10'ar milyon. Ve, *Ford*'la *General Motors* Japonya'da hiçbir iş yapamamaktan sıkıntıda. Benzer durumlar, elektronik, çelik, mekanik, makine ve robot üretiminde de geçerli. Çünkü, Japonlar, örneğin çelik alanında, fabrikalarını kapasitelerinin altında çalıştırdıkları halde çok fazla üretimde bulunuyorlar. Kaliteyi yüksek tutabilmek amacıyla kasten kapasitenin altında çalışmaları, dünya piyasalarında ısrarla aranan türde çelik üretmeleri, uzun vadede de piyasada tek söz sahibi ülke durumuna gelmelerine yardımcı oluyor.

İnsan kullanma anlayışı

Japonlar'ın çok fazla robot kullanması ve imal etmesi konusunda, *Martin*, Batılılarla Japonlar'ın birbirlerinden tam tersi anlayışlara sahip olduğuna işaret ediyor. *Martin*'e göre, Batılılar robotları teknik gelişme ve verimliliğin artması için isterken, Japonlar işçiye (insana) ve el emeğine nasıl yaklaşılması gerektiği üzerinde uzun boylu kafa yoruyorlar. Çünkü, Batıda fabrika işçisi hep makina için yetiştirilegeldi. Japonya'daysa, makina, insan için düşünülmekte. Japonlar'ın, gençlerini olabildiğince uzun süre eğitime tabî tutmaları, vasıflı işçi sayısının çok artmasına yolaçtığı gibi, geliştirilen yeni makinalar veya robotlar, vasıflı işçinin el emeğinin daha bir incelikli kullanımına imkân sağlamak üzere tasarlanıyor. Batı dünyasının bunun tam tersi bir yol izleyegeldiğini ısrarla vurgulayan *Martin*, Batılıların vasıfsız işçiyi fabrikaya uydurmaya çalıştığını, hatta sendika filan kurmasınlar diye Kuzey Afrika vb. az gelişmiş yöre insanlarını istihdam etmeyi her zaman tercih ettiklerini belirtiyor. Fransa'da *"avanak Aptiler fabrikada, kendi insanımız büroda"* anlayışının geçerli olduğunu hatırlatan *Martin*, sırf düşük ücret vermek için dışarıdan işçi ithaline (yani, düpedüz köle ticaretine) Fransa'da ne sağın ne de solun karşı çıktıklarını duymadığını da sözlerine ekliyor. Uzak Doğu'da Filipinler, Kore ve Taiwan vakti zamanında ve bugün binlerce ucuz işçi sunabilecek durumdayken, Japon iş adamlarının hiç böyle bir yola başvurmadan, kendi insanlarını eğitmeyi seçmeleri üzerinde ciddiyetle durulması gereğini dile getiren *Martin*, sözkonusu ülkelerle Japonya arasında ücret farkının, Avrupa'yla Güney Akdeniz arasındaki farka denk olduğunu belirtiyor. Ayrıca, işçilerin yüksek düzeyde eğitimi, kalite kontrolünün üretim sürecinde gerçekleşmesini sağlıyor.

Japonlar: Tüm dünyada şaşkınlık uyandırmaya devam ediyorlar.

Japon işletmelerinin dünya piyasasındaki dalgalanmalardan etkilenmeyişi, işe giren elemanlarını hayat boyu istihdam edebilmeleri ve para kaybına uğramayışlarının gerisinde, çok etkili bir haberleşme faaliyetinin yattığını belirten *Martin*, Japonlar'ın dünya pazarlarının hangi ürüne ne zaman doyacağını ve ne türde yeni ürünlere ihtiyaç doğacağını her zaman önceden saptayabildiklerini öne sürüyor. Dolayısıyla, gerekli bilgiyi çok önceden edinen Japonlar, üretim süreçlerinde teknolojik kaydırmalar yapabildikleri gibi, işçilerini yeni üretim sürecinin gerekleri doğrultusunda eğitecek yeterli vakti de yaratmış oluyorlar. Bunun haricinde, herhangi bir fabrikada bir işçinin atılmasını gerektirecek bir durum ortaya çıktığında, Japonlar (işlerin bu noktaya varmasında mutlaka bir sorumlulukları olacağı düşüncesiyle) rütbece daha amir durumunda olanların işine son vermeyi tercih ediyorlar.

Sır ihracatta değil

Martin, Japon ekonomisinin tümüyle ihracata dayalı olduğu görüşünün tamamiyle yanlış olduğunu iddia ederken, Japonlar'ın Fransa'dan 2 misli daha az ihracat yaptığını belirtiyor. Ancak, ihracat Japonya için akıl almaz kârlar bırakıyor. *Martin*'in aktardığına göre, Japonlar mallarını iç piyasaya kıyasla dış piyasada rekabet daha az olduğu için, dış ülkelere daha pahalı satıyorlar. Yani, Batılı ülkelerin malları zaten çok pahalı olduğundan, fiyatları biraz yaklaştırabilmek gayesiyle kendi mallarının fiyatına bir miktar ekliyorlar. Ve, böylece, Japon bankalarına çılgın gibi para yağıyor. *Martin*'in verdiği örneğe göre, otomobil fiyatı Fransa'ya kıyasla yüzde 40 daha ucuzdur. Hal böyleyken, Japonlar'ın fiyatı daha da düşürmelerinin yani damping yapmalarının sözkonusu olamayacağı açıkça meydana çıkıyor. Bilindiği gibi, damping, başka mallarla rekabet edebilmek için, kendi malının fiyatını düşürmek demektir. Japonlar'ın fiyatları zaten rekabet edilemeyecek kadar düşük olduğundan, bu durum fazladan para kazanmalarına yol açıyor; robotlarını bu yoldan kolayca finansa edebiliyorlar. *Pierre Martin*'in Batılılara uyarısıysa şöyle: *"yüzde 40'lık bir farkla, bir ülkenin hasmını yere serdiği, hiçbir iktisadî doktrinde görülmemiştir."* □

Sosyalist Çin, bölgenin gelişmesine ayak uydurabilmek çabasıyla, piyasa ekonomisinin şartlarıyla işleyecek özel bölgeler kurmaya başladı. Geçenlerde Çin basınında yeralan bir haber bu açıdan çok tipik: Haberde, *Pu Xeisheng*'in fabrikasında, çay molası, öğlen uykusu ve sendikanın yasaklanmasından sonra verimin ne kadar çok arttığı anlatılmaktaydı. Öte yandan Çin, bölge ülkelerinin ilgisini giderek daha çok çekiyor. Avustralya Başbakanı *Bob Hawke*, ülkesinin hiçbir ülkeyle olan ilişkisinin Çin'le olduğu kadar önem taşımadığını belirtirken, Çin yönetimi (Şanghay yakınlarındaki büyük demir-çelik tesislerini beslemek amacıyla) Avustralya'nın demir madenlerine yatırım yapmaya hazırlanıyor.

Güney Kore ve Taiwan

Güney Kore de, Pohan'daki tesisleri için Avustralya'ya yöneliyor. Alaska ve Borneo'nun demir ve maden kömürü de, Güney Kore'nin ilgilendiği hammadde kaynakları arasında yeralıyor. Ayrıca, Sumatra-Endonezya'dan Seul'a doğal gaz nakli için çalışmalar yapılıyor. Güney Koreliler ekonomilerini, devlet denetiminin büyük rol oynadığı, güdümlü bir kapitalizm olarak tanımlıyor ve bir çeyrek yüzyılda gösterdikleri gelişmeyi (nâm-ı diğer *"ekonomik mucize"*) Lâtin Amerika'da uygulanan türde bir monetarizmi körü körüne izlemeyişlerine bağlıyorlar. 1962'de ilk beş yıllık planla başlayan gelişme, yabancı sermaye üzerinde kısıtlamalar, selektif şekilde hazırlanan ve hammaddeyle dışsatıma yönelik malları kapsayan ithalatla desteklendi. Artık belli bir noktaya gelen Güney Kore, ekonomisini serbestleştirecek girişimlere hazırlanıyor. 1984 yaz aylarıyla birlikte, kahve, renkli TV, portatif teyp cihazları, çikolata ve kozmetik ithalatına, dış ödemeler dengesini bozmamak kaydıyla izin veriliyor. Yatırım dalları 800 küsurdan 1045'e çıkarılırken, yabancı sermayenin katılma oranı da yüzde 50'den yüzde 100'e yükseltiliyor; bankalar daha yeni özel sektöre devredildi. 1961'de fert başına millî gelir 90 dolarken, günümüzde 1880 dolar; GSMH 65.7 milyar dolar; 1983'ün kalkınma hızı 9.3, yani Asya ortalaması olan 4.4'ün iki katından fazla; 1983'ün dış ticaret hacmi, yarısı ihracat olmak üzere, 49 milyar dolar. Toplam 41 milyar dolar dış borçla, borçlular listesinde altıncı sırada. Ülkede 22 dev özel firma üretimde bulunuyor. Bu firmalardan Hyundai'nin tezgâhları 1 milyon tonluk süper-tankerler inşa etmeye müsait. Zaten, Güney Kore gemi yapımında dünya ikincisi. Geçen sene enflasyon oranı 3'e, işsizlik oranı ise 4'e indirildi.

Tüm bu veriler, 40 milyonluk Güney Kore'yi *"yarının Japonyası"* olarak niteleyenlere hak verdiriyor sanki. Savaştan bir enkaz yığını olarak çıkan Güney Kore'nin en büyük şansı 4 milyar doları bulan Amerikan yardımı. İkinci önemli unsur, saptanan iktisadî siyasetin aksamadan uygulanmasını sağlayan otoriter rejim ve bu rejimin sürekli canlı tutmaya özen gösterdiği *"kuzey korkusu"*. Çalışma şartları haftada 48 saatle belirleniyor ama tıpkı Japonlar gibi birer *"çalışma manyağı"* olan Korelilerin çoğu günde 10-12 saat çalışıyor. Ayrıca, 1960'lar ve 1970'lerde günde 1-2 dolar gibi inanılmaz derecede düşük ücretlerle bugüne ulaşıldığı da unutulmamalı. Filipinler ve Taiwan'a kıyasla yüksek, Japonya ve Hong Kong'a göreyse düşük olmakla birlikte, geçen sene ödenen ortalama gündelik bu rakamın on katını buluyor. Sendika var ama güdümlü ve etkisiz. Korelilerin şu andaki hayat seviyesi, en azından on yıl öncesine göre, çok daha ileride. Ancak, son 25 yıldır iktisadî gelişmeye öncelik verilmesi, toplumsal gelişmenin geri kalmasına yolaçmış.

Güney Kore: Bugünlerde ekonomisini serbestleştirecek girişimlere hazırlanıyor. Bu yaz kahve, renkli TV, portatif teyp cihazları ve kozmetik ithalatına dış ödemeler dengesini bozmamak kaydıyla izin veriyor.

Taiwan (18.7 milyon nüfusuyla) pek çok dalda, Japonya'dan sonra bölgede ikinci durumda. Millî hasılası 50 milyar dolar olan bu sanayi ülkesinin kalkınma hızı ortalama yüzde 9. Dış ticaret hacmi, yarıdan çoğu ihracat olmak üzere, 45.4 milyar dolar. Enflasyon yüzde 1, işsizlik yüzde 2.7 dolayında. Yurt dışındaki Çinli iş adamlarının yatırımları (toplam 3.5 milyar dolar) sürekli artış gösteriyor. Taiwan, diplomatik alanda (ABD dahil) maruz kaldığı tecride rağmen, uluslararası ticarette ilk yirmi devlet arasında yeralıyor. Yönetimin uyguladığı karma ekonomi, demir-çelik, gemi inşası, elektrik ve kamu hizmetleri gibi sektörlerin devletin elinde bulunmasını gerektiriyor. İhracata dönük olarak kurulan iktisadî yapıyı otuz yılda *"kalkış"* noktasına getiren şey, 1970'lerde bile çok düşük olan işçi ücretleri. Yeni yeni yükselen ücret seviyeleri nedeniyle, ortalama aylıklar 400 dolar civarında seyrediyor. Taiwanlılar, dış pazarlardaki yerlerini koruyabilmek amacıyla, kaliteye ve verimliliğin artmasına (araştırma ve geliştirme daireleri vasıtasıyla) büyük önem atfediyorlar. 1970'lerdeki ihracat patlamasına katkıda bulunan bir unsur da, yeni kurulan serbest ticaret bölgeleri.

Hong Kong

Dünyanın New York ve Londra'dan sonra üçüncü finans merkezi olan, 5.5 milyon nüfuslu Hong Kong'da, İngiliz sömürge yönetimi 1997'de nihayet bulacak. Toplam ticaret hacmi Kıta Çini'ni geride bırakan Hong Kong, finans merkezi oluşunun yanısıra, Uzak Doğu'nun en

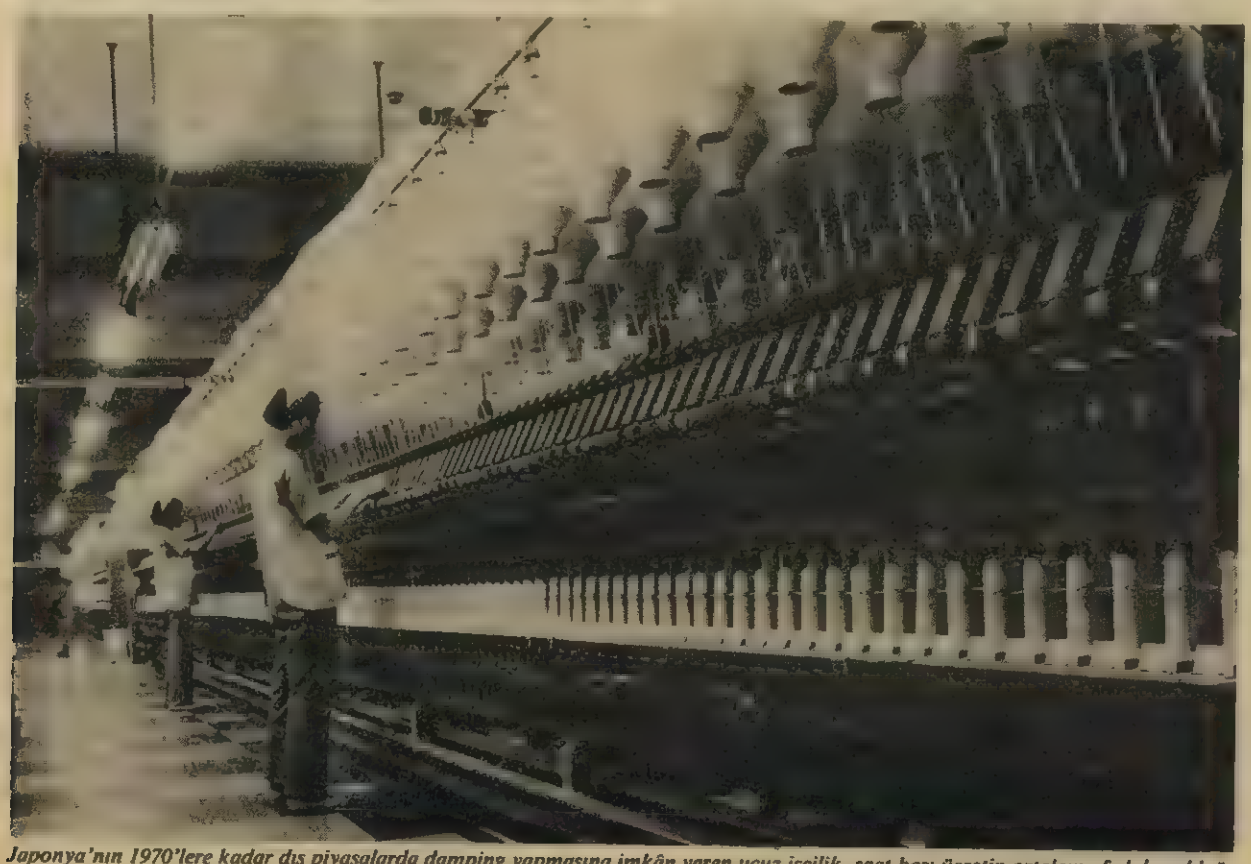

Japonya'nın 1970'lere kadar dış piyasalarda damping yapmasına imkân veren ucuz işçilik, saat başı ücretin ortalama 5 dolar olduğu günümüzde, artık geçerli değil.

Pasifik meydan okuyor

Ünlü *Gallop*'un *Uluslararası Jeopolitik Enstitüsü* için yaptığı bir anket, Avrupa ve Güney Doğu ülkelerinde kamuoyunun Pasifik'in iktisadî gücüne ilişkin görüşlerini ortaya çıkardı. Bu anketin sonuçlarına göre, *"Pasifik'in meydan okuyuşuna karşı ne yapmalıyız?"* sorusuna Avrupalılar üç şekilde cevap vermişler. *"Hayat tarzımızda değişiklik yapmak pahasına bu tehdide karşılık verelim"* diyenler; İngiltere'de yüzde 54, Fransa'da yüzde 62, Batı Almanya'da yüzde 49 ve İtalya'da yüzde 44 oranında. *"Sıkıntısına başkaları katlanacak olsa dahi medeniyetimizi ve hayat seviyemizi koruyalım"* şeklinde cevaplayanlar; İngiltere'de yüzde 27'yi, Fransa'da yüzde 26'yı, Batı Almanya'da yüzde 20'yi ve İtalya'da da yüzde 45'i buluyor. Hiçbir fikir öne sürmeyenlerse; aynı ülkelerde, sırasıyla yüzde 19, yüzde 12, yüzde 31 ve yüzde 11'lik bir orana sahip.

Pasifik ülkelerinde yaşayanlarsa, kendi ülkelerinin Avrupa karşısındaki konumunu üç ayrı biçimde ifade etmişler. Bir *"tehlike"* oluşturduğuna inananlar; ABD'de yüzde 10, Kanada'da yüzde 5, Japonya'da yüzde 15, Güney Kore'de yüzde 18 oranında. Bir *"örnek"* diye cevaplayanların oranı; ABD için yüzde 78, Kanada'da yüzde 57, Japonya'da yüzde 7, Güney Kore'de yüzde 48. *"Hem tehlike hem de örnektir"* diyenler; ABD'de yüzde 3, Kanada'da yüzde 4, Japonya'da yüzde 39 ve Güney Kore'de yüzde 7'yi buluyor. Görüşsüzlerse, aynı ülkelerde sırasıyla; yüzde 9, yüzde 34, yüzde 39 ve yüzde 27. □

önemli ticaret limanı ve tekstil, hafif sanayi dalları, elektronik montaj sanayiinde ileri bir düzeye ulaşmış bulunuyor.

Buna ek olarak, yüksek kapasiteli gemi inşa tersaneleri ve çelik fabrikaları var. İngiltere'yle Çin Halk Cumhuriyeti arasında zaman zaman inkıtâya uğrayan devir-teslim müzakerelerinin başlıca çekişme konusu, Hong Kong'un geleceği. Ching hanedanının 142 yıl önce İngiltere'yle yaptığı anlaşmayı hiçbir zaman kaale almayan ÇHC yönetimi, ilk şart olarak, Hong Kong üzerindeki egemenlik hakkının tanınmasını istiyor. İngiltere'yse, bu noktayı önemli bir pazarlık kozu olarak, son dakikaya kadar elinde tutmaktan yana. Görüşmelere Hong Kong'un da taraf olarak katılması, ayrı bir anlaşmazlık konusu. Hong Konglu büyük yatırım sahipleriyle uluslararası malî çevreler, kapitalist Hong Kong'un Kıta Çini'nin sosyalist ekonomisine nasıl eklemleneceğini (endişeyle karışık şekilde) merak ediyorlar. Halbuki, Çin yönetiminin Hong Kong'a özel bir statü tanıyacağına ilişkin ipuçları, daha 1970'lerin ortalarında meydana çıkmıştı. Batılı uzmanların tahminlerine göre, 1977'de, Çinlilerin kapitalist işletmeler aracılığıyla Hong Kong'da elde ettikleri kâr 2 milyar doları aşmaktaydı. 1976'da bile ÇHC'le Hong Kong arasındaki ticaret hacmi yüzde 40'ı bulmaktaydı ve bu oran giderek arttı. Kaldı ki, Çinliler paravan şirketlerle çok sayıda müzayedeye katılarak ve büyük miktarlarda paralar ödeyerek, Hong Kong'da toprak ve gayrımenkul satın alıyorlar. Bir başka deyişle, zaten kendilerinin olduğunu iddia ettikleri topraklara satış yoluyla yeniden sahip oluyorlar. Çinlilerin Hong Kong'daki teşebbüsleri mülti-milyonluk fabrikalar, petrol depolama tesisleri, gemi onarım tezgâhları, dev mağazalar, çok sayıda antrepo, soğuk depolama tesisleri, 4 sigorta şirketi, gaz istasyonları ve sigara fabrikalarını içeriyor. Bütün bunlar, Çinlilerin, Hong Kong'a özel bir statü verirken, (tıpkı Taiwan için tasarladıkları gibi) koca bir kıtanın iç pazarını açmayı ve dolayısıyla Hong Kong'un zenginliğinden mümkün olduğunca istifadeyi tercih edeceklerini gösteriyor. (Bu durumda, ABD-Çin ve Japonya-Çin yakınlaşmaları, üzerinde daha da ciddiyetle durulması gerekli konular olarak beliriyor.) Çinlilerin ılımlı tutumu, Hong Kong ve Çin bayraklarının birlikte asılmasını, Hong Kong Doları'nın uluslararası para birimi niteliğini korumasını, şehri yöneten bürokratların işbaşında kalmasını ve *Kraliyet Binicilik Kulübü*'nün at yarışları düzenlemeye devam etmesini kabul etmelerinden de anlaşılıyor. Yalnız, sosyalist bir idarede pek münasip olmayacağı için *"kraliyet"* kelimesi kaldırılmak şartıyla!..

ASEAN ülkeleri arasında a-tipik nitelikler taşımasına rağmen, biraz da Brunei üzerinde duralım. Brunei örneği, Japonya'nın bölgedeki nüfusunu açığa vurması açısından da ilginç. Borneo adasında 5760 kilometrekarelik toprağa ve 213 bin nüfusa sahip olan, eski İngiliz sömürgesi Brunei'de, fert başına millî gelir ortalama 20 bin doları (5 milyon 600 bin lira) aşıyor, yani Güney Doğu Asya ülkeleri arasında birinci. İngiltere'nin tesiri, bu petrol zengini ülkenin bütün kurumlarında derinden derine hissedildiği halde, iş ticarete gelince Japonlar ön planda. Japonya, Brunei'nin ürettiği petrolün büyük kısmıyla sıvı doğal gazın tamamını satın alıyor. Brunei petrol şirketinin ortağıysa *Royal Dutch Shell*. Sultan *Bolkiah* ve kral ailesinin Rolls-Royce ve İtalyan yarış otomobillerine meraklı olmalarına rağmen, her üç kişiden birinin araba sahibi olduğu ülkede, otomobil tekeli Japonların elinde. Otomobilleri; renkli TV alıcıları, videolar, klima tesisatları izliyor. Japon firmaları Brunei'de ikinci bir uydu istasyonu, büyük bir otel, büro ve mesken kompleksi inşa ediyorlar. *Mitsubishi*'yse, alışılan ticarî faaliyetlerinden farklı olarak, Brunei'de Avustralya türü sığır yetiştirilmesi işine girişmiş durumda. Brunei'nin sığır ithalatına bir son vermeyi amaçlayan bu projede, *Yamaha* motosikletleri kullanan Japon delikanlılarının hayvanları otlaklardan kovarken Avustralya sığırlarının sokulması öngörülüyor. Japonların Brunei'deki teknik varlıkları, bağımsızlık ertesinde, kültür ve eğitim programlarıyla desteklenmeye başladı. Japon gazeteleri Brunei'ye hasredilmiş özel ekler yayımlamaya başladılar bile...

Hong Kong'un "kızıl" kapitalisti

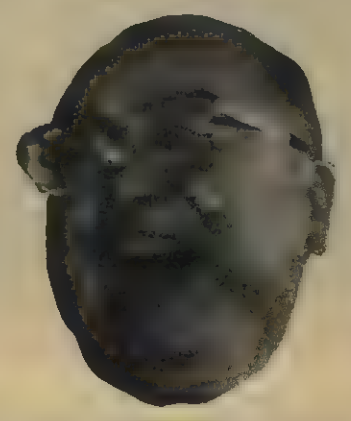

Güneşte pırıl pırıl yanan ön cephesiyle devasa bir altın külçesini andıran *'Uzak Doğu Finans Merkezi'* binası, Hong Kong'un en görkemli yapılarından biri. Binanın 39. katındaki muhteşem bir büroda, vahşi kapitalizmin cenneti bu şehir devletinin en ilginç kapitalisti, en büyük olmaya adaylığını koymuş bir kişi yaşıyor: *Koca Wang*... Hong Kong iş çevrelerinde *'Big Boss Wang'* diye anılan bu 64 yaşındaki güleç Çinlinin görevi, 1997 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ne geri verilecek olan eski İngiliz sömürgesini Pekin adına içten fethetmek. Üstelik Hong Kong'u Hong Kong yapan kurallara harfiyen uyarak...

Yoksa, 1949'dan beri Pekin'in *"tüccarları"* çalışıyorlar Hong Kong'ta. Ama bunlar, kıyafetleriyle (bir örnek, ucuz takım elbiseler), yaşama biçimleriyle (kantinde topluca yemek, yatakhanelerde birarada uyumak, kentin sosyal hayatından özenle uzak durmak) birer komünist devlet görevlisi olarak kaldılar hep. *Wang*'ın, kentin en iyi İngiliz terzisinin elinden çıkmış kostümleri, ipek kravatları, Rolex marka altın saati, gümüş çerçeveli gözlükleri, birbirinden güzel, genç Çinli sekreterleri onların hafsalalarının alacağı şey değil.

Kim bu adam?

Pekin'in en nüfuzlu ailelerinden birinin çocuğu olarak dünyaya gelen *Wang*, Çin başkentindeki katolik *Fü Jen* Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. Yirmidört yaşında, liman kenti Tien Sin'e yerleşerek bir kimya fabrikası kurdu ve servetini çoğaltmaya koyuldu. Bu sırada *Çan Kay Şek*'in milliyetçileri, *Mao*'nun komünistleri karşısında yenilmiş ve taraflar arasında görüşmeler başlamıştı (1947). *Wang*'ın Amerikalıların gözetimindeki görüşmelere tercüman olarak katılan kızkardeşi *Wang Guan Mei* bu dönemde *Liu Şaoşi*'yle tanışacak ve komünistlerin nihai zaferi kazanmasından sonra da onunla evlenecektir.

1954'te tüm sanayinin devletleştirilmesinden sonra, iş alemînde kalma niyetinde olan *Wang*'ın da projeleri suya düşmüştü. Artık Devlet Başkanı olan enîştesinin önerisiyle, *"hasta ekonomiyi düzeltmek için"* yeteneklerini ihtilalin emrine vermeye razı oldu. Otuzbeş yaşında, ÇKP üyesi ve ülkenin en genç milletvekillerinden biriydi. Bu dönemde *Deng Ziaoping*'le tanıştı. 1959'daysa Çin Halk Cumhuriyeti Gençlik Birliği ikinci başkanlığına getirildi.

Mao'nun *"Kültür İhtilali"* tüm yaşamını allak bullak edecek ve *Wang* da, *"hainler listesi"*nin en başında yeralanlardan biri olarak, ölümden kıl payıyla kurtulup sekiz yılını zindanlarda geçirecektir. Kışın, her pazar, kızıl muhafızların düzenlediği gösterilerde, hainler korteji, elleri arkadan bağlı, ayaklarında zincirler, sövgü haykırışları arasında başkentin ana caddel rinden geçirilirdi. Tutukluların başlarında, üzerinde karşı devrimci suçlarının yazılı olduğu kâğıt şapkalar bulunurdu. Suçlar ne kadar fazlaysa, şapka da o kadar uzun olurdu. Doğallıkla *Wang*'ın şapkası öylesine uzundu ki, dört kızıl muhafız, düşmemesi için, uzun bambu sopalarla tutmak zorunda kalıyorlardı. *"Tepkici yılan"*, *"Kapitalist hain"*, *"Uluslararası burjuvaziye gülücük gönderen kaplan"*, *"İşçi sınıfının ebedi düşmanı"* türünden suçlar yazılıydı bu şapkada.

İş alemine dönüş

1976'da *Mao*'nun ölümü ve özellikle *Deng Ziaoping*'in yönetimi ele geçirmesiyle *Wang* zindandan kurtuldu. 1980'de Tien Sin Belediye Başkanlığı'na seçildi, Japon sermayesinin katkısıyla televizyon tüpü üreten bir fabrika kurarak iş hayatına yeniden atıldı.

Bugün Hong Kong'daki *'misyonu'*nda, en büyük desteği ve güvenceyi yine *Deng*'den ve Başbakan *Zao Ziyang*'dan görüyor.

Deng Ziaoping'in yüzyılın sonuna kadar Çin'i en gelişmiş ülkelerin sanayileşme düzeyine getirme çabasında Hong Kong'un büyük önemi var. Kanton'a kadar 300 kilometre boyunca uzanacak yarı-kapitalist bir ekonomik bölgede Hong Kong, *Deng*'in amaçları açısından bir yaşamsal nokta. Ne ki görece yakın bir gelecekte Çin Halk Cumhuriyeti'ne geçecek olması, Hong Kong'un tüm ekonomik faaliyetinde, hızla aşağı düşen istatistik rakamlarının da gösterdiği bir gerilemeye yolaçtı.

Big Boss Wang'ın *'misyonu'* işte bu noktada belirginleşiyor: Hong Kong'da yerleşik iş dünyasına, gerekli güveni yeniden vermek! Kentin 1997'den sonra da en az elli yıl, bildiği kurallarla yaşayacağını, bildiği kurallarla *'iş yapacağını'* kanıtlamak. Bu amaçla kurduğu *"Ever Bright"* (Ebediyyen Parıldayacak) şirketi —Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın da sınırsız desteğiyle— şimdiden Hong Kong'un en büyük işletmelerinden biri olma yolunda.

Aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti Danışma Kurulu (Senato) İkinci Başkanı olan *Wang*, *"Bir komünist yönetici gibi konuşmadığını"* söyleyen Batılı gazetecilere şu karşılığı veriyor: *"Gayet iyi biliyorsunuz ki komünist değilim. Ben büyük bir kapitalistim, yurtsever bir kapitalist. Eğer işimi iyi yaparsam, sizi temin ederim ki kültür ihtilali, bir daha buraya, Hong Kong'a kadar gelemeyecektir."*

Hong Kong'daki Çin kökenli iş adamlarının *Wang* konusundaki görüşleriyse şöyle: *"Gözlerimize inanamıyoruz. Çin komünistleri yoksa ilkelerini mi değiştirdiler? Bazıları hâlâ bu olayın bir hile olduğu görüşünde, ama çoğumuz Wang'a güveniyoruz. Eğer Wang işini sürdürürse, onu izleyeceğiz. Yok yarı yolda düşerse gideceğiz. Bu da Hong Kong'un sonu olacak."* □

Bu yazı Actuel dergisinin haziran sayısından derlenmiştir.

"Pasifik Mucizesi"ne ilişkin kuşkular...

Pasifik bölgesindeki büyümeyi vurgulayan uzmanların yanısıra, bu vurguda mübalağa payı olduğuna inananlar da var. 1950'li ve 1960'lı yıllarda *'Alman"*, *"İtalyan"* ve hatta *"Fransız"* mucizelerinden çokça bahsedildiğini hatırlatan bu grup yazarlar, en başta bölgenin heterojen yapısına dikkati çekiyorlar. ABD'nin doğu sahili Atlantik ekonomisi ve Batı dünyasıyla bütünleşirken; batı kıyısının Pasifik ekonomisinin bir parçası sayılmasının pek de mantıkî görünmediğini belirtiyorlar. ABD'nin batı kıyısındaki üç eyaleti Kaliforniya (23.668.000), Oregon (2.633.000) ve Washington (4.132. 000)'un ülkenin toplam nüfusu (231. 106.127) içinde yedide birden fazla bir paya sahip olması ve ayrıca yüksek teknolojik işletmeleri *(Silicon Valley)* ile en büyük havacılık işletmelerinin *(Boeing, Seattle)* bulunması bu noktanın önemini artırıyor.

Pasifik ötesi ticaret hacminin Atlantik ötesi ticaret hacmini çoktan aştığı ve bunun yanısıra, ABD'nin Güney Doğu Asya ülkeleriyle olan ticarî bağlantılarının Avrupa'yla mevcut ilişkilerini geride bıraktığı biliniyor. Ama, çok sayıda uzman tarafından, ABD'nin Japon büyümesine uzun vadede izin vermeyeceği ve mutlaka denetleme mekanizmaları geliştireceği öne sürülüyor. Bu bağlamda *General Motors*'la *Toyota* arasında 1983 Şubat'ında varılan anlaşma ve iki ülkenin Güney Kore'yle Güney Doğu Asya'nın bütünündeki iktisadî yatırımları paylaşmaları, ABD'nin bölgeyi yeniden fethi olarak nitelendiriliyor. ABD'nin Japon askerî harcamalarının artırılması konusundaki yoğun baskısı ve *Nakasone*'nin bütçeyi kısarak sık sık *"fedakârlık yapılması"* gereğinden sözetmesi, yine aynı eğilimin uzantıları olarak görünüyor.

Bölgenin dağınık yapısına ek olarak, mevcut siyasî rejimlerin istikrarsızlığı, iktisadî büyümeye karşı bölgenin kendi içinde barındırdığı en büyük tehlike. ABD'nin denizaşırı en büyük üslerinin bulunduğu Filipinler'de, *Marcos*'un halk arasında giderek yaygınlaşan sevimsiz imajı, bir müdahaleyi uzak bir ihtimal olarak düşünmemeyi gerektiriyor. Güney Doğu Asya, ABD için, *III.* ve *VII Filolar*'ının denetlediği hayatî bir bölge. Guam ve Japonya'daki üsler bu açıdan çok önemli. Sovyetler Birliği'nin Sibirya'ya yerleştirdiği stratejik *Backfire* bombardıman uçaklarıyla *SS-20* füzeleri, Çin'i vurabilecek, bir Sovyet diplomatının deyişiyle Japonya'yı *"camlaştırabilecek"* ve Filipinler'de bile isabet kaydedebilecek kapasitede. *SS-20*'lerin tehdidine ek olarak, 269 yolcusuyla birlikte düşürülen Güney Kore uçağı örneği de, Pasifik'in, eskilerin ifadesiyle *"ismiyle müsemmâ"* olmaktan henüz uzak bulunduğunun belirtileri. □

Şili'de Pinochet'nin henüz tamamlanmayan gün batımı

RAGIP ZARALI

Nisan ayı sonlarında ajansların geçtiği bir paragraflık bir haberde, kanunen onaylanmamakla birlikte, Şili toplumsal yaşantısının birer gerçekliği haline gelen iki partiler blokuyla sendika önderlerinin, Mayıs ve Haziran aylarında, ulusal protesto günleri düzenlenmesini kararlaştırdıkları belirtiliyordu (10 Nisan 1984 *Le Monde*). Bunu yeni haberler izledi: Şili solunu birleştiren blok *Demokratik Halk Hareketi (MDP)* ilk kongresini geçen Şubat'ta başşehirin göbeğindeki bir tiyatroda yaptı; daha sonra, derhal demokrasiye geçilmesini talep eden sloganların atıldığı gösteriler düzenlendi. *General Pinochet*, kendisini 1989'a kadar başkan ilan etti ve demokrasiye geçişi biraz öne alan bir halk oylaması yapılabileceğini açıkladı; Mart sonunda yapılacağı bildirilen ulusal protesto gününü engellemek için olağanüstü hâl ilan edildi; bu, protestonun genel greve dönüşmesini önleyemedi.

Krizde bir diktatörlük daha...

Şili'de 1980'e kadar muhalefet güçleri, yeniden biraraya gelme ve eyleme geçme konusunda zorluklarla karşı karşıyaydı(*). Tüm partiler 1977 başlarında kapatılmış, *Pinochet*'yi 1989'a kadar başkan olarak atayan yeni *"Anayasa"* 1980'de, yüzde 67.2 *"evet"*'' oyuyla kabul edilmişti. Bu anayasaya göre, yeni partilerin oluşum süreci 1989'da tamamlanacaktı. 1982 sonundaysa, durum bütünüyle değişti: muhalefet, saldırıya geçebilecek gücü kazandı.

Eski *Ulusal Parti*'nin önemli bölümü, *Hristiyan Demokratlar, Sosyal Demokratlar* ve *Convergencia Socialista* (Sosyalist Parti, MAPU ve Hristiyan Sol'un içindeki kimi akımların oluşturduğu ittifak) biraraya gelerek, *Multipartidaria*'yı (Çok Partili Gurup) oluşturdu. *Komünist Parti* ve *MIR* önce bu ittifakın dışında bırakıldıysa da, ittifakın işçiler, devlet ve işverenler arasında kurulmasını önerdiği *Toplumsal Anlaşma*'yı onaylaması şartıyla, *Komünist Parti* de sonradan ittifaka davet edildi. 1983 Mart'ında *'Hristiyan Demokratlar'*ın öncülüğündeki gurup *"Demokratik Manifesto"*'yu yayınladı. Bu bildiride, *demokrasiye geçiş*'in bütün ulusun bir beklentisi olduğu vurgulanmaktaydı. *Pinochet*'yse yükselen talepler karşısındaki tepkisini şöyle dile getiriyordu: *"Siyasî bir açılım beklemeyin! Bunun sırası değil."*

Çeşitli sendika örgütleri birleşerek, 20 Mayıs 1983'te *Comando Nacional Sindical*'i (Ulusal Sendika Yönetimi) oluşturdu. Bu birlik Haziran'da, beş büyük sendika grubunun biraraya gelmesiyle, *Ulusal İşçiler Yönetimi*'ne (CNT) dönüştü. 315 sendikayı barındıran sendikal birliğin başına, *"Şili'nin Walesası"* diye nitelenen Bakır İşçileri Sendikası'nın Başkanı *Rodolfo Seguel* getirildi. *Seguel* kendisini şöyle tanımlıyor: *"Ben Hristiyan Demokrat'ım, ama kendi fikirlerim de var. Hiçbir partiye üye değilim."* Geçen seneki protesto günleri esnasında tutuklanan *Seguel*, yaygın protestolar ve kilisenin baskısı sonucunda, serbest bırakıldıktan sonra da şunları söylemişti:

"Partilerin sorumluluğu büyük, biz onların inebileceği alanı hazırlıyoruz. Ancak ondan sonra, ayakları yere basabilecek ve Şili halkını temsil edecek ortak bir paydayı araştırabilecekler. Bunun için de, Şili halkını temsil edecek, halkın özgür iradesini dile getircek, üzerinde anlaşmanın sağlanacağı noktaları aramaları büyük önem taşıyor. Biz işçiler bir 'ortak payda' bulduk ve ortak bir anlayış içinde çalışıyoruz. Halkın geleceğine ilişkin bir tartışmaya sendikaların katılmasına büyük önem veriyoruz. Bizim verdiğimiz öncelik, insanların çalışabilecekleri bir ülkenin oluşması. Bütün projeler ancak örgütlü

işçilerin katılımıyla gerçekleştirilebilir. İşçileri unutmak en vahim hata olur."

Bugüne dek sekiz kez tekrarlanan ulusal protesto günleri ilk önce sendikalar tarafından başlatıldı; çok sayıda halk örgütünce gerçekleştirildi; yasaklanmış siyasî partilerce desteklendi ve ortak demokrasi talepleri dile getirildi. Bu arada, sendikalarla siyasî partiler arasında oluşturulan eylem birliği *PRODEN*, ulusal protesto günlerinin karar organını oluşturdu. Şili halkı protestosunu dile getirecek her yolu (trafik sıkışıklığı, saatlerce klakson çalma, vb.) denedi. Protestoların en ilginç yönlerinden biri, ev kadınlarının balkonlarda, pencerelerde boş tencerelere vurarak gece yarılarına kadar sürdürdükleri gürültü konserleri *(Cacerolazo)* idi. Toplumun tüm kesimlerinin katılmasıyla oluşan ve Şili'deki halk muhalefetinin özgün yanını sergileyen bu gösteriler, mahalle örgütleri, kadın hareketi, işsizler, sendika ve meslek örgütleri tarafından gerçekleştirildi.

Pinochet ve çevresi, iki yönelim arasında bocalamaya başladı: geri çekilme ve taviz verme veya daha da sertleşme. Giderek önemli bir rol oynamaya başlayan burjuva muhalefetse, geçiş sürecini kısaltma çabasındaydı. Muhalefetin bütünü de, kendi içindeki fikir ayrılıklarına rağmen, yeni anayasayı oluşturmak üzere yeni bir meclisin seçilmesi, yeni bir ekonomi politikası tespiti, askerlerin kışlalarına çekilmesi, sürgünlerin ülkeye dönmesi, gizli istihbarat örgütünün dağıtılması, sendikal ve siyasî özgürlüklerin elde edilmesi için mücadele ediyordu. Bu dönemde, insan hakları savunucuları, *Hristiyan Demokratlar, Radikaller, Sosyal Demokratlar ve Sosyalist Parti*'nin belirli grupları birleşerek, *Alianza Demokratia*'yı (Demokratik İttifak) oluşturdular. Bildirilerinde, *Pinochet*'nin derhal çekilmesi; anayasal rejime geçilmesi amacıyla, 18 ay iktidarda kalacak sivil bir geçiş hükümetinin kurulması istenmekteydi.

Pinochet muhalefete taviz olarak, sağcı *Ulusal Parti*'nin eski başkanı *Sergio Onofre Jarpa*'yı İçişleri Bakanlığı'na getirdi; birkaç sivili de kabineye aldı. *Jarpa*'nın demokrasiye 1989'dan önce geçilmesi için halk oylaması yapılması yolundaki teklifini de benimsedi. Ne var ki bu, muhalefeti yatıştıramadı. Şilililer *"derhal demokrasi"* talep ettiler. Protesto günlerinin arkası kesilmeyince, *Pinochet*, *"11 Eylül'e geri dönülebileceği"*ni söyledi: bu, yeni bir terör dalgası tehdidi anlamına geliyordu.

On yıl sonra bulunan suçlu: Monetaristler!

Kanlı darbenin 10. yıldönümü 1983 Eylül'ünde sönük törenlerle kutlanırken, *Pinochet* protestoları *"cürüm"* olarak nitelemekte ve görevini 1989'a dek bırakmayacağını tekrarlamaktaydı.

Diktatör, 1977-80 yıllarındaki nisbî ferahlama ve yüzde 8'lik büyüme oranından sonra enflasyon ve buhranın yeniden yoğunlaşması üzerine, 1982'de tüm kabineyi değiştirmiş; bu arada, iktisat ve maliye bakanlıklarını monetarist istikrar politikasının Şili'deki temsilcisi *Rolf Lueders*'ın başkanlığında birleştirmişti. *"Şili Mucizesi"* lafı unutulmaya yüz tutarken, ithalatın sınırsız açılışı millî sanayii çökertmiş, servet belli ellerde toplanmıştı. 1982 bir iflaslar dönemi oldu: üretim yüzde 14 düştü, malî sistem çökünce özel borçlar devletleştirildi, ücretler sefalet düzeyine indi. Daha 1981'de ücretler 1970'in satınalma gücünün çok gerisindeyken, 1982'de yüzde 20 daha geriledi. İşsizlik yüzde 32'ye tırmandı. Bankalar çökme noktasına gelince IMF'den yeniden fon istendi. 1983 Ağustos'unda *Pinochet*, 80.000 işyerinin yaratılmasını öngören işsizlikle mücadele programını açıkladı. *PEM* (Asgari İstihdam Programı) ve *POJH* (Aile Reisi İçin İş Programı) çerçevesi içinde, aslında, işsizlerin köle ücreti karşılığında çalıştırılması anlamına gelmek üzere, yarım milyon Şililiye iş sağlanması tasarlanmaktaydı. Çünkü *PEM* işçilerine ödenecek ücret 3.000 Peso (100 Mark/13 bin TL), POJH'un ücretiyse 4.000 Peso (133 Mark/17 bin TL) idi.

Toplumdan hızla tecrid olduklarını görerek paniğe kapılan askerler bir suçlu bulmakta gecikmediler: monetarizm yanlısı ekonomistler! Emekli General *N.Diaz Estrada*'ya (eski çalışma bakanı) göre, *"Chiago Boys çetesi, orduyla halkın arasının açılmasından sorumlu"*ydu. Dördüncü protesto gününün ülke çapında şiddet olayları yaratması, ordu saflarında tereddütlere yolaçtı. Askerler arasında bildirilerin dolaşmaya başlaması üzerine, Kara Kuvetleri Komutanı *Schneider*, *"savaş birliklerinin görevinin polislik olmadığı"*nı belirtti. Eski cunta üyesi hava generali *Leigh*'se, *Pinochet*'nin çekilmesini ve gerçek demokrasiye dönülmesini talep eden bir mektup yazdı. Geçen Nisan'da, işsizlikle mücadeleye ağırlık veren *Pinochet*, monetaristleri kabineden kesinlikle attı, iktisat ve maliye bakanlarını değiştirdi. Bu, bir anlamda, muhalefet bloğuyla cunta arasında diyaloğu kurmaya çabalayan içişleri bakanı *Jarpa*'nın zaferiydi.

Pinochetci sağ da kendi içinde bölünmüştü(**). Şili'nin en büyük gazetesi *El Mercurio*'ya göre, monetaristlerin oluşturduğu *Blandos* (Yumuşaklar) gurubu, askerlerin güçlü etkisiyle *"gözetim altında bir demokrasi"*den yanaydı. *Duros* (Sertler)'sa, aşırı sağcılar, faşistler ve eski *Vatan ve Hürriyet* hareketi üyelerinden ibaretti. Bu gu-

Şili'nin demokratikleşmesine ve kaderinin belirlenmesine herkes katılmalıdır...

JORGE ROJAS (*)

Toplumsal hareketin yenilenmesini sağlayan toplumsal, entellektüel ve siyasî güçler; aynı zamanda yeni bir siyasî ve sendikal davranışa, yeni bir toplumculuk anlayışına, devlet kavramına —geleneksel, bürokratik kavramların ötesinde— evrilmekte ve Şili toplumunun demokratikleşmesi sürecinde rol oynamaktadırlar. Bu toplumsal güçler daha önce dağıtılıp, örgütsüzleştirildikleri halde, Şili toplumu içinde, başka hiçbir gücün dolduramayacağı, siyasî ve toplumsal bir alan kazandılar. Demokrasi —burjuva biçimselliği anlamında değil— bu yenilenmenin derinleştirilip, zenginleştirilmiş amacı ve toplumculuk için verilen mücadelenin temel talebidir. Doğrudan üreticilerin, yoksul mahallelerde yaşayanların, sendikaların, kültür örgütlerinin, öğrencilerin, küçük üreticilerin, marjinalleşmiş yoksulların, Hıristiyan taban topluluklarının vb. —aracısız— fiilî öncülüğü olmadan, toplumculuğun inşası ve Şili toplumunun radikal demokratlaşma perspektifi varolamaz. *"Yatağını değiştiren"* toplumculuk yeni egemenlik mekanizmalarını şimdiden gösteriyor. Başka türden yeni bir toplum, daha geniş özgürlük, bireylerin ve toplumsal örgütlerin özgürlüğünü gerektirir. Bireyin özgürlüğü, burjuvazinin sahipleneceği bir şey değildir —zaten burjuva toplumunda bu, salt laftan ibaret kalmaktadır. Ve, toplumsallığa, kollektifliğe, toplumsal örgütlere (sendikalar, dernekler, kadın komiteleri, gece kondulular'ın oluşturduğu komiteler vb.) karşı çıkarılmamalıdır. Bireyler, yeteneklerini geliştirebilmeleri, düşüncelerini oluşturabilmeleri, örgütlenmeleri, gelişmelerini kendi toplumlarına aktarabilmeleri için, kendilerini özgür hissetmelidirler. Parlamenterler ya da hükümet görevlileri kanalıyla inisyatif asla kısıtlanmamalıdır artık. Bireyin ve toplumsal örgütlerin özgürlüğünün güvencesi tek yolla sağlanabilir: bu da halkın *iktidarı belirleyerek* ondan yararlanabilmesidir... Özgürlük alttan, tabandan gelmeli yoksa laftan ibaret olur. Sömürülenler adına nasıl yönetecek lerini her zaman bilen partiye, görevlilere devredilir yoksa.

Pinochet ve diktatörlüğün devrilmesi için bugün verilmekte olan kavganın temel taleplerinden biri, bu yıllarda oluşan toplumsal örgütleri güvence altına almak, sürdürmek ve yaygınlaştırmak hakkıdır. Bu, özerk davranarak kendi kararını verme ve devlet aygıtınca çiğnenmeme, aynı zamanda parti çevresine kapanmama hakkı anlamına gelir. Halk örgütlerinin özerkliği bütün gücüyle savunulmalıdır. Bu özerklik olmadan işçinin, kişinin ve toplumun kurtuluşu, salt bir ütopya ve içi boş bir gevezelik olarak kalır. Özerkliği savunmak, eşgüdümü inkar etmek ve siyasî partileri (eski algılanış içinde olsa da) çöp tenekesine atmak demek değildir. Ama, partilerin açıkça *"öncülükten uzaklaştırılması"*, bunun yerine işçilerin, onların sendikalarının, ailelerinin, çocuklarının, kadınların, Mapuche topluluklarının, gecekondu sakinlerinin, doğrudan üreticilerin öncülüğünün geçirilmesi söz konusudur. Bunun için *iktidarın* mutlaka demokratikleştirilmesi, dolaşıma bırakılması, tekelsizleştirilmesi söz konusudur... İktidarın tekelsizleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi, diktatörlüğün çöküşünden sonraya bırakılmamalıdır; aksi takdirde, bu sorun bütün tarihî deneylerin gösterdiği gibi, daima çözülmeden kalır. Bu, bugünün görevidir. Daha iyi bir bugün'ü ve daha da iyi bir yarın'ı güvence altına almak için, şimdinin, yaşanan anın bir gerçekliğidir bu. Bugün özgür, yarın daha özgür olmak için... Özgürlüğü yarına bırakan devrimler —ister vatanseverlik adına, isterse iktidardaki yeni sınıfın çıkarı

Pinochet ve diktatörlüğün devrilmesi için bugün Şili'de verilmekte olan kavganın temel taleplerinden biri, bu yıllarda oluşan toplumsal örgütleri güvence altına almak, sürdürmek ve yaygınlaştırmak hakkıdır.

rup, sivil-askerî bir hareket ve partilerin olmadığı faşist bir devlet yaratmak istiyordu.

Muhalefet nasıl oluştu?

Şili'de önde gelen *Hristiyan Demokratlar*, ilk başlarda darbeyi desteklemişler, askerî rejimin kalıcı olduğunu anladıkları anda da artık muhalefet etmek için çok geç kalmışlardı. 1978'de kapatılan parti, hiçbir zaman sol gibi ezici bir baskı altına alınmadığı gibi, sendikalarda da faaliyet gösterebildi.

Toplumsal muhalefetin, özellikle işçilerin, başlangıçta çatısı altına sığınabileceği tek kurumsa kiliseydi. Giderek, çeşitli meselelerin halline yönelik vatandaş komiteleri (inisyatifleri), işçi ve sendika komiteleri, işsizlerin komiteleri, gecekondu semtlerinde yaygınlaşan açlığa karşı kilise himayesinde kurulan komün mutfakları gerçekleşti. Böylece toplumsal muhalefet, özerk, biribirinden bağımsız gruplaşmalar şeklinde tabandan yukarı doğru gelişti ve siyasî muhalefet de seslenebileceği bir alan bulabildi. Gruplarda kararlar ortak alınıyor, erkek ve kadınlar bu sürece eşit olarak katılıyor, hatta kimi durumlarda kadınlar harekete getirici motor işlevini görüyordu. Zamanla kilise çatısı yetmeyince, mahalle, sendika ve insan hakları için ortak komiteler kuruldu. Bu hareketlilik, salt sınırlı bir demokrasi içinde, geleneksel biçimde örgütlenmiş partiler için pasif bir oy deposu olmaktan çok, gelecekte siyasî örgütlerde *"alttan"* belirleyici olmaya yönelecek eğilimleri, şimdiden sergiliyordu.

İşçi hareketinin yükselişinde, 1981'deki *El Teniente* madencileri grevi önemli bir başlangıç olmuştu. Sendikalar arasında ilk ciddi biraraya gelme teşebbüsü, sendika lideri *T.Jimenez*'in (Don Tuca) esrarengiz bir biçimde öldürülmesinden sonra yapıldı. Bir yıl sonra, 1200 sendika delegesi *Pinochet*'ye mektup yollayarak, ekonomik krizden onu sorumlu tuttu ve devlet başkanlığı için halk oylamasına gidilmesini talep etti (Ocak 1983). Siyasî partilerin *Demokratik Manifestosu* bu açık mektubu izledi (Mart 1983). Kilise yetkilileri de demokrasiye dönüş çağrılarını sık sık tekrarladılar.

Bugün, *Demokratik İttifak* hükümetle görüşmelere oturup kazanılan özgür alanı doldurmaya çalışıyor. *Demokratik İttifak*'la *Demokratik Halk Hareketi* arasındaki temel farklılıklarsa, demokrasi anlayışının yanısıra, askerî rejimin çözülmesinde şiddete başvurup vurmama sorunu ve hükümetle müzakerelere oturulup oturulmamasında düğümleniyor. *Demokratik İttifak* barışçı halk seferberliğinden yana ve şiddete karşı. *MDP*'yse, halkın devlet terörüne karşı kendisini savunma hakkına sahip olduğunu ve bütün mücadele şekillerine başvurulabileceğini ileri sürüyor. Farklılıklara rağmen, iki siyasî blok dayanışma içinde. Nitekim, *Demokratik İttifak* Başkanı *Valdes*, geçenlerde MDP Başkanı *Almeyda*'nın gözaltına alınmasını, Genel Sekreter *J.Insuza*'nın (KP) sorguya çekilmesini ve *Şili İnsan Hakları Komisyonu* Başkanı *L.Ortega*'nın sınır dışı edilmesini protesto etti. Ayrıca, iki muhalefet bloğunun temsilcileri, birbirlerinin toplantılarına katılıyorlar.

Şili'deki son gelişmeler, pek çok kişide, *Pinochet* diktatörlüğünün günlerinin sayılı olduğu intibaını uyandırdı. Bir yıldır sürdürülen Ulusal Protesto günlerine; burjuva muhalefetin *AD* (Demokratik İttifak) içinde, sendikal hareketin tek bir çatı altında ve nihayet sol güçlerin *MDP* (Demokratik Halk İttifakı) içinde birleşmesine, direnişin yaygın taban örgütlerine dayanmasına, *Pinochet* yönetiminin yolsuzluklar ve skandallarla içten çürümesine rağmen, beklenen düşüş hâlâ neden gerçekleşmiyor?

İlk neden, *Demokratik İttifak*'ın Ulusal Protesto günlerini, *Pinochet*'yi kendiliğinden çekilmek zorunda bırakarak, demokrasiye geçişte bir baskı aracı olarak kullanmak istemesi; bir anlamda, hâlâ *Pinochet* rejimiyle müzakere yoluyla geçişin sağlanabileceğine inanması. *MDP*'yse, *Pinochet*'nin devrilmesi için her yola başvurulabileceğini savunuyor ve Ulusal Protesto günlerinin genel greve dönüştürülmesi çağrısında bulunuyor.

İkinci neden *Pinochet*'nin son bir gayretle, faşist grupları muhalefet güçlerinin üzerine salma hazırlıkları. Santiago'da son günlerde sık sık duyulan *"İkinci bir Cakarta"* çağrıları, *"Anavatanı Savunma Komitesi"*, *"Antikomünist Şili Eylemi"* (ACHA) gibi faşist grupların eyleme geçtiği haberleriyle destekleniyor. Birkaç örnek verelim. *PRODEN* (Ulusal Gelişme Projesi) Başkanı *Hristiyan Demokrat Jorge Lavandero* yolda vuruldu. Muhalefet hareketlerine sempati duyan kilise yöneticilerinden *Jorge Hourton*'un evine bomba atıldı ve *"Komünist Papazlara Ölüm"* yazısı bırakıldı.

Üçüncü ve önemli bir nedense, iki ana muhalefet bloğu *Demokratik İttifak* ve *Demokratik Halk Hareketi* arasındaki çeşitli dayanışma hareketlerine rağmen, ortak bir eylem programı üzerinde anlaşmaya varılamayışı. Bu sağlanmadığı sürece, Polonya'da olduğu gibi, bir süre ikili iktidar durumunun doğması ihtimal dahilinde. Bu müddet zarfında, faşist grupların bir destek güç olarak daha yaygın biçimde örgütlenmesine hız verilecek, özerk yapılı muhalefet güçlerinin bir karşı-iktidar alanı oluşturmasına rağmen, ülkedeki hakimiyetini yitiren *Pinochet*'nin kesin düşüşü gecikecektir. □

Askerler arasında bildirilerin dolaşmaya başlaması üzerine, Kara Kuvvetleri Komutanı Schneider, "savaş birliklerinin görevinin polislik olmadığı"nı belirtti.

Şili'de toplumsal muhalefet özerk, birbirinden bağımsız gruplaşmalar şeklinde tabandan yukarı doğru gelişti ve siyasî muhalefet de seslenebileceği bir alan bulabildi.

---

adına olsun— ne halka, ne de bireye yararlı olur. Mutlak askerî rejim yıkılınca, yerine gelen yenisi, burjuvazi tarafından yıkılan ülkeyi *'yeniden inşa etmek'* için *'kemerlerin sıkılması'*nı önerirse, buna daima politik bir sıkıştırma, yani disiplin ve baskı eşlik edecektir. Refahı, özgürlüğü ve toplumculuğu gelecek yüzyıla erteleyen, sürekli fedakârlık isteyen; bütün güçlüklerden, kısıntılardan dolayı eski rejimi sorumlu tutan, salt vaadlerde bulunan bir rejim değil bizim amaçladığımız. Özgürlükçü bir alternatif olmak için bizim sunduklarımız, despotik askerî rejimden radikal biçimde farklı olmalıdır. Dünden bahseden her şey boş laftır: iç ve dış tehdit, yeniden inşa, yıkıcılık vb. vb. Bundan dolayı bugün *"Ekmek, İş ve Hürriyet"* temeli yeterli değil. Çünkü, iktidar ne olacak? —Ekmek; iş ve özgürlüğü dağıtan iktidardır! Buna göre, *'çocuğuna'* (soyut çocuk) daha iyi bir gelecek hazırlamak için, halk, daha çok yıllar çalışmak zorundadır. Kölelik şimdi sona ermeli; kimsenin bilmediği, kimsenin garanti etmediği, kısacası varolmayan bir gelecekte değil...

Toplumun demokratikleşmesi çok yönlü ve karmaşıktır. Toplumu iktisadî olarak demokratikleştirmek için, daha önce olduğu gibi sadece büyük girişimleri devletleştirmek, çok uluslu şirketlerin elindeki madenleri millileştirmek yeterli olamaz. Ekonomik alanda karar gücünü demokratikleştirmek için, kullanım demokratikleşmeli.. Toplumun gerçek demokratikleşmesi için, iktidarın her türlü merkezileşmesi —devrimci altüst oluşların çoğunda olduğu gibi— reddedilmeli ve tersine iktidarın *'pay edilmesine'*, iktidarın demokratik dağılımına çalışılmalıdır. İktidarın merkezileşmesi (bürolarda ya da biçimsel halk meclislerinde) toplumcu devrimin zıddıdır... Tam tersine otantik bir devrim iktidarın merkezîsizleştirilmesini gerektirir. İktidarın merkezîsizleştirilmesiyse, halk partilerinin merkezîsizleştirilmesi, önderin diktatörlüğüne, temsilciler ağına ve her türlü örgüt içi dalavereye son verilmesi anlamına gelir. İktidarı merkezîsizleştirmek toplumsal piramidi tepetaklak çevirmek demektir. Teorik kavramlarla, Hegel'i tepetaklak edip, terse çevirmektir. Devrim, proletaryanın, onun hayat koşullarının dışında, salt fikirden doğmaz... Sol Hegelci olmaktan vazgeçmelidir... Bilinç ve kurtuluş koşulları, varoluşunun somut, güncel maddî koşullarından gelir... Şili'nin geleceği yeniden bir azınlığın mülkü olamaz. Bu gelecek, üreticilerin, sendikaların, yoksulların, öğrencilerin, ev kadınlarının, yaşlıların, çocukların, işsizlerin, serbest meslek sahiplerinin; kısacası büyük sermayeye bağlı olmayan herkesindir. Ülkenin demokratikleşme ve kaderinin belirlenmesine herkes katılmalıdır... Birlik içinde çoğulculuk, diktanın yenilmesi ve Şili toplumunun radikal demokratikleşmesi için esastır. □

(*) Jorge Rojas'ın yazısının tamamı *Şili, Dün ve Bugünün Tarihi* adını taşıyor. Bu yazı, 1983 ilkbaharında Essen'de yapılan bir seminere sunulmuştu. Seminerde tartışılan yazılar *On Yıl Sonra* başlığı altında bir kitapçıkta toplandı.

(*) Darbe sonrası sosyo-ekonomik oluşumlar ve darbenin hangi kesimlerden destek sağladığı konusunda bkz: Hugo Calderon, Jaime Ensignia, Eugenio Rivera ve Andre Gunder Frank; *Friedman Modeli Kıskacında Şili*, çev: Ümit Neşe, Belge Yayınları, 1982.

(**) Şili cuntasının ideolojik dayanağı 'Ulusal Güvenlik Doktrini' ve 'Ulusal Güvenlik Devleti' konusunda Martin Oppenheimer ve Jane Canning'in Dünya Sosyoloji Kongresi'ne sundukları "Ulusal Güvenlik Devleti" adlı makaleye başvurulabilir. Turkçe çevirisi için bkz: *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar* (derleme), s.280-232, Belge Yayınları, 1983. Aynı derleme içinde A.G. Frank'ın genel olarak adı geçen ülkelerdeki darbeleri ve dikta rejimlerini inceleyen önemli bir makalesi yeralıyor: "Üçüncü Dünya'da Ekonomik Bunalım ve Siyasal Yapılar", Türkçesi: E. Özbek, s. 234-279.

Böyle piyasa ekonomisine böyle beş yıllık plan...

ANAP iktidarı döneminin iktisadi alanda "serbest piyasa ekonomisi" *ne geçiş dönemi olacağını defalarca belirtmiş olan Başbakan* Özal'*ın yaptığı ilk işlerden biri de beş yıllık kalkınma plânı hazırlamak oldu. Bu gelişme ilk bakışta aykırı gibi gözükebilir. Ama 1963'den bu yana düzenli plânlama yapan, üstelik kamunun ekonomide büyük ağırlık taşıdığı bir ülkede plândan vazgeçmeye,* Özal'*ın liberal söylemli* "radikalizminin" *yetmeyeceğinin ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Gerçi Dünya Bankası'nın da Türkiye ekonomisini plânsız düşünemediği ve bu yönde baskı yaptığı söylentilerinin doğruluk payı yüksek olmalı. DPT'nin başına genç birader* Özal'*ın doğrudan Dünya Bankası'ndan transfer edilmesi de ilginç bir raslantı sayılsa gerektir.*

"Liberal" Özal'*ın nasıl bir plânla ortaya çıkacağı merak konusuydu. Plân açıklandıktan sonra birçok bakımdan önceki plânlardan farksız olduğu ortaya çıktı. Bir kere önceki dört plân gibi 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı da tamamen hükümetin kontrolü altında, DPT tekno–bürokrasisi tarafından hazırlandı.*

5. Plân dosyamızın ilk yazısında, DPT'de uzmanlık ve müşavirlik görevlerinden sonra eski başbakan Süleyman Demirel'*in başmüşavirliğini de yapmış olan* Mehmet Dülger, *Türkiye'de plânların hazırlanış sürecinin özellikleri sonucu, parlamentonun nasıl siyasal nitelikli plân tercihlerinin dışında bırakıldığını, dolayısıyla plânlama yönteminin anti-demokratikliğini vurguluyor.* Dülger *parlamentonun, plânın hazırlanma sürecinin daha ilk aşamasından itibaren, işin içinde olmasını savunarak, demokratikleşme uğraşının pek üstünde durulmayan ama önemli bir yanına ışık tutmuş oluyor böylece.*

Özal'*ın plânlama anlayışı üzerinde duran CHP iktidarı döneminin DPT daire müdürlerinden* Tunç Tayanç, *yazısında liberal ekonomi modelinde plânlamaya yer var mıdır sorusuyla, 5. Plân'ın Türkiye ekonomisi için nasıl bir gelecek öngördüğü sorusuna yanıt arıyor.* Tayanç *bu plânla gerekli yapısal değişmelerden ve sanayileşmeden vazgeçildiği görüşünde.*

KİT'ler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan eski ODTÜ öğretim üyelerinden Yakup Kepenek, *beklentilerin aksine* Özal'*ın KİT'lerden vazgeçemediğini ortaya koyuyor ve bunun nedenlerini açıklıyor. Her ne kadar 5. Plân'da KİT'lerin yatırımlar açısından önemlerini korumaya devam etmeleri öngörülüyorsa da,* Kepenek *bu yatırımların ağırlıkla altyapı ve hizmet niteliğindeki alanlara yöneltilmesini KİT'lerin sanayileşmenin dışında tutulması şeklinde değerlendiriyor. Bu bir bakıma sanayileşmekten vazgeçme anlamına da gelmez mi?* Bilge Okay *5. Beş Yıllık Plân'ın örtük varsayımlarını ve iç tutarlılığını sınadığı yazısında bu soruya dolaylı olarak cevap veriyor.* Okay'*a göre özel kesim için plânda öngörülen yatırım miktarları gerçekçi olmaktan oldukça uzak. Bu bakımdan KİT'lerin imalat sanayii yatırımlarından dışlanmaları, sanayileşmenin geleceğinin ipotek altına alınması anlamına gelmez mi?* Okay *ayrıca ANAP iktidarını eleştirenlerin yeterli bulmadığı yüzde 6.29'luk büyüme oranının da gerçekçi olmadığını göstererek, en can alıcı konunun hiç değinilmeyen bir yanına dikkat çekiyor.* Özal'*ın plânının başka tutarsızlıklarını da sergileyen yazının, bu belge üzerinde ekonomik düzeydeki tartışmaları canlandıracağını umuyoruz.*

Gerçi plân üzerine yapılan ve yapılacak eleştirilerin hiçbir pratik sonucu olmayacak. Çünkü plân çoktan bağlandı. Ama bu tartışmaların hiç olmazsa geleceğin demokratik, büyümeci, aynı zamanda da gerçekçi ve tutarlı plânlarının önündeki engellerin aşılmasına yardımcı olacakları kuşkusuzdur.

S.G.

Parlamento plan hazırlığına etkin biçimde katılmalıdır

Ne icra organı, ne idare, ne patronlar, ne sendikalar toplu halde, parlamentonun oynadığı rolün yerini tutabilir. Ancak milletin yegâne temsilcisi olan parlamento tercih icabettiren önemli konuları bir senteze bağlayabilir. Çünkü onun görevinin temelinde, milletle ilgili dengeleri kurma düşüncesi vardır.

MEHMET DÜLGER

Medeniyet, daima belirsizlikleri azaltma veya tesadüfleri, öngörülebilen ve tedbir alınabilen hallere irca etme yönünde adımlar attığı ölçüde ilerlemiştir. Şüphesiz, ortadan kaldırılması mümkün olmayanı bertaraf etmek veya insanın endişelerine, onu teskin edecek veya uyutacak cevaplar getirmek söz konusu değildir. *Esas olan, insana, belirsizliği etkili bir faaliyetle karşılayabilecek karar unsurları sağlayabilmektir. Zira, "yarın, sadece bir teori konusu değil", Paul Valéry'nin dediği gibi, "gizli bir kudrettir".*

Kalkınmaysa sadece bolluk ve refaha doğru bir adım atmaktan ziyade, yeni bir toplumun meydana getirilmesi vetiresidir. Bu suretle sonuçta, kayıtsız bir şekilde savuşturulamayacak ahlâkî mülâhazalar işin içine girer: saygı gösterilecek değerler, hedef alınan gayeler...

Fransız Plân Komiseri Pierre Massé'nin "hesaplı macera" olarak nitelendirdiği Plân, sadece muhtemel olanı değil, temenni edileni de ifade eden bir vesikadır. Plân, sadece belirsizlikleri azaltmaya çalışmaz, aynı zamanda bir iradeyi de ortaya koyar. Plânın görevi "toplumun kabul ettiği hedeflerin belirlenmesine imkân tanıyan ve böylelikle, kamu hayatını aydınlatıcı, ferdin faaliyetine ahlâkî bir değer verici manâ kazandıran" müşterek bir kalkınma kavramı teklifinde bulunmakdır. *Esprisi itibariyle Plân, milletin bütün ekonomik ve sosyal güçlerinin bir âhenk içinde, işbirliği imkânını ve çerçevesini ortaya koymaktadır.*

Şüphe yok ki, gölgesi geleceğe uzayıp giden büyük meseleler karşısında, "öngörülmeyenle akıllı bir işbirliği" yolunu arayan Plân, ihtimaller alanındaki incelemelerini tamamladıktan sonra, gerçeklere bağlanmak zorundadır. Bu gerçekler karşısında, *Plân, tutarlı olma yanında, birtakım tercihleri de ifade etmek zorundadır.*

Esas itibariyle siyasî mahiyette olan bu tercihleri kim yapacaktır? Hangi organ müşterek bir kalkınma kavramını oluşturacak, hangi mercî milletin topyekûn gücünün bir âhenk içinde kalkınma ve sosyal refahı sağlama yönünde seferber edilmesine karar verecektir?

Bu soruları zihnimizde saklayarak, önce, kısaca Kalkınma Plânının nasıl hazırlandığına bir göz atalım:

Bir plân nasıl hazırlanır?

Kalkınma Plânının hazırlanması iki safhada tamamlanır: birincisi, genel istikametlerin ve tercihlerin belirlendiği safha —ki, memleketimizdeki uygulamada bu, Plânın stratejisini teşkil eder— ikincisi, daha ileri ayrıntılara giren nihaî belge safhası —ki, bu da Plânın esas metnidir.

Memleketimizde olduğu gibi, Fransa'da da, başlangıçta, Plân için tâyin edici nitelikte olan ilk safha için gerekli çalışmalar, dış mercilerle organik danışma yollarına başvurulmadan, birtakım teknisyen ve uzman görevliler tarafından yürütülmüştür.

Plân uygulamasında mesafe katedildiği sürece, tedricî gelişmeler görülmüş, genel tercihlerin belirlenmesi için —meselâ, D.P.T.'nin Plân hazırlıkları için dâvet ettiği Özel İhtisas Komisyonları gibi— toplumun çeşitli kesimlerinden eğilim ve temennilerin ifade edildiği zeminler teşkil edilmiştir. Raporlara bağlanan bu istek ve tesbitler, Plânlamayla görevli kuruluş tarafından (Türkiye'de D.P.T., Fransa'da Plân Komiserliği) Hükümete intikal ettirilmekte, nihaî tercihleri yapan Hükümet verdiği direktif çerçevesinde Plânı hazırlatmakta, kendi bünyesinde müzakere ettikten sonra Parlamentonun tasvibine sunmaktadır.

Parlamentodaki müzakerelerden sonra, Plân bir kanun olarak yürürlüğe girmekte ve beş yıl boyunca, ekonomiyi yönlendiren önemli bir rehberlik göreviyle, memleket hayatında rol oynamaktadır.

Fransa'da 1966'da yürürlüğe giren V. Plânın başlangıcına kadar uygulamasına devam edilen, Türkiye'deyse hâlen yürürlükte bulunan bu "Plân hazırlama modeli" üzerinde bazı düşüncelerimizi ifade etmek istiyoruz. Amacımız, Beşinci Beş Yıllık Plânın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlaması vesilesiyle, kamuoyunda yoğunlaşan Plân tartışmalarına mütevazi bir katkıda bulunmaktır.

Plân hazırlama vetiresinin en önemli safhası, tercihlerin ve genel istikametlerin tesbit edildiği birinci safhadır. Burada, tutarlı bir düşünce sistemi ve muayyen bir perspektif ışığında, millî gelir, üretim, tüketim, refahın dağılımı, kaynakların nemalandırılması, nüfus, sağlık, eğitim, kültür, sosyal güvenlik ve benzeri önemli konularda dengeler kurulur, sentez ve kaynak tahsisleri yapılır, politikalar tayin edilir.

İstikrarsız yılların getirdiği bazı kesintiler dışında, memleketimizde neredeyse çeyrek yüzyılı bulan Plân uygulaması, yukarıda da özetle belirtildiği gibi bu hayatî ve önemli tercihlerin İcra Organı tarafından yapıldığını, Parlamento müzakerelerininse bu tercihlerin düzeltilmesinde ve değiştirilmesinde pek de etkili olmadığını göstermektedir.

Nitekim, Hükümetin hazırlayıp getirdiği Plân hakkında Parlamentoda ileri sürülen görüşler sadece zabıtları doldurmakta, Hükümetin "Plânın bütünlüğünü ve tutarlılığını koruma" endişesi, pratik olarak, her zaman üstün gelmektedir. *"Uzun Vâdeli Plânın Yürürlüğe Konulması ve Bütünlüğünün Korunması Hakkında Kanun"* metninde yeralan, karmaşık ve şarta bağlı değiştirme usulleri de, memleketimizde Plânlara demokratik muhteva kazandırılmasında yararlı olmamıştır.

Adı geçen kanun hükümlerinde tanınan sürelerin kısalığı, Plânın düzeltilmesini veya yeni baştan ele alınmasını imkânsız kılmakla kalmamakta, ayrıca bir Hükümet tarafından kolay kolay göze alınamayacak bir riski de ihtiva etmektedir: Memleketin Plânsız, programsız, —ve daha da önemlisi— bütçesiz kalması tehlikesi...

Temsiliyet şartı

Ayrı bir inceleme konusunu teşkil eden başka bir husus da, Türkiye'de Plân hazırlanması ve müzakeresi vetiresinin, siyaseten hep istikrarsız dönemlere rastgelmiş olması dolayısıyla, Plâna demokratik muhteva kazandırılması yolunda alınmış mesafenin sanıldığından çok daha az oluşudur.

Toplumun ilgi duyduğu hedeflerin ve yükleneceği fedakârlıkların millî iradenin ifadesi olan Parlamentoda müzakeresi, tercihlerin o zeminde oluşturulup belirlenmesi, Plânın milletçe benimsenen bir rehber olmasının sağlanması bakımından, hayatî derecede önemlidir. Zira, ne İcra Organı, ne idare, ne patronlar, ne sendikalar, hiçbir zaman toplu halde, Parlamentonun oynadığı rolün yerini tutabilir. *Ancak milletin yegâne temsilcisi olan Parlamento, tercih icabettiren önemli konuları bir senteze bağlayabilir. Çünkü onun görevinin temelinde, milletle ilgili dengeleri kurma düşüncesi vardır.*

Kısacası, Plân, ekonomi siyasetinin büyük tercihlerini belirleyen bir millet temsiliyetine dayanmalıdır; bu, demokrasinin temelidir.

Gerçekte, Plânın hazırlanmasında, İcra Organı kontrolünü arttırırken, Parlamentonun tedricen silik kalması, Plânın siyasî kontroluna sekte vurmaktadır. Tutarlılığın ve bütünlüğün korunması açısından, Plânın siyasî kontrolünün Icra Organına münhasır kalması bahanesi kabule şâyân değildir. Zira, İcra Organı da Plânın bütünlüğünü ve devamlılığını tehlikeye sokan manevralardan masun değildir. Tecrübeler göstermiştir ki, Bakanlıkların birbirleriyle bitmeyen rekabetleri, özel menfaatlerin yarattığı baskılar, gerçek Parlamento kontrolü yokluğundan cesaret alan kötü tesirler yapmaktadır...

Milletten Parlamentoya intikal eden hâkimiyetin orada kalmaması gerektiği ve İcra Organına kadar ilerleyebileceği niçin düşünülmesin?

I. ve IV. Kalkınma Plânlarını, memleketimizde hâlen yürürlükte olan "Plân hazırlama modeline" benzeyen usullerle hazırlayan Fransa, 1965'lerde, V. Plânı hazırlarken, bu önemli belgeye ileri bir demokratik muhteva kazandıracak önemli bir değişiklik yapmıştır. *Parlamento, başından itibaren Plân hazırlığı içinde etkili bir rol kazanmıştır.*

Yeni usule göre, Parlamento, Plân hazırlığına iki kademede müdahale etmektedir. Birinci kademeyi, tercihlerin ve genel istikametlerin belirlenmesi safhası teşkil etmektedir. Usulen, bu safhadaki tartışmalar, Hükümetin hazırladığı bir teklif üzerinden başlatılmaktadır. Öncelikler belirlendikten sonra, Hükümet, verilen çerçeve içinde kalmak kaydıyla, nihaî Plân belgesini hazırlatmaktadır. Bir yıla yaklaşan bu çalışmaların sonunda ortaya çıkan Plân, Parlamentonun ikinci kademedeki tartışmalarından sonra, kanun niteliği kazanmaktadır. Bu tartışmalar, hazırlanan metnin, ilk kademede kararlaştırılan kıstaslara uyup uymadığını tesbit amacıyla yapılmaktadır.

Böylece *Parlamento ve dolayısıyla millet, ekonomi siyasetinin büyük tercih ve istikametleri üzerinde gerçek bir müessiriyet kazanmış olmaktadır. Ve tabiî, Plânın milletçe benimsenmesi şartı da o ölçüde artmaktadır.*

Plânla siyasetin bu suretle buluşması problemsiz değildir. Plânlama disiplininin temel esaslarının, iktidarın seçilmiş Yasama Organıyla onun kontrol ettiği Yürütme Organı arasında paylaşılmasından meydana gelen parlamenter rejimle çatışma halinde olduğu bir vakıâdır. Plânın esnekliğiyle kanunun katılığı; Plânın tutarlılığıyla madde madde oylama; Plânın devamlılığıyla Parlamento hakimiyetinin mutlak niteliği akla gelen ilk çatışma alanlarıdır. Fakat, *Fransa'daki uygulamada bütün bu konularda uzlaşma imkânlarının varlığı müşahade edilmiş, sabırlı, kararlı ve ayrıntılı çalışmalarla demokrasi ve Plânın bağdaşması için samimi gayretler sarfolunmuştur.* Fikrî bakımdan olduğu kadar, pratik bakımdan da küçünsenmeyecek sonuçlar alınmıştır.

Yeni bir plân döneminin eşiğinde bulunan memleketimizde, başarıların sırrının ve yarının teminatının, bir hayat felsefesi ve bir yaşama tarzı olan demokraside olduğu inancı, zihinlere ve gönüllere yerleşirse, Fransız plân tecrübesinin yirmi yıl önce açtığı ufuk zengin bir ilham kaynağı olabilir.

77 sayılı Kanunu baştan ele almak, Parlamentoyu Plân hazırlama vetiresi içine müessir ve sorumlu bir şekilde dahil etmek, mesela Plân stratejisinin Parlamentoda müzakere edildikten sonra nihaî şekli almasını sağlamak ve hazırlanan Plân teklifinin Parlamentodaki müzakerelerine, bugün olduğundan çok daha fazla manâ kazandırmak pek de güç olmasa gerek... O zaman şüphesiz, rutin haline gelmiş bir uygulamanın bıkkınlığından sıyrılmak, milletin gerçek istek ve tercihlerini bunca yılın bilgi birikimiyle yoğurmak, teorik bilgilere pratik muhteva değeri kazandırmak kolaylaşacaktır. □

Planlama, ama "neden" ve "nasıl"?

"Yalnız Türkiye'nin değil, çeşitli ülkelerin de yaşadıkları deneyimler, ekonominin yalnız kendi kurallarına terkedilmesinin kaynak kullanımını düzenlemede yetersiz kaldığını göstermiştir. Kaynak kullanımının plânlanması, bunalım dönemlerinde daha da önem kazanmaktadır. Kaynaklar, kişi açısından değil, toplum açısından en çok yarar sağlanacak şekilde kullanılacaktır ki, üretim artırılabilsin, ekonomi büyüyebilsin, bölüşüm sorunları çözülebilsin."

TUNÇ TAYANÇ

Türkiye, ne zamandır, bir bunalım yaşıyor. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel yansımaları olan bir bunalım. Ama, yansımaları nasıl olursa olsun, kökeni *"ekonomik"* bu bunalımın. Bir bölümü, temelde, içerden kaynaklanıyor. Beğensek de, beğenmesek de, üretim güçleri gelişiyor. Gelişmelerini köstekleyen hiçbir şeye ne tahammülleri var, ne de üstesinden gelecek güçleri. Kendilerini çevreleyen yapı 1930'lu yılların dünya ve Türkiye koşullarında oluşmuş. Bu yapıda yeşermişler, serpilmişler, gelişme olanağı bulmuşlar.

Şimdi, 1980'li yılların dünya ve Türkiye koşullarında, varlık nedenleri olan bu yapı bir *"ayakbağı"*na dönüşmüş. Bu nedenle de yeni bir yapı kurulmaya çalışılıyor. Altı yıl önce, bunalımın en sıcak günlerinde hazırlanmakta olan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi'nin ilk taslağında yeralan, ama sonraki taslaklarda yeralmayan bir cümleyi hatırlatmanın tam sırası: *"Sanayi öncesi toplumun kurumları ve kuralları, doğmasını önleyemediği ve çözemediği sorunların baskısıyla gücünü yitirip, erimektedir."* Yaşanan her gün, doğruluğunu bir daha düşündüren bir *"doğru"*.

Bunalımın bir bölümü de, kuşkusuz, dış kaynaklı. Kapitalist dünyanın yaşamakta olduğu yapısal bunalımın ve 1970'li yıllarla bu bunalıma eklenen petrol şoklarının izdüşümleri. Enflasyon, işsizlik, daralan dünya ticareti, artan korumacılık eğilimleri, artmayan bir millî gelir, azalan sosyal harcamalar, vb., dünyada yaşanılan bunalımın ülkeden ülkeye değişen göstergeleri. Bu dünyanın bir parçası durumunda olan Türkiye'nin de bu bunalımdan etkilenmesi kadar doğal bir şey olamayacağı açık.

Bunalımın kurumları

Ekonomik ve siyasal bunalım dönemlerinde —hadi *genellikle*, diyelim— görev üstlenen iki kurum vardır: *Sosyal demokrasi* ve *plânlama*. Birincisi, daralan ekonomide *"uzlaşma"* sağlansın, *"sosyal patlamalar önlensin"* amacıyla göreve gelir. İkincisine de, kaynak kullanımında ve bölüşümünde *"etkinliği sağlamak"* açısından gerek duyulur.

Türkiye de bunalımda, ama ne sosyal demokrasi iktidarda, ne de ciddi bir plânlama sözkonusu. İki kez Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığı yapmış birisinin Başbakan olduğu, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın da TBMM'de görüşüldüğü bir sırada *"ciddi bir plânlama olmadığı"*nı söylemek şaşırtıcı gelebilir. Gelmemeli...

Sorular ve cevapları

Bir atasözünü hatırlatalım: Kızın başını boş bırakırsan, ya davulcuya gider ya da zurnacıya. Yalnız Türkiye'nin değil, çeşitli ülkelerin de yaşadıkları deneyimler, ekonominin yalnız kendi kurallarına terkedilmesinin kaynak kullanımını düzenlemede yetersiz kaldığını göstermiştir. Kaynak kullanımının plânlaması, bunalım dönemlerinde daha da önem kazanmaktadır. Kaynaklar, kişi açısından değil, toplum açısından en çok yarar sağlanacak şekilde kullanılacaktır ki, üretim artırılabilsin, ekonomi büyüyebilsin, bölüşüm sorunları çözülebilsin. Hatta o kadar da değil... Başbakan Özal, son basın toplantısında, sorulan bir soruyu yanıtlarken, ekonominin düzgün götürülmesinin, demokrasinin kesintilere uğramaması için gerekli ve zorunlu olduğunu da vurgulamıştır. Doğrudur ama doğruyu bilmek başkadır, yapmak başka...

1985-1989 dönemini kapsayacak olan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP)'nı da bu çerçevede değerlendirmek ve iki soruya yanıt getirmek gerekmektedir. Soruların birincisi, izlenmekte olan *"liberal ekonomi modeli"*nin içinde *"plânlama"*ya ver var mıdır, ikincisi de, TBMM'ne sunulan BBYKP, Türkiye'ye nasıl bir gelecek öngörmektedir?

Birinci sorunun yanıtı, *"neden"* plânlamaya başvurulduğuna bağlıdır. Ekonomik yapıda —ve toplumsal yapıda— birtakım *"yapısal"* sorunlar varsa, bunların çözümleri de *"yapısal"* olmak zorundadır. *"Yapısal"* sorunlara *"konjonktürel"* çözüm getiren —ama kalıcı çözümler— olmamıştır daha. Amaç, üretim güçlerinin gelişmesini sınırlayan etmenlerin giderilmesiyse, bu nedenle de, belirli amaç ve hedefler koyan; bunlara ulaşmak için gerekli önlemlerin alınmasını öngören —ve biraz da zorlayan—, *"evet"* kadar *"hayır"* da diyebilen bir *"plânlama"* anlayışı sözkonusuysa, böyle bir *"plânlama"*yı *"ekonominin işleyişini kendi kurallarına bırakan"* bir anlayışla bağdaştırmanın mümkün olmadığı — ve olmayacağı— açıktır.

Ama, *"plânlama"*dan, geleceğe yönelik bazı kestirimlerde bulunmak, bunların *"dikkate alınması"*nı, böylece yatırımcıların önündeki belirsizliklerin azaltılmasını sağlamak anlaşılıyorsa, böyle bir *"plânlama"* anlayışına kimsenin karşı çıkmasını beklemekmek gerekir. Kuşkusuz, birinci anlayıştan yana olanlar dışında...

İkinci sorunun yanıtı, biraz da birinci soruya verilen yanıtta saklıdır. Gerçi, *Özal*'a göre, Türkiye'nin yapısal sorunları vardır ve yapısal bir değişiklik sağlamak gereklidir. Ama Özal'ın *"yapısal değişiklik"*ten anladığıyla *"yapısal değişiklik"*ten genellikle anlaşılan pek uyuşmamaktadır. Özal'ın *"yapısal değişiklik"*ten anladığı *"imalat teknolojisinin modernleşmesi değildir"*. *"Düşünce sisteminin, iş idaresinin modernleşmesidir. Daha iyi stok kontrolü demektir. Daha iyi bir pazarlama stratejisi demektir. Bir işletmenin daha iyi nasıl idare edileceğini anlamak demektir."*

Böylesine bir *"yapısal değişiklik"* anlayışıyla yola çıkınca da, ikinci soruya verilecek yanıt anlamsızlaşmaktadır. Çünkü Özal'ın *"plânlama"* anlayışı, herhangi bir özel kuruluşun *"plânlama"* biriminin yapması gereken işlevlerle sınırlı kalmaktadır.

Özal'ın yanıtlaması gereken

Gene de, soru yanıtsız kalmasın diye, TBMM'de sunulan BBYKP'nın Türkiye'ye nasıl bir gelecek öngördüğüne bakmak yararlı olacaktır.

Şu satırlar, BBYKP'nın Stratejisi'nden: *"Üretim yapısı, Türkiye'nin mevcut maddî ve beşerî sermaye biri-*

kimi, tabiî kaynakları, insangücü potansiyeli, coğrafî mevkii, kalkınmada öncelikli yörelerin özellikleri ve milli güvenlik gerekleriyle dış rekabet imkânları ve dünya dış ticaretinin şartlarına göre belirlenecektir."

Başlığı *"temel ilkeler"* olan bu satırlar, büyümeye, sanayileşmeye yönelik olmak bir yana, büyümeden, sanayileşmeden korkan bir anlayışı yansıtmaktadır. Oysa, *"bugün 36 milyon nüfuslu bir memleket olan, 10-15 sene sonra 50 milyon nüfusa erişmesi beklenen Türkiye, dünyanın fevkalâde stratejik bir bölgesinde sadece istihdam, sadece gelişme için değil, güçlü bir devlet olma mecburiyetinden dolayı da sanayileşmek mecburiyetindedir."* (Bu sözler bizim değil; *Turgut Özal*'ın 1970 yılı sonlarında TBMM Bütçe-Plân Karma Komisyonu'nda yaptığı konuşmadan).

Aradan geçen onbeş yıl içinde neler olmuş, derelerin altından hangi sular akmıştır da, Beşinci Plân başka bir anlayışa göre hazırlanmıştır? Bu sorunun yanıtını bizim değil, *Özal*'ın vermesi daha *"doğru"* olacaktır.

Böyle bir *"plânlama"* ve *"yapısal değişiklik"* anlayışıyla, uluslararası işbölümünün kendisine tanıdığı role bürünerek —ne kadar uzun bir süredir Türkiye'nin bu role bürünmesi isteniliyordu, bir bilseniz!—, *"sanayileşerek"* değil, *"ticaretleşerek"* Türkiye'nin yarınlarını bugünden belirlemek mümkün değildir. Ya da, *"mümkündür"* de, *"yarın"* ayakta kalabilmenin bugünkü koşulları bunlar değildir. □

KİT'ler özel kesime devredilecek mi?

*"5. Plân, 24 Ocak sonrası ekonomi politikalarının belirleyici niteliğine ve IMF ve özellikle Dünya Bankası'nın görüşlerine uygun olarak, KİT yatırımlarının, **sanayi-dışı** alanlara yapılmasını öngörmektedir. KİT yatırımlarının enerji, madencilik, ulaştırma ve haberleşme gibi kesimlere yapılması plânlanmaktadır. Denilebilir ki, KİT yatırımları yönünden bir **"sanayileşmeden vazgeçme"** anlayışı, Plân'a egemendir."*

YAKUP KEPENEK

Türkiye'de kamu ekonomik kuruluşları, yaygın deyimiyle KİT'ler, sürekli tartışma konusudur. Ekonomide görülen aşırı enflasyon, etkin olmayan kaynak kullanımı, üretim kapasitesinin tam kullanılamaması gibi bunalım göstergelerinin başlıca nedeninin KİT'ler olduğu görüşü egemendir. Oysa KİT'lerin, genel olarak ekonomik ve toplumsal gelişmede olduğu kadar, özel sermaye birikiminde de önemli, vazgeçilmez yerleri vardır. Bugünlerde hazırlanmakta olan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da, son yıllarda ağırlık kazanan KİT'lerin özel kesime devri yönündeki görüşlere karşın, bu gerçeği benimsemek zorunda kalmıştır, denilebilir.

Genel çizgileriyle tarihçe

İttihat Terakki - Cumhuriyet bağlantısında görülen *millî tüccar* yaratılması politikası, 1930'ların başında dünya kapitalizminin büyük bunalımıyla kesintiye uğradığında girişilen *"devletçi sanayileşme"*, gerçekte özel kesimi geliştirmeyi amaçlıyordu. O günlerin İktisat Bakanı'nın deyimiyle, özel kesime *"süt anası"* oluyordu. Gerçekten, millî tüccarın, üzerinde ticaret yapabileceği malların, yerli üretimi gerekliydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkenin kapitalist dünyayla ilişkileri yeni boyutlar kazandığında, ABD yardım çevreleri KİT'lerin tasfiyesini öneriyorlardı. Aynı yıllarda, Demokrat Parti muhalefeti de, KİT'leri, *"bürokrasi yararına işleyen"* bir sömürü aracı olarak eleştiriyordu. Ancak, 1950 sonrasında, Demokrat Parti Hükümeti, programında belirtmesine karşın, KİT'lerin özel kesime devrine yanaşmadı. Aksine, bunların daha da genişletilmesini ve geliştirilmesini sağladı. İç ekonomik ve toplumsal koşullar, hükümetin KİT'leri gelişmenin bir aracı olarak kullanmasını gerekli kılıyordu. Aynı yılların ve bunu izleyen 1960'ların plânlı döneminin dışalım ikameci sanayileşme uygulamasında, KİT işlevlerinin niteliği değişime uğradı. Temel gereksinmelerin üretimine ek olarak, bu kuruluşlar sanayiin ana girdilerini de üretmeyi üstlendiler. Yerli sınai üretime girdi sağlama, belirleyici işlevleri oldu.

Aynı dönemlerde, siyasal iktidarlar, KİT'lerin özel kesime destek olmalarını daha somut boyutlara ulaştırdılar. KİT'ler özel kesime, (a) özel sermayenin yönetimine egemen olduğu "ortaklıklar" kurararak, (b) girdi fiyatlarını, piyasa fiyatlarının altında tutarak, doğrudan sermaye aktarımı yaptılar. Bunlara ek olarak, özel kesimin, nitelikli işgücü havuzu olmaları; pazar oluşturmaları ve KİT üretiminin iç ve dış ticaretinin özel kesimce yapılması gibi, sermaye birikimine dolaylı katkıları da dikkate alındığında, özel kesime katkıları açıklık kazanmaktadır.

Yine aynı yıllarda, KİT'ler, siyasal iktidarlar için bir işbulma alanı oluşturdular. Denilebilir ki KİT'ler, bizde uygulanmayan işsizlik sigortasının, dolaylı ve ekonomik olmayan yollardan gerçekleştirilmesinin aracı oldular. Bu arada, bir parantez açarak belirtilmelidir ki, KİT'lerde çalışanlar genellikle Türk-İş'e bağlı sendikalarda toplanmıştır. KİT'lerin birçoğunun yönetim kurullarında, birer işçi temsilcisi bulunmaktaydı. Türk-İş'in, bir anlamda kendi varlık nedeni olan bu kuruluşların özel kesime devri yönündeki girişimlere ve yönetimlerinden işçilerin dışlanmasına karşı çıkmaması ilginçtir.

"Ağır sanayie geçiş" ve bu süreçte SAN'lı kuruluşların oluşturulması, 1970'li yılların ortasında, KİT'lere, mali güçlerinin çok üstünde işlevler yüklüyordu. Aynı yıllarda beliren ekonomik ve siyasal bunalım, gerek finansman güçlükleri, gerekse gereğinden fazla işçi çalıştırmaları nedeniyle, KİT'leri bunalım sorumlusu bir konuma getiriyordu.

Bu dönemde uygulamaya konulan ekonomik kararlılık önlemleriyle, mal ve hizmetlerinin fiyatlarına yapılan zamlar sonucu, KİT'lerin, *"görev zararı"* diye tanımlanan ve Hazinece karşılanan kaynak kayıpları büyük ölçüde giderildi. Yeni işçi almaları sınırlandırıldı. Daha da önemlisi, bundan önceki hükümet zamanında çıkarılan, 19 Ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı yasayla bunların *"özel kesime satışı"* çok kolaylaştırıldı. Varolan hükümet, satış olanağıyla yetinmedi; KİT'lerin, *yönetiminin*, özel kesime devredilmesi yönünde yasal düzenlemeler getirdi. Tüm bu yasal düzenleme girişimlerinin, IMF, özellikle Dünya Bankası ve birkısım yerli özel kesim çevrelerinin istekleri doğrultusunda olduğu belirtilmelidir.

Ve Beşinci Plân

Temel ekonomi politikası iç ve dış piyasa serbestisine dayanan hükümetin, KİT'leri özel kesime devri beklenen bir uygulama olur. Ancak 5. Kalkınma Plânı'nda, bu konudaki yaklaşım farklı: KİT'lere *"bağlı bazı işletmelerin hisse senetlerinin satışı yoluyla halka açılması sağlanacaktır"* denilmektedir (s.60). Eğer Plân'a bağlı kalacağı veri alınırsa, hükümetin, KİT'lerin özel kesime devrine yanaşmayacağı sonucuna varılabilir. Gerçekte, KİT'lerin özel kesime devrini engelleyen nesnel zorunluluklar bulunmaktadır. Bunlara kısaca değinilmelidir.

Önce, yerli üretim güçlerinin geliştirilmesi, üretim olanaklarının genişletilmesi, hükümetlerin doğrudan girişimleriyle ilgiliyse, KİT'lerin varlığı gereklidir. Seçimle gelen hükümetler, bundan önceki dönemlerde olduğu gibi, ne derece özel girişimci olurlarsa olsunlar, KİT'leri bir araç olarak kullanmak durumundadır. İkinci olarak, günümüzde üretim teknolojilerinin kazandığı ileri boyutlar, kamu girişimciliğini gerekli kılmaktadır. Özellikle nükleer enerji, uçak ve büyük ölçekli makine-motor üretimlerinin, hele *"azgelişmiş"* bir özel sermaye kesiminee üstlenilemeyeceği açıktır. Son olarak, KİT'ler, birçok malın üretiminde *"tekelci"* konumundadır. Taşkömürü, kok, blister bakır, petro-kimya ürünleri, çay ve şeker üretiminin yüzde 100'ü, linyit kömürü, sıvı çelik, kâğıt ve diğer petrol ürünlerinin yüzde 70-80'i KİT'lerce üretilmektedir. Bu üretim tekellerinin, satışı da içerecek biçimde, özel ellerde olmasını, özel sermayenin çok önemli bir bölümü de yeğlemez.

Bu çerçevede, 5. Kalkınma Plânı'nın KİT yatırımlarına ilişkin düzenlemeleri açıklık kazanmaktadır. Plân, 1985-89 dönemi için, toplam sabit sermaye yatırımları içinde KİT yatırımlarının yüzde 30 dolayında olmasını öngörmektedir. Kamu yatırımları içinde göreli ağırlığı yüzde 50'nin üstünde tutularak korunan KİT'lerin, gelecek beş yılda sayısal konumlarını koruyacakları sonucuna varılabilir. Bu arada, sözü edilen yatırım oranlarının, kamu girişimci niteliği ağır basan Dördüncü Plân'da da aynı düzeyde olduğu belirtilmelidir.

Bu sayısal önemsemeye karşılık, 5. Plân, 24 Ocak sonrası ekonomi politikalarının belirleyici niteliğine ve IMF ve özellikle Dünya Bankası'nın görüşlerine uygun olarak, KİT yatırımlarının, *sanayi-dışı* alanlara yapılmasını öngörmektedir. KİT yatırımlarının, enerji, madencilik, ulaştırma ve haberleşme gibi kesimlere yapılması plânlanmaktadır. Denilebilir ki, KİT yatırımları yönünden bir *"sanayileşmeden vazgeçme"* anlayışı, Plân'a egemendir.

Gerçekte, sanayileşmeden vazgeçme yaklaşımı, beş yıllık dönem için öngörülen toplam sabit sermaye yatırımı verilerinden daha da belirgindir. Plân döneminde, sabit sermaye yatırımları toplamının gerçek (reel) anlamda, yüzde 36 oranında artması öngörülmüş, ancak bu artış imalat sanayii kesimi için yüzde 11 dolayında tutulmuştur. Beşinci Plân'ın belirleyici niteliği, sanayileşmeden vazgeçme yönündeki temel politikayı içermesidir. Bu yaklaşımın, uzun dönemli gelişme ve iş bulma olanakları açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır.

Sonuç olarak, Beşinci Plân'ın, KİT'lerden vazgeçilemeyeceği anlayışıyla hazırlandığı söylenebilir. Buna karşılık, *"millî tüccar"*dan millî sanayici üretmede yaya kalan ekonominin, KİT aracılığıyla sanayileşmesinden de vazgeçilmektedir. Son yıllarda öncelik kazanan *"uluslararası tüccar"* oluşturma çabalarının, üretime öncelik verilmedikçe, başarısızlığı kaçınılmazdır. Millî tüccar gibi, uluslararası tüccar da, üzerinde ticaret yapabileceği üretim ister. KİT'lerin özel kesime devredilmemesinin ana nedeni budur. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin, KİT'lerin sanayileşme doğrultusunda daha etkin kullanılmasıyla gerçekleşebileceği gerçeğiyse, bu plân dönemi için, bir tarafa bırakılmaktadır. □

5 yıl daha, yavaş bir büyüme...

Hedeflenen yatırım artışlarıyla yüzde 6.29'luk büyümeyi bile sağlamak imkânsızdır. Beş yıl daha, gelir bölüşümünde bozulma ve artan dış borçlanmayı öngörmek zor değil.

BİLGE OKAY

Yılda ortalama yüzde 6.29'luk bir büyüme öngören Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı mecliste tartışılmaya başlandı. Eleştiriler bu hızın düşük olduğu üzerinde yoğunlaşırken aslında planın hedeflenen bu büyümeyi bile gerçekleştirebilmesi zor görünüyor. Bu yazıda, plânın, özellikle büyümenin finansmanı konusunda dayandığı örtük varsayımları incelemeye çalışacağım.

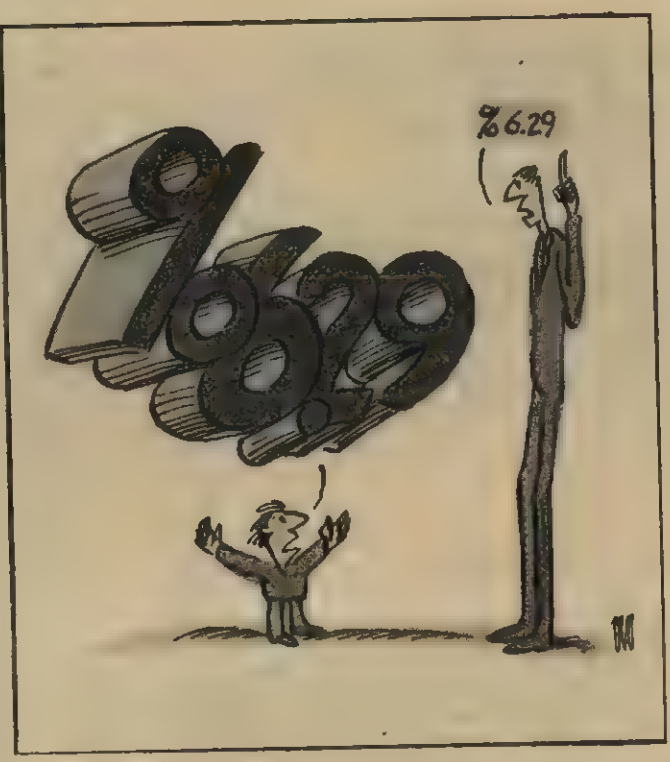

Hayali büyüme

Planda öngörülen yüzde 6.29'luk büyümenin gerçekleşmesi için sabit sermaye yatırımlarının (SSY) yılda ortalama yüzde 8.47, SSY'nın GSMH'ya oranının da 1984'te yüzde 18.88'den, 1989'da yüzde 20.9'a artması hedeflenmektedir. SSY'ndaki bu artışın öngörülen büyümeyi sağlayabilmesi için SSY'nın GSMH'daki değişmeye oranının (Sermaye/Ürün katsayısının yaklaşık göstergesi olarak) dönem boyunca 1984'te 3.54'den 1988'de 2.91'e ineceği varsayılmaktadır. Oysa aynı katsayı 1976'dan bu yana 4 civarında seyretmiştir. 1976-1981 ortalaması, büyümenin negatif olduğu 1978, 1979 yılları hariç tutulduğunda 5.29'dur. Plânda varsayılan katsayı bir daha geri dönmenin hayal olduğu 1968 - 1975 döneminin ortalaması olan 2.82'ye ulaşmayı öngörmektedir. Bu verimlilik artışının nasıl sağlanmasının umulduğuysa plânda açıklanmamıştır. Başka bir deyişle, yatırımların GSMH içindeki payını dönem boyunca 19.77 civarında tutarak yüzde 6.29 büyümeye ulaşılacağı öngörüsü, ekonominin son on yıllık sermaye/hasıla katsayısıyla uyuşmayan bir varsayıma dayandırılmıştır. Bu nedenle de, hedeflenen SSY artışıyla ancak daha düşük bir büyüme beklenebilir.

Özel yatırımlar nasıl artacak?

Yatırımların kamu ve özel kesim arasındaki dağılımı konusunda yapılan tahmin de gerçekçi olmaktan uzaktır. Plânda özel kesimin SSY'ındaki payının 1984'te yüzde 39.9'dan 1989'da yüzde 44.5'e çıkacağı, kamu kesiminin payınınsa yüzde 60'dan yüzde 55.5'e düşeceği öngörülmüştür. Özel kesimin SSY'ındaki paymın 1979-1983 dönemi içinde yüzde 49'dan yüzde 40'a inen bir eğilim izlediği gözönüne alındığında, ihracat artış hızının düşeceğinin ve tüketim artış hızının da yüzde 5 civarında kalacağının öngörüldüğü plân döneminde, özel sektörün SSY'ındaki payını hangi saiklerle artıracağının beklendiğini anlamak güçtür.

Yüzde 8.54 hızla artacağı varsayılan yatırımların iç tasarruflarca finansmanı konusunda yapılan varsayımlarsa şöyledir: Plânda ortalama özel tasarruf eğiliminin (özel tasarruflar / özel harcanabilir gelir) 1984'te yüzde 13.37'den 1989'da yüzde 16.43'e, kamu tasarruf eğilimininse, yüzde 38.33'den yüzde 41.58'e yükselmesi hedeflenmiştir. Özel tasarruf oranı Birinci Plan döneminde yüzde 10.5, İkinci Plan döneminde yüzde 12.6, Üçüncü Plan döneminde yüzde 11.2, son yıllardaysa yüzde 14 civarında gerçekleşmiştir. Özel tasarruf oranının plân dönemi sonunda 16.43'e çıkmasını sağlayacak politikalar plânda belirtilmediğinden, bu artış ancak gelir bölüşümünün daha da bozulacağı varsayımıyla mümkündür. Başka bir deyişle, özel harcanabilir gelir yüzde 6.26 hızla artarken, özel tüketimin yüzde 5.5, özel tasarruflarınsa yüzde 10.73 hızla artması, genel olarak toplumdaki kesimlerin marjinal tasarruf eğilimlerinin artmadığı varsayımı altında gelir bölüşümünde bozulma olmasının beklendiğine işaret eder.

Kamu tasarruf eğilimindeyse geçmiş yıllardaki trende oranla bir artış beklenmediği görülmektedir. Kamu tasarruflarının kamu harcanabilir gelirine oranı üç plân döneminde sırasıyla, yüzde 37.9, yüzde 41.8, yüzde 37.4 civarında gerçekleşmiş, 1981 - 1983 döneminde yüzde 42'ye ulaşmıştır. Plân döneminde öngörülen oran da yüzde 40 civarındadır. Dolayısıyla, plânda kamu tasarruflarını artırıcı etkin bir reform öngörülmemekte, bu değişkenin yirmi yıllık eğilimi izleyerek aynı düzeyde kalması hedeflenmektedir. Kısacası, büyümeyi sağlayacak iç tasarruf yükselişi yine, her zaman olduğu gibi, kamu tasarruflarının değil özel tasarrufların, o da gelir bölüşümündeki bozulma pahasına artırılmasından beklenmektedir. Dış tasarruflardaki artışınsa ne gibi varsayımlara dayandırıldığını aşağıda göreceğiz.

Tarım; Çok ürün az tüketim

Planda sektörel yatırım hedefleri verilmediğinden bu büyüme hızlarına nasıl ulaşılacağı konusunda yorum yapmak imkansızdır. Sadece tarımsal üretim artışının nasıl 1978 - 1983 ortalaması olan yüzde 2.2'den yüzde 3.6'ya varacağını anlamak zordur. İlk üç plân döneminde, traktör ve toprak kullanımındaki artışların da etkisiyle tarımsal üretim büyüme hızı yüzde 4 civarında gerçekleşmiş, 1976 sonrasında yılda ortalama yüzde 2'yi aşamamıştır. GAP ve benzeri verimlilik arttırıcı projelerin beş yıl içinde önemli ölçüde devreye girmesi beklenmediğinden, traktörleşme ve toprak kullanım sınırlarına varmış olan tarım kesiminde bu büyümeyi öngörmek gerçekçi değildir.

Tarımsal üretim artış hızının planda hedeflenen yüzde 3.6'ya ulaşacağını bir an için kabul etsek bile, planda öngörülen yüzde 6.14'lük tarımsal ürün ithalatı azalışı ve tarımsal ürün ihracatının üretime oranının yüzde 6.96'dan, yüzde 9.14'e çıkacağı varsayımlarıyla birlikte, tarımsal ürün iç arzında meydana gelecek artış, ortalama nüfus artış hızı olarak kabul edebileceğimiz yüzde 2.1'in altındadır. Yine gelir bölüşümündeki bozulma beklentisine ilişkin örtük bir varsayım daha.

Daha çok borçlanmanın planı

Planda ihracat artış hızının 1978 - 1983 dönemindeki yıllık yüzde 15.23'ün gerisine düşerek yıllık yüzde 10.63'de dengeleneceği, ithalat artış hızının da 1978 - 83'deki yüzde 5.4'den yüzde 8.22'ye çıkacağı öngörülmektedir. Böylece dış açık, cari dolar fiyatlarıyla, 1984'teki 2750 milyon dolarlık düzeyden 1989'da 3795 milyon dolara varacaktır.

Açığın finansmanı konusunda yapılan varsayımlardan ilki işçi dövizlerinin yılda yüzde 3.56 hızla artacağıdır. Böylece ihracatla birlikte işçi dövizlerinin ithalatı karşılama oranının 1983'deki yüzde 78.9 düzeyinden 1989'da yüzde 89.8'e çıkması beklenmektedir. Batı ülkelerinin yabancı işçi istihdamını durdurduğu, Orta Doğu ülkelerine işçi gidişlerinin ve işçi dövizi girişlerinin son yıllarda izlediği azalan trend de gözönüne alınırsa, beklenen yüzde 3.56 artış gerçekçi olmaktan uzaktır.

Bunun dışında diğer görünmeyenler kaleminin de yılda yüzde 8.95 artması öngörülmektedir. Bu kalemde 1982 yılından sonra gözlenen düşüş trendi de bu hızlı artış beklentisini şüpheli kılmaktadır.

Üstelik, işçi dövizleri ve diğer görünmeyenler öngörüldüğü gibi artsa bile cari işlemler açığı 1984 - 1989 döneminde 1250 milyon dolardan 1383 milyon dolara yükselmektedir. Bu açığın finansmanı konusunda da yine gerçekçi olmayan bir varsayım yapılmakta, yabancı sermaye girişlerinin yılda yüzde 26.58 hızla artacağı beklenmektedir. Böylece umulan, cari işlemler açığı ve dış borç ödemelerinin 1983'de sadece yüzde 2'sini karşılayan yabancı sermaye girişinin 1989'da yüzde 10'unu karşılamasıdır. Yabancı sermaye girişinin 1981- 1983 döneminde yüzde 69.3 hızla düştüğü, ve yapılan yatırımların yüzde 64'ünün de garantisiz ticari borçlardan doğduğu düşünülürse, plânda beklenen artış gerçekçi olmaktan uzaktır. Bunun dışında proje kredilerinde beklenen yüzde 9.59 artış da yine son yıllarda gözlenen düşüşten sonra olanaksız gözükmektedir.

Son olarak, dış açık ve dış borç ödemelerinin kısa ve orta vadeli sermaye hareketleriyle karşılanan kısmının, son yıllardaki artış trendini izleyerek 1983'deki yüzde 26.52'lik düzeyin üzerine çıkarak, 1989'da yüzde 34.3'e ulaşması öngörülmektedir. Diğer sermaye girişleriyle ilgili varsayımların yukarıda tartışılan nedenlerle gerçekleşmeyeceği düşünülürse bu oranın gerçekte daha da artması beklenebilir. Dış açığın giderek artan oranda kısa ve orta vadeli sermaye girişleriyle karşılanmasının nereye vardığınıysa 1970'lerin ikinci yarısında, DÇM deneyimiyle daha önce yaşamıştık.

Sonuç

Kısaca özetlemek gerekirse, hedeflenen yatırım artışlarıyla yüzde 6.29'luk büyümeyi bile sağlamak imkansızdır. Üstelik, yatırımlardaki bu yetersiz artış bile, kamu tasarruf oranı yirmi yıldır aşamadığı yüzde 40 civarında kalmaya devam edeceğinden, özel tasarruflardaki ve dış tasarruflardaki artışlarla finanse edilecektir. Marjinal iç tasarruf eğilimini değiştirecek politikalar öngörülmediğinden iç tasarruf artışı ancak gelir bölüşümündeki bozulma pahasına gerçekleşebilir. Dış tasarruf artışıysa, ağırlıklı olarak kısa ve orta vadeli kredi kullanımına dayanacak gibi gözükmektedir. Sonuç olarak, beş yıl daha, yavaş bir büyüme, gelir bölüşümünde bozulma ve artan kısa ve orta vadeli dış borçlanmayı öngörmek zor değildir. □

Kullanılan Kaynaklar:

— Asaf Savaş Akat, "İktisadi Politikalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 35, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984
— *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT, Ankara, 1984
— *Ekonomik Rapor*, I.T.O., İstanbul, 1984
— *Economic Report*, 1982, Ticaret Sanayi ve Deniz Ticareti Odaları Birliği, Ankara, 1982
— *Economic Report*, 1983, Ticaret Sanayi ve Deniz Ticareti Odaları Birliği, Ankara 1983
— *1981, The Turkish Economy*, TUSİAD, İstanbul, 1980

Mersin Limanı'nın aynı noktadan çekilen iki fotoğrafı. (Büyüğü 1940'da, küçüğü 1984'de çekildi)

Mersin'e konacak Anka kuşu

SOFU TUĞRUL

Abi, sokaklarda, her yerde, viskiler, Malbora'lar, Levis blucinler, Adidas ayakkabılar, Mark'lar, Dolar'lar... Sen ne diyorsun abi, eğlence yerleri, kumarhaneler, barlar Teksas gibi...

— Herhalde Las Vegas diyeceksin...

— Haydi öyle olsun abi, senin dediğin o yer gibi kumarhane, fıstık gibi Amerikalı kızlar, işte öyle olacak bizim Mersin...

Bir gün yaşlıca, kerli ferli bir kişi gelir Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne, bir yetkiliyle konuşmak istediğini söyler, gösterirler:

— Efendim, ben Mersin'in Erdemli ilçesindenim.

— Çok güzel beyefendi, buyrun, arzunuz?

— Ben şimdi nüfus kütüğümü Mersin'e nakletmek istiyorum, acaba pasaportumu nereden alacağım?

— Pasaportlar ikamet ettiğiniz ilin valiliğinden verilir; şimdi nerede oturuyorsunuz?

— Ankara'da.

— O halde Ankara Valiliği'ne başvurmanız gerekiyor.

Yok eğer devlet memuruysanız ve dereceniz de 1, 2 veya 3'se Dışişleri Bakanlığı'ndan yeşil pasaport alacaksınız.

— Hayır efendim, ben bu çeşit pasaportu sormuyorum. Mersin serbest bölge oluyor ya, Mersin'e girip çıkmak için pasaport nereden alınacak, onu soruyorum!..

.....

Gene serbest bölgelere ilişkin bir başka ilginç öykü.. Bir yetkiliyle görüşmek istediğini bildiren gayet şık giyimli, kibar, nazik, elinde kalınca türden Bond çantası olan bir kişi çıkagelir Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü'ne... Buyur ederler şık giyimli beyi. Bey kendini tanıtır, falanca firmanın temsilcisiyim diye ve hemen konuya geçer:

— Efendim, biz Antalya serbest bölgesinden bir yer istiyoruz. Depo yapacağız. Siz kaç metrekare gösterirseniz ve ne fiyat bildirirseniz kabulümüz. Parayı yanımda getirdim zaten, nereye yatıracağım, der ve çantayı açar. Kalınca çanta, hani filmlerde gördüğümüz fidye ödemek için hazırlanan çantalar gibi tıkabasa, üstleri bantlı-kuşaklı para desteleriyle dolu... Ve de yetkilinin gözleri faltaşı gibi:

— Ama beyefendi, biz para filan almıyoruz. Bizim işimiz değil bu... gibilerden bir şeyler söyler.

Şık giyimli bey diretir:

— Efendim, tekrar ediyorum, rica ediyorum. Fiyat konusunda hiçbir itirazımız yok, parayı da hemen ödeyeceğiz, öncelik almak için.. Yeter ki siz bize yatıracağımız veri gösterin ve bir makbuz verin, hepsi bu...

Adamcağızı zar zor ikna ederler ki, burası yer için işlem yapmaz, ilerde kurulacak bir şirket üstlenecektir bu işi, o zaman şirketle görüşürsünüz, genel müdürlük sadece organizasyonla uğraşmaktadır vesaire, vesaire...

★ ★ ★

Şimdilik böyle biliniyor serbest bölgeler... Bir yerde haksız da sayılmaz vatandaş.. Önce konu çok yeni, sonra yayın organlarında o kadar az, yetersiz ve de çarpık, saptırıcı bilgi verildi ki millet neye inanacağını şaşırdı. Çoğu kişi, kulaktan dolma, Port-Sait, Hong Kong örneği bir kent olacağını sanıyor

Mersin'in...

Konu çok yeni dedik. Oysa serbest bölge deyimi ve kavramı pek de öyle yeni sayılmaz. Hatta, ilk *"Serbest Mıntıka Kanunu"*'nun 1927'de çıkarıldığını belirtirsek olayı *"çok eski"* olarak nitelememiz bile olası... Ancak, 1927'deki yasayla 1946'da çıkarılan *"Transit Depolama ve Ticaret Kanunu"*, ikisi de, hiçbir işlerlik kazanamadan yürürlükten kalkmış.

Serbest bölgeler Türkiye ekonomi sözlüğüne 1953'te kabul edilen 6209 sayılı yasayla girdi. 29 Aralık 1953'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren *"Serbest Bölgeler Kanunu"* bugünkü uygulamanın çerçeve yasası niteliğinde. Bu yasaya dayanılarak 1956'da çıkarılan bir kararnameyle İskenderun'da serbest bölge kurulması öngörülmüş, İskenderun limanı içinde 3 dönümlük bir toprak bölümü bu amaca ayrılmış, ancak birkaç günlük bir krom depolaması dışında hiçbir çalışma yapılamadığı için kapatılmış ve ta, 1980 yılına kadar da bu konu "buzdolabı"nda kalmış.

İlgililer derler ki, bu başarısızlıkların nedeni, ülkemizde öteden beri uygulanagelen içe dönük ekonomi politikalarıdır, aslında dışa açılmaya yönelik bir ekonomik atılım olan serbest bölgelerin kurulması için gerekli ortam bir türlü oluşturulamamıştır.

*"Gerekli ortam"*ın 1980'den itibaren oluşmaya başladığını kabul ediyor yetkililer... 1980'lerde başlayan serbest piyasa düzenine uymaya yönelik ekonomik politikalar, dışa dönüklüğü de içerdiğinden serbest bölgeler yeniden gündeme geliyor. Önce özel sektörce sık sık yinelenen konuya, hükümet düzeyinde de eğiliniyor. Cumhurbaşkanı *Evren*'in 1982 Aralık ayındaki Uzak Doğu gezisinin dönüşünde yaptığı uyarı, çalışmaları hızlandırıyor. Sonuçta, ilk aşama olarak 12 Kasım 1983'te Mersin ve Antalya serbest bölge ilan ediliyor ve konuyu bir *"sahip"*e kavuşturan Serbest Bölgeler Teşkilat Yasası'yla (3 Kasım 1983'te yayınlanan 151 sayılı kanun hükmünde kararnemeye dayanılarak) Başbakanlığa bağlı *Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü* kuruluyor. Bu yasaya göre, genel müdürlüğün çalışmalarını düzenleyen, ilgili bakanlıklar düzeyinde bir de *"Yüksek Kurul"* var.

Bu arada, Mersin ve Antalya serbest bölge alanlarını belirleyen *"Sınırlar Kararnamesi"* de 29 Mayıs 1984'te yayınlanarak yürürlüğe girmiş durumda...

Nasıl bir Anka kuşu bu?

Şimdi gelin, serbest bölge denilen bu Anka kuşunun, ne menem bir şey olduğunu ilgilileri cankulağı ile dinleyerek anlamaya çalışalım:

"Serbest Bölge" bir ülkenin hükümranlık sınırları içinde bulunmakla birlikte, ülkenin gümrük sınırları dışına alınan bir saha... Dış ticaret ve gümrükle ilgili yasa ve kuralların uygulanmadığı bu alanın sınırları da kesin olarak belli. Bu alana gerek kişilerin, gerek malların giriş ve çıkışları da gözetim, denetim altında... Yani bildiğimiz gümrük —ki bu geminin yanaştığı rıhtımda başlar— belirli biçim ve ölçüde geriye çekilmiş ve gümrük işlemeyen bir boş alan bırakılmış. Bir çeşit *"çitle çevirme"* de denebilir buna... Örneğin bu alan, Mersin'de 2880 dekarlık bir arazi. Aşağı yukarı bugün Mersin limanının kapsadığı yerin tümü. Doğaldır ki, devlete ait bir saha bu...

Bu alanın içinde, halen yurdumuzda yürürlükte olan gümrük yasası, pasaport yasası, yabancıların Türkiye'de seyahat ve ikametleri hakkındaki yasayla konulmuş tüm formaliteler ve vergi, (gelir, kurumlar ve esnaf vergileri hariç) resim ve mükellefiyetlere ilişkin yasalar uygulanmıyor. Ama öteki yasaların tümü çitin içinde de geçerli...

Bu sahada çalışma saatleri dışında oturma (ikamet), ilke olarak yasak. Serbest bölgede, ister dışardan gelmiş olsun, ister dışarıya satılacak olsun, her çeşit mal serbest dolaşım içindedir. Depolanır, şekli değiştirilir, montaj yapılır. Hazırlama, paketleme, temizleme, karıştırma işlemleri de yapılır istenirse. Özellikle geniş kapsamlı/çok amaçlı serbest bölgelerde sanayi, bankacılık, sigortacılık, müşavirlik, mühendislik hizmetleri de yoğun biçimde sürer.

Serbest bölgede asıl amaç, dışalım, dışsatım, reeksport ve transit ticareti özendirmenin yanısıra, yabancı sermaye çekmek ve teknoloji transferinde öncülük yapmak.. Kuşkusuz, yabancı sermayenin gelişi özendirilemez, yani döviz girdisi istenilen biçimde sağlanamazsa serbest bölgenin işlevi de, bir ölçüde, amacından sapmış olur.

Serbest bölgenin faaliyete geçmesiyle taşımacılığın yoğunlaşacağı, transit ticaretin gelişeceği, dolayısıyla getireceği dövizin artacağı varsayılıyor. İlgililer ayrıca, serbest bölgelerin kurulduğu yerlerde ticaret ve sanayiin hızlanacağını, bölgenin uluslararası bir iş merkezi olmaya yöneleceğini, bölge tüccarının dünya piyasalarıyla sürekli bir iş ilişkisine gireceğini umuyorlar. Bu umutlar pek de yersiz sayılmaz.. Çünkü Lübnan bunalımı nedeniyle uluslararası firmalar bölgede tutarlı, güvenilir bir yer arayışı içindeler. Bu yerin de Mersin olmaması için şimdilik ortada bir neden yok... Orta Doğu piyasalarına açılan böyle bir *"köprübaşı"*nın yararları da herhalde küçümsenmeyecek ölçüde...

Beklentiler, sorunlar

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri İbrahim Göktepe, Mersinli ve Mersin'i de çok seven bir kişi. 1960 yılı Siyasal Bilgiler mezunu ve yıllarca idarecilik yapmış. Mersin'in gelişmesiyle ilgili her konuya dört elle sarılıyor. Serbest bölgenin gönüllü bir eri ve şimdilik *"fahri"* temsilcisi Mersin'de... Göktepe, serbest bölgenin getireceği yoğun ekonomik trafiğin heyecanını bugünden yaşıyor sanki... Bu oluşumun Mersin'e ne getireceğini, nasıl bir ekonomik potansiyel geliştireceğini, hangi konularda atılımlar olacağını bir bir hesaplamış.

"Asıl üzerinde durulacak nokta istihdam" diyor Göktepe. *"Çit içindeki bir kişilik istihdam, yerleşim alanı olan kentte dört istihdam yaratacaktır. Bu, Taiwan serbest bölgesinde 7 olarak gerçekleşmiş. Bizde bu imkânsız ama, kentteki 4 kişilik istihdamın yaratacağı ekonomik gücü düşleyebiliyor musunuz?"*

"Peki Sayın Göktepe, serbest bölge ilanı, Mersin'e bir göçün başlamasına neden oldu mu?"

— İçel zaten göç çeken bir bölge. Öteden beri Mersin, her yönden çekici bir kent olma özelliğini korumuştur. Kuşkusuz serbest bölge kavramının bu göçü hızlandırdığı söylenebilir ama, geçmiş yıllarla ilgili şimdi vereceğim örnekler, göç olayının Mersin için yeni bir şey olmadığının kanıtıdır. Örneğin, 1950 yılında kentin nüfusu 36 binken 1980 sayımında bu sayı 217 bini bulmuştur. Şu anda 300 bin dolayındadır Mersin'in nüfusu... Yani 1940'la 1980 arasında kent nüfusu 7.2 katlık bir artış göstermiştir. Şöyle de örnekleyebiliriz bunu: 1950-1955 yılları arasında Türkiye genelindeki nüfus artışı binde 27.8 iken, Mersin'de bu oran binde 36'dır. 1970-1975 dönemindeyse Türkiye'nin binde 25'lik nüfus artışına karşılık Mersin'deki artış binde 38 olmuştur.

"Sizce Mersin'in bu çekiciliği nereden kaynaklanıyor?"

— Mersin bölgesinde sanayi kadar tarım da çekici bir faktördür. Sanayi, Tarsus ve Adana yönüne doğru gelişirken, Silifke yönü, tek karış boş toprak kalmamacasına tarımın yoğunlaştığı bir şerit haline gelmiştir. Narenciye, seracılık, bahçecilik küçük toprak parçalarından büyük gelirler sağlanan iş kollarıdır bölgede... Doğaldır ki, toprak küçük olunca aile birimleri de çoğalmaktadır.

"Şu anda Mersin'de tüccarın, sanayicinin, özellikle inşaat sektörünün durumları nasıl? Türkiye genelinden ayrıcalıkları var mı?"

— Ticaret ve sanayi sektörünün Türkiye genelinden farklı bir durumu sözkonusu değil Mersin'de... Bu sektörlerin genel sorunları Mersin için de geçerli. Ancak transit taşımacılığı ayrı düşünmek lazım. İnşaat sektörüne gelince, kıyı kesiminde belirli bir canlılık göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi, Akdeniz'in bu bölümü, Orta Anadolu'nun sayfiyesi niteliğindedir. Bir de yeni bir oluşuma değinmek gerek. Arap turizmi Mersin ve dolaylarına yönelmiştir. Lübnan olaylarından sonra Arap turizminde, hissedilir ölçüde, bölgeye kayış vardır. Bu ilginin çok iyi değerlendirilmesi ve kıyının Arap turizmine yanıt verebilecek bir biçimde düzenlenmesi gerektiği kanısındayım.

"Mersin'in serbest bölge olarak ilanından sonra taşınmaz mal, öncelikle işyeri satış ve kiralarında anormal ölçülerde fiyat artışları oldu mu? Olduysa ne oranda?"

— Anormalden kastımız nedir, bilmiyorum. Öyle yüzde 300'lük, 500'lük artışlar olmadı. Ancak yüzde 40-50 gibi bir artış sözkonusu... Bu oran bile normal seyrinden çok fazla geldi bize.

"Odanızın, serbest bölge konusuyla ilgili olarak düzenlediği iki toplantıda da konuşmacılar, Genel Müdür Temel beye çeşitli sorular yöneltirlerken, Mersin'de en büyük sorunlardan birisinin iletişim yetersizliği olduğunu öne sürdüler. Buna ben de tanık oldum bu sabah. Otelden bir yere telefon edecektim, abartmasız 15 dakika çevir sesi bekledim. Bir serbest bölgede uluslararası haberleşmenin önemi tartışılmaz bir gerçek. Hem de sık ve çabuk haberleşmenin... Bu soruna nasıl bir çözüm getirilecek?"

— Aynı soruyu ben de size sorabilirim. Gerçekten bu soruna nasıl bir çözüm bulunacak? Şöyle ifade edeyim, çünkü bu konuda kısa bir inceleme yaptık: Türkiye'de telefon için sıra bekleyenlerin sayısı, mevcut abone sayısının 1.7 katıdır. Yani iki katı bile değil... Bu Mersin'de, tam 4.3 katı olarak belirlendi. Telefon, teleks o kadar sıkışık Mersin'de. Serbest bölge oluşurken öncelikle bu sorun çözüme kavuşmazsa, tüm beklentiler hayal olur gider bence...

Serbest bölge uygulamalarının tarihi de pek yeni sayılmaz. Hatta Hamburg'un serbest liman oluşu 800 yıl öncesine, 12. yüzyıla dayanıyor. Ancak serbest bölgelerin dünya yüzündeki hızlı artışı 1970'lerden sonra başladı. Bu yıllarda dünyadaki serbest bölge sayısı 120'lerde iken, bugün bu sayı 400'ü geçmiş. Asıl önemli gelişme, serbest bölgelerin önceki yıllarda, çoğunlukla gelişmiş ülkelerde, ülkenin dışalımını kolaylaştırmak amacıyla kurulmalarına karşın, son yıllarda dışsatımı artırmak amacına dönük olarak geri kalmış, ya da yeni deyimiyle gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir biçimde çoğalmaları. Özellikle, *"dışsatıma yönelik serbest üretim bölgeleri"*, son on yılda, dışsatıma dayalı kalkınma politikası güden Uzak Doğu ülkelerinde çok başarılı sonuçlar vermiş. Serbest bölgelerin gösterdiği bu ilginç gelişme, şu andaki dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 20'sinin bu bölgelerde oluşması sonucunu da getirmiş.

Bizdeki serbest bölge uygulaması şimdilik bu nitelikte değil. Yani bir üretim sahasını, montajı, biçim değiştirmeyi içermiyor. Bu tür, *"geniş kapsamlı/çok amaçlı"* serbest bölgelerin kurulması henüz tasarı halinde. İlk hazırlıkları ve fizibilite çalışmaları süren bu tür serbest bölgeler için güneyde Yumurtalık, Ege'de İzmir Körfezi'nin kuzeyindeki Nemrut Körfezi uygun bulunmuş.

İbrahim Göktepe: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri.

Temel İskit: Başbakanlık Serbest Bölgeler Genel Müdür Vekili.

Ama belirttiğimiz gibi geleceğe dönük bir yatırım planı bu...

Yörük göçünü gide gide yapar

Mersin'den döndükten sonra Serbest Bölgeler Genel Müdür Vekili *Temel İskit*'le söyleşimiz daha da kısa sürdü. Önceden aldığımız bilgilere eklenecek yeni bir şey yoktu zaten... Yalnız Mersin'de, *"sınırlar kararnamesi"*yle kapsadığı yer kesin olarak belirlenen alanı gezerken, kafamda oluşan bazı sorulara yanıt almak istedim İskit'ten...

"Sayın İskit, şu anda Mersin limanı birçok ve çeşitli hizmetin süregeldiği bir yer. Dışsatım var, dışalım var, gemiler geliyor gidiyor. Özellikle, transit taşımacılığının yoğunlaştığı bir liman... Ayrıca Toprak Mahsulleri Ofisi yüzbin tonluk silosunun, Devlet Demiryolları'nın çalışmaları var. Bunlar ne olacak?"

— Hiçbir şey olmayacak, aynen sürecek. Serbest bölgede kural nedir? Gümrük işlemlerinin geriye çekilmesi, yani sınırın genişlemiş olması. Diyelim ki dışalım var. Gelen mal rıhtımda değil çitin kapısında gümrük işlemi görecek. Ama deponuz varmış, malı oraya kor bekletirmişsiniz, o sizin bileceğiniz bir şey. Elbette ki gümrük işlemi sözkonusu değil. Dışsatım yapacaksınız. Malınız çitin içine girdiği anda ihraç edilmiş sayılacak. Dışalımda olduğu gibi deponuza yerleştirir, bekletir, daha uygun bir fiyat gözlersiniz, gene sizin bileceğiniz bir şey... Bu arada ofisin de, demiryollarının da faaliyeti bu statü içinde sürüp gidecek.

"Bazı çevrelerde, serbest bölgelerin açılmasıyla kaçakçılığın da hız kazanacağına ilişkin kaygılar var. Siz buna katılıyor musunuz?"

— Kesinlikle hayır. Çünkü burası belli bir sınır içinde, gümrük memuru, emniyet görevlisi vb.yle tam anlamıyla korunmaya alınmış durumda. Bir de güney sınırını düşünün. Binlerce kilometrelik sınırın hangi bölümünü korumaya alacaksınız? Siz kaçakçı olsanız, daha kolay giriş çıkış olanağı olan güney sınırını mı yeğlersiniz, yoksa çelik tellerle çevrilmiş, adım başına emniyet görevlileriyle dolu serbest bölge sahasını mı?

"Sayın İskit, Mersin ve Antalya serbest bölgelerinin açılmasının 1985 yılı ilkbaharında ya da yaz başlangıcında olabileceğini belirtmiştiniz daha önce... Yaklaşık bir yıllık bir süre var önümüzde. Sizce bu süre içinde gerçekleşebilecek mi?"

— Bir takvim yaptık. Şu anda hazırlıklarımız yoğun biçimde sürüyor. Öyle ki, bir yandan bölgenin işletilmesiyle ilgili ayrıntılar, bir yandan işletmeyi üstlenecek olan anonim şirketin statü hazırlıkları, bir yandan altyapıyı oluşturacak olan Bayındırlık Bakanlığı'nın çalışmaları, bütün bunlar çeşitli kollardan gelerek bir yerde birleşecek. Bunun biz, sonbahar sonlarında, kışa doğru olabileceğini umuyoruz. Ondan sonra da, sözleşme örneklerinden tutun da, hükümet kanalıyla oluşacak tüzük, yönetmelik gibi yazımından yayınına kadar süreye bağlı işler var. Bunlardan birinin, birkaçının aksaması, doğaldır ki, takvimimizde değişikliği gerektirecektir. Ama gene de 1985 yılında Mersin ve Antalya serbest bölgelerinin işletmeye açılacağından umutluyuz.

"Bölge işletmesini üstlenecek olan anonim şirketten de biraz söz eder misiniz?"

— Önce, serbest bölgede iki tür faaliyetin süreceğini belirtmek isterim. Biri kamu hizmetleri. Örneğin, altyapı hizmetleri, su, elektrik, karantina, sağlık konuları gibi. Liman işletmesi, demiryolları, ofis de var. Bir de ekonomik işletme.. Bunun statüsünü, çalışma biçimini, sınırlarını bizim hazırlayacağımız bir anonim şirket üstlenecektir. Yani, bölgeyle ekonomik ilişki kuracak kişilere bu şirket muhatap olacaktır. Şirketin sermaye ağırlığı özel sektördedir. Devletin yüzde 25-30 oranında bir payı düşünülebilir. Bu da şirketin hisselerini alacak olan kişilere devlet güvencesini sağlamak içindir.

Bir de serbest bölgenin müdürü olacak. Bu kişi, daha çok kamu hizmetlerinin aksamamasını sağlarken birimler arasında koordinatörlük görevini de yürütecek. Serbest bölgenin işletme biçimi şimdilik, kaba çizgilerle çizmeye çalıştığım bu çerçeve içinde...

"Mersin'de iletişim olanaklarının çok yetersiz olduğunu biliyorsunuz. Sayın Göktepe de en çok bu konuya karşı duyarlı. Sözkonusu haberleşme aksaklıkları düzeltilmeden serbest bölge uygulamasına geçiş sizce sakıncalı olmaz mı?"

— Her yeni atılım, yeni gereksinmeler getirir. Biz, haberleşme aksaklıkları düzelsin de öyle başlayalım dersek, belki çok geç kalabiliriz. *"Yörük göçünü gide gide yapar"* özdeyişine uyarak bugünkü haliyle başlayacak ve serbest bölge hareketinin iletişimi zorlamasını bekleyeceğiz. Bu gereksinim, bu zorlama, ilgili mercilerin, konuya en kısa zamanda eğilmeleri gereğini doğuracaktır.

"Son sorum Sayın İskit, yabancı sermaye ve yabancılarla işbirliği konusunda ağzı yanmış bir ulusuz. 1950'lerdeki deneyimler hiç de iç açıcı olmamıştı bizim için. Acaba yabancı sermayeye, serbest bölgeler kanalıyla, yapılan çağrı bizi yeni bir düş kırıklığına uğratabilir mi?"

— Kesinlikle hayır. Ne biz 1950'lerdeki, bu konunun acemi toplumuyuz, ne de bugünkü yabancı sermaye o dönemin fırsatçı, kapkaççı sermayesidir. Elbette ki, her iki tarafın da çıkarı sözkonusudur. Yabancı sermayenin bizim kara gözümüzün hatırına geleceğini varsaymak saflıdır. Ama, onların gelip bizi sömürüp gideceğini kabullenmek de o kadar yanlıştır. Bölgelerimizin ekonomik yönden de stratejik durumu dünyanın gözü önünde. Kuşkusuz bu konum, yabancı sermaye için cazip olacaktır. Biz de bundan yeterince yararlanacağız.

★ ★ ★

Mersin'den ayrılırken sabahın ilk ışıkları ve desırılsıklam bir sıcak... Sağımda serbest bölge alanı, peşinden Ataş rafinerisi, solumda tek tük sanayi kuruluşları arasında uzayıp giden pamuk tarlaları, yol boyunca okaliptüs ağaçları... Sevdiğim bir ozanın mutluluk, sevgi üstüne kurulmuş dizelerini mırıldanırken, bir yandan da, aklı başında bir işadamının serbest bölge toplantısındaki sözlerinin altını çizmeye çalışıyorum:

"Biz öyle alışmışız ki bir kafes içinde yaşamaya, tıpkı bir kuş gibi... O kafes bizim için bir çeşit yaşam biçimi haline gelmiş, yaşamamızın bir parçası olmuş. Şimdi devlet kafesin kapısını açtı, fakat biz çıkıp uçamıyoruz."

Açık kafes kapısı, uçmaya alışmak, yağ, un, şekerin var olup da helva yapılmasını beklemek...

Gazetecilik yaşamımda ilk kez, —belki ikinci— tedirginlik, huzursuzluk haberi değil de, umut dolu, canlılık dolu, yaşam dolu bir muştu ulaştırıyorum gibi bir duyguyla doluyor içim... Arkasından "ama, fakat, eğer, ancak" gibi "koşul" ifade eden sözcükler sıralanıyor peşpeşe... Her olumlu ve umutlu başlangıcı kısa sürede, evel Allah, ağzımıza yüzümüze bulaştırıp berbat ettiğimiz gerçeğiyle bu kez de yüzyüze gelecekmişiz gibi bir korkuya kapılıyorum ve biraz önce dopdolu olduğum iyimserlik duyguları bir anda bir acıya, bir burukluğa dönüşüveriyor.

Ne diyelim, inşallah bu kez helvayı rezil edip ağzımıza yüzümüze bulaştırmayız!... □

Lunaçarski: Tam bir geçiş noktası

"Bizde sosyalist gerçekçilik Jdanov'la başlatılır hep; yanlıştır oysa. En katı uygulamasını Jdanov yaptı, formülleştiren de o, ama kökleri büyük ölçüde Lunaçarski'ye iner, hatta Plehanov'a bile. Lunaçarski, Plehanov'la Jdanov arasında tam bir geçiş noktasıdır."

SÜLEYMAN BULUT

Lunaçarski'nin sanat ve edebiyat üzerine yazdıklarından bir kısmı çevrilip, Türkçede ilk kez bir kitap olarak yayınlandı[1]. Doğrusu ve yanlışıyla en önemli yazılarından biri olan *"Marksist Eleştirinin Ödevleri Üstüne Tezler"*i *Militan* dergisinin Aralık 1975 sayısında yayımlanmıştı, daha önce.

Kitabı, yazılarından daha çok, bu tür seçme yazılarla oluşan kitaplarda, özellikle "klasik"lerde takınılan çok yanlış bir tavır açısından "görmek" istiyorum. Şu soruyla başlayabiliriz: Kitabın bizde bıraktığı *Lunaçarski* imgesiyle, gerçek *Lunaçarski* ne kadar örtüşebiliyor, ne kadar örtüşemiyor? Bir seçme kitapla, bir kişi tümüyle tanıtılamaz, kabul, ama en azından, kitap, yazarını doğruya yakın bir şekilde temsil etmeli, değil mi? Hele bu *Lunaçarski* gibi tarihi önemi büyük bir yazar olursa...

Lunaçarski kim?

Lunaçarski, devrim öncesi ve sonrasında canla başla çalışmış, bu yönüyle ve dürüstlüğüyle herkesin güvenini kazanmış, sanat ve edebiyat üstüne beş yüze yakın yazı yazmış, dahası, sanat ve edebiyat alanının bakanlığını yapmış bir kişidir (1919'dan 1927'ye kadar Eğitim Komiserliği yaptı). Yani *Lunaçarski*, yalnızca yazan bir kişi değil, partiyi bu alanda örgütleyen bir kişidir de. Ve ne yazık ki onun bu iki ayrı yönü, hiçbir zaman "bir" görüş, "bir" tutum, "bir" tavır içinde yürümedi. Yürüdü ama hep çelişik yürüdü.

Sanattan anlayan, kültürlü bir kişi olarak *Lunaçarski*'nin sanata nasıl bakılması gerektiğine değinen yazılarını bu kitapta bulabiliyoruz. Zaman zaman fazla sanatçılık yaptığını düşünerek, Eğitim Komiseri *Lunaçarski*'nin paragraf aralarına girmesine, yazıyı dengelemeye çalışmasına karşın, bu konudaki tutumu açık seçik görülür. Hatta, bu tutumuna destek olması için *Marx*'ı yardıma çağırır: *"...Size burada bir tek olaydan söz edeceğim. Wilhelm Liebknecht, Paris'te Heine'yi görmek istemediğini, çünkü onun Louis Philippe'le Guizot'dan emekli aylığı aldığını duyduğunu söylediği zaman Marx çok öfkelenmişti; kendisine adamakıllı çıkıştıktan sonra ancak bir küçük burjuvanın böyle düşünebileceğini, böyle bir ahlâkçılıkla Liebknecht'in, en akıllı çağdaşlarından biriyle konuşmaktan kendini yoksun bırakarak yalnızca kendini cezalandırdığını söylemişti. Marx böyle ukalalıklar yapmazdı. Bir bireyci olan bu ozana hiçbir zaman küçük suçlamalarla saldırmamıştı."*[2] Yazının altındaki tarih 1931. Bu tarihle birlikte düşünüldüğü zaman, yazı ve bu alıntı çok daha anlamlı oluyor. *Lunaçarski*, bu tarihte artık komiser değildir ama karşı çıktığı bu tip *"küçük burjuvalık"*lar kendi komiserliği döneminde başlatılmamış mıdır?

1928'de yazdığı *Tezler*'den, ilerde büyük sonuçlar doğuracak önemli bir bölüme bakalım: *"Bir edebiyat yapıtının değerlendirilişi hangi ölçütler üzerine temellendirilmelidir? Buna ilkin içerik açısından yaklaşalım. Burada, genellikle, her şey açıktır. Temel ölçüt genç proleter ahlâkınınkiyle eştir: proletaryanın gelişimine ve zaferine hizmet eden her şey iyi; ona zarar veren her şey kötüdür."*[3]

Bu şekilde kurulan bir mantıkla, sanat ürünü nasıl değerlendirilecektir? Bu konuda herhangi bir şey söylemez *Lunaçarski*. Ama elimizde, onun yaptığı sanat ürünü, sanatçı değerlendirmeleri var; bu değerlendirmelerin de, yukarıda söylenen ölçüyle yapılmadığı çok açık. Yoksa *"bireyci Heine"*, Geçmiş Zaman Peşinde'ki *Proust*, sosyalizm düşmanı *Dostoyevski* nasıl göklere çıkarılabilirdi. Sözgelimi, *Proust*'u anlatan şu satırlarla, yukarıdaki ölçünün ne gibi bir ilişkisi olabilir: *"...Proust bir aydın olarak bilme sorunlarına hiç de yabancı değildi, ama bu tür sorunları yapıtının amacı yapmamış, genellikle geriye atmıştı. Sanatın yaratıcılık eyleminden doğan tat, bir başka deyişle yaşamın sanatsal düzeyde yinelenen ikinci, yeni deneyimin tadı, geçmişi bütün tazeliği, bütün zenginliği içinde yeniden diriltmeyi, geçmiş duygusunu hem duyu organları, hem de zihin için estetik bir tat ve deneyim süreci durumuna getirmeyi üstlenmiş olan yapıtın kendisinden doğan tat ön planda tutulmuştur."*[4]

Zaten, alıntıladığımız tezin devamında *Lunaçarski*, bu sefer bir kültür adamı olarak konuşur ve yukarıdaki ölçüyü yumuşatmaya çalışır: *"Burada bilimdeki duruma rastlıyoruz. Bilimin salt pratik amaçlara adanmasını istemek derin bir yanılgı olur. Çok iyi bilinir ki, en soyut problemler, çözümlendiklerinde, bazan en verimli sonuçları verirler." "Zaten yeterince gelişkin olan programımızı* (parti programı-çev.) *ürününde özetleyen yazar kötü bir sanatçıdır."*[5]

Onun kültür adamı olarak kimliğini ve başarısını, mutlaka okunması gereken nefis, *"Dostoyevski"* yazısında buluruz. 1929'da yazdığı bu yazıdan şu önemli satırları okuyalım: *"Balzac'ın Dostoyevski'den daha küçük boyutlu bir düşünür olduğu söylenebilir. Dostoyevski'nin romanlarında yazar bir öğüt verici olarak asla öne çıkmaz, bize asla ahlak dersi veren sesini duyurmaz, oysa Balzac'ın romanlarında, tanımlanan olgular üstüne, öykünün dokusu içine yedirilmemiş* (çeviride "yedirilmiş" deniyor, bir yanlışlık olmalı.) *çoğunlukla kuru birer okuma parçası olarak kalan uzun söylevlerle karşılaştığımız çok olur. Buna karşın Balzac, Dostoyevski'den çok daha az savlıdır."*[6]

Açıkça nutuk çeken *Balzac* ve düşüncelerini sanatıyla ortayan koyan *Dostoyevski*! *Lunaçarski*, *Dostoyevski*'yi tercih ediyor, hem de onu daha savlı bularak.

Sosyalist gerçekçiliğin ilk tohumları

Dediğimiz gibi kitaptaki dokuz yazıda bir kültür adamı olarak *Lunaçarski*'yi görebiliyoruz. Ama partili *Lunaçarski*'den belirli bir iz yok. Oysa bu *Lunaçarski*, yani kültür alanını örgütlemeye çalışan *Lunaçarski* —ne yazık ki— çok daha etkili olmuştur. Konuyla ilgili yazdıkları, yaptıkları —ki bunlarda hep "geçici" kaydı vardı— ilerde *Jdanov* tarafından devlet kanunu gibi formülleştirilecek olan sosyalist gerçekçiliğin ilk tohumları oldu. Bizde sosyalist gerçekçilik *Jdanov*'la başlatılır hep; yanlıştır oysa. En katı uygulamasını *Jdanov* yaptı, formülleştiren de o, ama kökleri büyük ölçüde *Lunaçarski*'ye iner, hatta *Plehanov*'a bile. *Lunaçarski*, *Plehanov*'la *Jdanov* arasında tam bir geçiş noktasıdır.

Yazının başına dönersek, *Lunaçarski*'nin yazılarından seçme yapılarak oluşturulan bu kitap, onun bu ikinci yönünü —daha etkin olmuş, daha baskın çıkmış yönünü— hiç sözkonusu etmiyor. Bu da sonuçta eksik, eksik olduğu ölçüde yanlış bir *Lunaçarski* imgesinin doğmasına yolaçıyor. Diyelim, birtakım sebeplerden dolayı, o tür yazıları kitaba konmadı, o zaman bu sorun, önsözde açılıp, tanıtılabilirdi. Bu yapılmadığı gibi genel övgü cümleleriyle yanlış bilgilenme pekiştiriliyor: *"Lunaçarski, gerek devrim öncesi yazılarında, gerek eğitim komiserliği döneminde kaleme aldığı yazılarda, sanata, çok geniş bir kültür birikimi temelinde, derinliğine, esnek ve dogmacılıktan uzak bir yaklaşım getirdi. Sanat ve edebiyatı yalnızca siyaset açısından ele alınması gereken bir alan olarak görmediğinden, bu alanın kendine özgü sorunlarını incelemeye özen gösterdi."*[7]

Bir bütün olarak baktığımızda *Lunaçarski*'nin, yukarıda söylenenden ibaret olmadığını anlatmaya çalıştım. Onun gibi benimsenecek yanları kadar eleştirilecek yanları olan yazarlar bütünlükleri içinde okuyucu önüne getirilmelidir. Yoksa yarım ay, yarım güneşle yapılacak işler yarar kadar zarar da getirecektir. Unutmayalım ki sosyalist gerçekçiliğe yöneltilecek eleştiriler *Plehanov*'dan başlayıp, *Lunaçarski*'den geçerek *Jdanov*'a varmalıdır. Tek başına yapılan *Jdanov* eleştirileri günah çıkartmaktan öte geçemez. □

[1]Sanat ve Edebiyat Üzerine. A.V.Lunaçarski, Çev: Kevser Kavala. Adam Ya. 1982.

[2]A.g.e. s.107

[3]Marksist Eleştirinin Ödevleri Üzerine Tezler. Militan, sayı: 12, s.16.

[4]Sanat ve Edebiyat Üzerine. s.88.

[5]M.E.Ö. Üzerine Tezler. Militan, sayı: 12, s.16-17.

[6]Sanat ve Edebiyat Üzerine. s; 143.

[7]A.g.e. s.9.

Szajna: Tiyatro yaşamı; deneyimli, coşkulu, heyecanını yitirmeyen bir özgünlük içinde sürüyor. Resim yapıyor, dekoru, giysiyi yaratıyor.

12. Uluslararası İstanbul Festivali'nde bir tiyatro ustası:

JOZEF SZAJNA

HAYATİ ASILYAZICI

Polonyalı *Jozef Szajna*'nın 12. Uluslararası İstanbul Festivali'ne katılışı kuşkusuz olağanüstü bir sanat olayıydı. Özellikle çok yönlü bir sanat adamı olan *Szajna*, çağdaş tiyatroda engin birikimini sürekli aşamasıyla sürdürüyor. Nesnel açılardan bakıldığında Uluslararası İstanbul Festivali'nin bu denli çok yönlü bir sanat adamını ilk kez sanatseverlere sunduğu söylenebilir. Oluşturduğu sanat evrenini yansıttığı yöntemleriyle değişik biçim ve değişik yaklaşımlarla yanıtlamıştır. Genelleyici bir deyişle *Szajna*'nın sanatının konusu insan ve toplumun yaşamıdır. Sentezci anlayışı, *içgüdüsü, zaman* ve *eylemle* biçimlemiyor. Biçimselliğini bu denli etkileyici ve sarsıcı içerikle dolduran sanatçıyı günümüzde bulmak çok güç. Üç sentezin üçü de önemli elbet önemli olmasına. Ne ki, en önemlisi zaman. Büyük deneyimi ve sanatsal yaklaşımıyla zamanı kuşatıp olayın içine giriyor ve bir eylem yaratıyor. Resim yapıyor, dekoru, giysiyi, grafiği yaratıyor, örneğin *Dante*'yi, *Cervantes*'i, *Mayakovski*'yi alıp oyunlaştırıyor ve ondan sonra sahneye koyuyor. Yaşamın kristalize edilmiş temizliği içinde pırıltısını bulmaya çalışıyor *'Replika'* (Uyarılar) da. Bilincin ve düşünme gücünün gelişiminde tiyatro yapıyor; bir gösteriyi, ya da bir oyunun yapımını gerçekleştirmiyor. Sözgelimi yazar-dekorcu ve yönetmen olarak üç boyutlu bir çatışmaya giriyor. Bu üç işlevi üstlendiği zaman kendisiyle çatışma başlıyor. Resim yapıyor. Resim yaparken de kendisiyle çatışması sürüyor. Sanatsal eyleminde *Szajna*, Szajna'yı anlatıyor. Bitmeyen insan gerçeği, tarihsel evrimle ilgili bir olgudur.

Nice gözlemlerden, insanın insanla, insanın doğayla, toplumsal çevresiyle ilişkilerini eleştirel değerlendirmelerden geçiriyor. Bütün bunları yaparken yeniliyor kendini. *Szajna* gerçeği şu: Szajna'nın tiyatrosu özgün ve benzersizdir.

Cehennemden yansıyan

Szajna'nın yazıp sahnelediği oyunların hemen tümünde, *Auschwitz* ve *Buchenwald* toplama kamplarında yaşadığı cehennemi, bir leitmotif gibi kullanıyor. Bu kullanışta, estetik kaygı ve davranış bütün ağırlığını koruyor. Plastik anlayışını en etkileyici biçimde kullanıyor. Ona göre tiyatro plastik bir olaydır. Eşyalar, nesneler, plastik açılardan sahneye yansır. Dekor ve giysilerinde plastik ağırlık üst düzeydedir. Plastik anlayışı tiyatro görüşünü ve getirdiği yöntemi vurgulamaktadır. Neyi yapıyorsa, çağdaştır, öncüdür ve geçmişteki yaşamsal cehennemin günümüzle özdeşleştirilişidir. Kaos ve dehşetin sürdüğü bir dünyada *Szajna*, gerçeği, umudu ve insandaki inancı arıyor. İnsan ve obje *Szajna*'nın nesnel gerçekçiliğidir. Plastik anlatımlı tiyatroya varışı, özgün anlatımıyla gerçekleştirmiştir. Bu yöntemle çağdaş tiyatroya yeni boyutlar getirdi; sürekli bir değişim gösterdi.

"Ben sanatçıları sanatsal yönde sundum. Tiyatronun geleneksel sanat kurallarını hiçe saydım —yıktım—. Tiyatronun özüne ve niteliğine, kalitesine önem verdim. Replika (Uyarılar)da görsel hitabı ve bu arada insan çelişkilerini de; tümünü bir potada yoğurmaya çabaladık. İnsanları ve çevreyi birlikte eriterek işledim. Bu, basit olarak organik temeldir. Bu, geleceğin uzay düşüncesinin bir oluşumu olabilir" diyor *Szajna*.

Üç aşamalı bir program

Szajna, 12. Uluslararası İstanbul Festivali'ne; tiyatroya yeni boyutlar getiren anlayışını kanıtlayan üç aşamalı bir programla geldi. 4-15 Temmuz 1983 günleri arasında tüm plastik çalışmalarını içeren sergisi Taksim Sanat Galerisi'nde sergilendi. Bu sergide, plastik sanatının değişik ve özgün çalışmaları yeraldı. Tablo, grafik, çizgi resim, *collage, assemblage, environment* ve tiyatro dökümanları içeren bu değişik nitelikli çalışmalarda 185 ayrı yapıt yeraldı. Doğal olarak Taksim Sanat Galerisi bu çalışmaların tümünü almadı. Üçyüz metrekarelik bir galeri gerekiriyordu. Ne ki, büyük ilgi uyandıran Taksim Sanat Galerisi'nde yeralan yapıtlarından artanların bir bölümü, Yıldız'daki İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda sergilendi, bir bölümü de *'Replika'* (Uyarılar)'nın oynandığı Rumelihisar'da sergi görünümü veren çevre düzenlemesi içinde sunuldu. Serginin en güçlü yanı, *Szajna*'nın plastik ve tiyatro dünyasını yansıtmasıydı. Çağlar boyu ve günümüz tiyatrosunda yapılmayan bir yöntemle *Szajna* tiyatro görüşünü yansıttı. Sanatçının tiyatro anlayışını daha iyi kavramak, yaptığı işin belirginliğini vurgulayabilmek için önce sergiyi görmek gerekiyor. Sergiden sonra stüdyo tiyatrosu sanatçılarının sergiledikleri *Replikler* (Uyarılar) oyunu daha iyi anlaşılıyor. Baştan beri anlatmaya çalıştığım *Szajna tiyatrosu* işte bu sergilerle içiçedir.

9-10-11 Temmuz 1984 günlerinde Rumelihisar'da *Szajna*'nın yazıp yönettiği, dekor ve giysilerini hazırladığı *Replikler* (Uyarılar) oyunu olağanüstü ilgiyle izlendi.

Replikler bir saat süren bir oyun. Sözsüz olarak oynanıyor. İçerik olarak çok yoğun ve tıpkı sergisinde yeralan resimler gibi etkileyici. Etkileyici sözcüğü *Replikler*'i açıklamaya yetmez kuşkusuz. Görsel bir tiyatro olayı diye bakıldığında özgünlüğü, çarpıcılığı ve sarsıcılığı çıkıyor ortaya. *Szajna*, oyunu şöyle bir akış içerisinde yazmış ve sahnelemiş: Mezarlık; Mezardan Çıkış-Açılma; Başkalarını ve Kendini Keşfetme; Bir Çocuğun Hatırladıkları; Üst-İnsanın Doğuşu; Tozdan İnsan Oluşuyor; İşlenmemiş Günahların İtirafı ve Bedeli; "Replikler" Bir Uyarıdır; Ölüm Dansı; Mezar Yapıtları; Özet.

Çağımızın büyük tiyatro adamı *Szajna*, us çağını sarsıyor. Çağı-

Replika: İngiltere, Fransa, Batı Almanya, ABD, Meksika, Macaristan, yine B. Almanya, Hollanda'nın yedi ayrı kenti, İsveç-Stockholm, Portekiz-Lizbon, Avusturya Festivali... ve nihayet 12. Uluslararası İstanbul Festivali'nde izlendi.

Dante: 1984-85 tiyatro döneminde Alman oyuncularla Almanya'da sahneye konacak.

nın tanığı bir sanatçının gelişim ve oluşum süreci, benzerlerinden farklıdır. Kendi kurgusu içinde çarpıcı bir görselliğe erişiyor. Bana öyle geliyor ki, günümüzün özgün, geleceğin etkili en kalıcı tiyatro adamıdır. *Szajna*'nın yazıp sahneye koyduğu oyunların hemen tümünü görmüş biri olarak böyle düşünmekte nesnel davrandığımı sanıyorum. Kendine özgü sanatında kendi estetik anlayışı ve fantezisi içinde gerçekçidir. Çağımızın dünyadaki konumu, belki karamsarlığımızı artırmayacak ama *Szajna*'yı haklı çıkaracak. *"Replika"* işte bu ilkeyi belirgin biçimde somutlaştırmaktadır. Onun için *Replika*, 1972-1980 yılları arasında dokuz ayrı ülkeye götürülmüş ve sergilenmiştir. Kimi ülkelerin birçok kentlerinde oynanmış, dünyanın büyük festivallerinde sahnelenmiştir. 1974'de Federal Almanya'nın Essen kentinde oynanmasına karşın, gördüğü büyük ilgi üzerine 1984-85 tiyatro döneminde *Szajna*, Alman oyuncularla sahneye koyacak. Aynı kentte *Dante* oyunu da oynanacak Alman oyuncularınca. Her iki oyunu *Szajna*'nın sahneye koyması, işin önemini bir kez daha artırıyor.

*"Replika"*nın oynandığı günlerde, 10-11-12 Temmuz'da Yıldız'daki İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nda tiyatro semineri verdi. Seminerde tiyatro görüşünü, günümüz tiyatrosu üstüne görüşlerini anlattı. Özellikle tiyatro dünyasında biçimlendirdiği sanat felsefesini dile getirdi. Videoda, stüdyo tiyatrosu çalışmaları, *Szajna*'nın bu tiyatroda yazıp yönettiği, bütünüyle kendi ürünü olan kimi oyunlarından örnekler gösterildi. Stüdyo tiyatrosundaki eğitimin uluslararası düzeyde oluşunun kısa örneklerle de olsa filmle vurgulanışı gerçekten de önemliydi. Yirmiyi aşkın oyunların deneyimli yönetmeni, birçok topluluklarda yaptığı çalışmaların birikimini anlatırken yeni bir başarı gösterdi. Kısa bölümler halinde sunulan oyunlar, *Replika* ve serginin önemini vurguladı. Ayrıca, *Szajna*'nın 1976 yılında gerçekleştirdiği *"Cervantes"* oyununun tümü film olarak gösterildi. *"Cervantes"* 1980'de Meksika'daki Cervantes Festivali'nde oynanmıştı.

Szajna'nın yazdığı, dekor ve giysilerini hazırladığı ve 1972 yılında sahneye koyduğu *"Witkacy"* kolaj tekniğine göre yazılmış bir oyundur. Daha doğrusu yönetmenin çeşitli oyunlarından yapılan bir kolajdır.

Szajna'ya dair

Szajna, tiyatroya ressam olarak başlamış ve ilk olarak Opele'de *Stanislaw Wyspianski*'nin bir oyununu *Grotowski*'yle sahneye uyarlamış, dekor ve giysilerle, afişi de kendisi yapmıştır. Bundan sonra, İkinci Dünya Savaşı ardından bir sanayi kenti olarak kurulan Nowa Huta'da (1963-1966), *Gogol*'ün *Müfettiş*'ini, *T.Holuj*'un bir oyununu, *Kafka'nın Şato*'sunu sahneye koymuş, *Gogol*'ün *Müfettiş*'iyle büyük ilgi uyandırmış, hazırladığı çarpıcı dekor ve giysileriyle dikkatleri çekmiş, yönetmenliğe geçişi de bu tiyatroda *Gogol*'ün *"Müfettiş"*iyle olmuştur. *T.Holuj*'un sahnelediği oyunuyla Floransa'daki uluslararası festivale ilk kez katıldı (1966). 1967'de Krakow'daki ünlü tiyatro 'Stary'de sahneye koyduğu *Mayakovski*'nin *"Banyo"* adlı oyunuyla Belgrad'da yapılan *"Bitef 212"* adı uluslararası tiyatro festivaline katıldı.

Krakov Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim ve tiyatro dekoru üstüne öğrenim yaptı, daha sonra yönetmenlik bölümünü bitirdi. 1972'de Varşova'da Kültür Sarayı diye adlandırılan büyük bir komplekste, devlet desteğiyle stüdyo tiyatrosu ve galerisini kurdu. Bu tiyatro onun tiyatro yöntemini yansıtır. Galeriyle tiyatro içiçedir. Galeriden tiyatro salonuna girilir. Plastik sanatlarla tiyatro anlayışını özdeşleştirmiştir. Stüdyo tiyatrosunda eğitim yapılan bölüm uluslararası okul niteliğindedir. Kitaplığı ve arşiv bölümleriyle bugün dünyanın en düzenli çalışan tiyatroların başında gelmektedir. Dünyanın birçok ülkelerinde ünlü tiyatroların arşivinden istediğiniz bir tiyatro belgesini bulmanız güçtür. Ama stüdyo tiyatrosundaki arşiv sistemiyle istediğiniz her şeyi bulabilirsiniz. Belgesel çalışmasıyla *Szajna*, bu alanda da ustadır.

1969'da Katowice'deki Şlaski tiyatrosunda çağdaş Polonyalı yazar *E.Bryll*'le *S.O'Casey*'nin yapıtlarını sahneye getirdi. Sonra Varşova'nın Polski tiyatrosunda *Goethe*'nin *Faust*'unu sahneledi (1971). 1972'de yönettiği ve bütünüyle tek sorumlusu olduğu ve her yönüyle kendisinin kurduğu stüdyo tiyatrosunda *"Replika"*'yı (1972) ve *"Witkacy"*'yi yazıp sahneye koydu. Replika, İngiltere, Fransa, Batı Almanya, ABD, Meksika, Macaristan, yine B.Almanya, Hollanda'nın yedi ayrı kentinde, İsveç-Stockholm'de, Portekiz-Lizbon'da, Avusturya Festivali'nde, Fransa'da Uluslar Tiyatro Festivali'nde (1977), Romanya-Bükreş'te, İspanya-Madrit-Barselona'da (1978); Norveç'in Uluslararası Bergen Festivali'nde (1979) oynadı. Finlandiya'nın Tampere tiyatro festivaline (1979), aynı yıl Stuttgart'da 9.Uluslararası AIAP Festivali'ne katıldı. 1980'de Fransa'da uzun bir turne yaptı. *"Witkacy"* oyunuyla Floransa'daki uluslararası festivale, B.Almanya'nın Dortmund kentinde 1973 ve 1975 yıllarında oynandı. *Dante*'nin dünya prömiyeri Floransa'da yapıldı. Uluslararası Festival'de (1974), aynı yıl B.Almanya'nın Essen kentinde gösterildi. 1975'de Hollanda'nın yedi önemli kentinde, ertesi yıl ABD, B.Almanya ve Londra'da gösterildi. *Mayakovski* oyunu ile 1979'da Bergen Festivali'ne, aynı yıl Finlandiya'nın Tampere Tiyatro Festivali'ne katıldı. Bu turneler olağanüstü ilgi gördü. Bunların dışında, stüdyo tiyatrosunda *K.Irzykowski* ve *H.Mohort*'un bir oyununu (1975) sergiledi. Genç yaşta yiten *W. Wandurski*'nin bilinmeyen bir oyununu bulup ramp ışıklarına getirdi (1978). Bu oyun da diğer büyük oyunlar gibi yankılandı.

Szajna'nın tiyatro yaşamı; deneyimli, coşkulu, heyecanını yitirmeyen bir özgünlük içinde sürüyor. Böyle bir büyük tiyatro adamını 12. Uluslararası İstanbul Festivali'ne getirten yöneticilere teşekkür borçluyuz. □

Çağımızın dünyadaki konumu, belki karamsarlığımızı artırmayacak ama Szajna'yı haklı çıkaracak. "Replika" işte bu ilkeyi belirgin bir biçimde somutlaştırmaktadır.

Çağdaşlığın gereği Michel Foucault

"Marx'ın derin çalışmalarından sonra, çağdaş kapitalist toplum üzerine; bu toplumun yozluğu, baskıcılığı ve düzenbazlığı, her şeyden önce de tek kişiler üstünde oynadığı iktidar oyunu üzerine, anmaya değer önemde bir çalışma varsa, bu, Foucault'nun çalışmasıdır."

ORUÇ ARUOBA

"Fransa'daki bazı yarım-akıllı 'yorumcular', beni 'yapısalcı' diye yaftalamakta diretiyorlar. Yapısalcı çözümlemeyi nitelendiren yöntemlerin, kavramların ya da anahtar-sözcüklerin hiçbirinden yararlanmadığımı bunların küçük kafalarına bir türlü sokamadım."
***Sözcükler ve Şeyler*'in Almanca basımına Önsöz: *Die Ordnung der Dinge*, (1971) 1980 s. 15.**

26 Haziran tarihli, Paris mahreçli THA teleks notu, *Foucault*'nun öldüğünü bildiriyordu. On küsur satırlık haber metni, düşünürü nitelemek için şu deyimlemeyi seçmişti: *"yapısalcılık akımının başta gelen isimlerinden..."* Bunu bol bol işitmişti ya son yıllarda Türk okur-yazarları; haber ajansı hiç kaçırır mı...

Bizim *'aydın'* çevrelerimize özgü de değil bu niteleme: Daha 1976'da, yukarıdaki alıntı yayımlanalı beş yıl olmuşken, *'aklı başında'* sayılması gereken bir Alman düşünür, *Ernst Bloch, Experimentum Mundi*'nin bir cümlesine *"Foucault nam bir strüktüralist"* diye başlayabiliyordu. Kolay iş: bas yaftayı, al parayı!

Ben de burada çok zor bir işe girişecek değilim. Yer'im elverdiği kadar *Foucault*'nun *neden yapısalcı sayılamayacağını*, birkaç ana noktada ortaya koymaya çalışacağım. Bir de, ona yapısalcı yaftasını vurmaktan hoşlananların pek hoşlarına gitmeyecek bir şeyi: *Foucault*'ya ille de bir *'çömezlik'* yakıştırılacaksa, örneğin *Marx*'ın çömezliğinin ona daha çok yakışacağını.

Yani, ben de vuracağım yaftayı; bakalım ne alırım...

Yapısalcı çözümlemeye dair

Yöntem açısından bakarsak, yapısal(cı) çözümleme, dışarıya doğru sınırları ve iç bağlantıları *belirli* nesneleri konu edinir. Örneğin, bir kabilenin özel isimler dizgesi, bir dilin belirli bir dönemindeki sentaksı ya da bir romanın kuruluşu. Bu tür nesneler, süreçleri içinde, yalnızca *durdurulmuş* nesneler olarak değil, aynı zamanda anlamları yapılacak çözümlemeden bağımsız olarak *belirlenmiş* nesneler olarak, yapısal çözümlemeye elverirler; çünkü burada yöntem, önceden bağlanmış bağlantıları çözerek *arkada duran anlamı* açığa çıkarmaya yöneliktir. Yani, kısaca, yapılacak iş *zaten bulunanı bulmaktır.*

Kullanılan kavramlara da yansır bu özellik: Çözümlenen nesnenin türüne göre içerik kazanan kavramlar, oluşturdukları çerçeveler içinde nesnede *örtük* duran anlam ilişkilerini *açığa* çıkarırlar. Örneğin *Lévi-Strauss* 'ilkel' bir kabilenin bir mitolojik öyküsünü çözümlediğinde, ortaya çıkarılan "yapı", öykünün salt *betimlenmesiyle* ortaya konabilecek bir anlatının farklı bir dile *'çevrilmiş'*, ama şimdi 'açıklık' kazanmış bir biçiminden başka bir şey değildir. Bu biçimiyle, yapısalcı çözümleme, bir açıklama türüdür; ancak bu *nedensel* değil, *anlamsal* bir açıklama türüdür.

Bu son nokta da, *'anlam'*ın sözkonusu olduğu birçok insanbilim alanında uygulama bulan, ancak henüz çok yeni olduğu için uygun alanı belli olmayan yapısalcılığın bilgisel niteliğini ortaya çıkarır. Yapısalcılık, *anlam çözümleyici bir bilimsel açıklama yöntemidir.* Belki de, *belirli bir bilimi* henüz ortada olmayan bir yöntem; ama gene de *bilimsel* bir yöntem...

Foucault'nun farkı

Şimdi aynı üç nokta açısından *Foucault*'ya geçersek, şu farkları buluruz:

Foucault'nun yöntemi, yapısalcı yöntemin *tam tersidir*: *Çözümleyici* değil *bağlayıcıdır* —Kant'ın deyimleriyle "analitik" değil "sentetik"tir. Çünkü *Foucault*'nun ele aldığı nesneler, ortada bulunmayan, geçip gitmiş, *yitmiş* nesnelerdir. Bu tarihsel nesnelerin aslında belki de ortaya konacak biçimleriyle *hiçbir zaman* ortada bulunmamış bu nesnelerin, ipuçlarını 'arşiv'de bulan 'arkeoloji'-nin işi, *yeni* bağlamlar oluşturarak, ortaya koyacağı nesneyi *baştan kurmaktır. Foucault*'nun tarihsel "kopuş'lara verdiği önem de buradan gelir. Bir kırılma sürecinde, örneğin 'hastalığın' algılanış biçiminde iki çağ arasında meydana gelen değişiklik sonucu *"klinik" olgusunun* ortaya çıkışı, bugün binlercesi bulunan bu olgunun örnekleri ele alınarak —"çözümlenerek"— anlamlandırılamaz. Arşivde korunan kırık dökük söylem parçalarına geri gidilerek, artık yitip gitmiş bir oluşumun *en baştan* oluşturulması gerekir.

Bu yüzden iki tür kavram kullanır *Foucault*: Birincisi, elde edebildiği kadarıyla, ele aldığı alanın, tarihsel sürecin *kendi* 'hakim' söyleminin kavramlarıdır. Bunlar, hiçbir 'çevirme' uygulanmadan, oluşturulan "söylem"in yapıtaşları olarak yerlerine yerleştirilirler. Öte yandan, çoğunlukla geride tutulan bir başka kavram türü ve bir başka kavram çerçevesi vardır: Üç ana kavram ("söylem"— "düzen"-"iktidar") ve bunların ilişkilerini kuran bir dizi yöntemsel kavram ("yer"-"bağlantı"-"ağ"-"dizi"-"geçiş"- vb.) kurulan tarihsel nesnenin sanki sessiz 'kontur'larını oluştururlar. Bu yolla karşımıza çıkarılan, artık, *başka* bir nesnenin'açıklanmış' "yapı"sı değil, o nesnenin *yapılmış kendisi*'dir.

Sartre ve Foucault: Eylemli olmak

Böylece de, *Foucault*'nun içinde iş gördüğü alan, daha 'henüz yok' *bile* denebilecek bir 'bilgi' dalı değildir: 'Bilimsel' *hiç* olmayan bu alan, bir 'alan' bile oluşturmamaktadır —henüz...

Bilginin Arkeolojisi'nin son bölümünde, *Foucault*'yu yapısalcılıkla (da) suçlayan hayali 'muarız'ı, onu zorlar: *"Nedir bu sizin söyleminiz —tarih mi, felsefe mi?"*, diye. Aldığı yanıt şudur: *"Felsefe, kaynağın anımsanışı ya da ona geri dönüşse, benim yaptığım hiç de felsefe olarak görülemez. Ve düşünce tarihi de, yarı silinmiş biçimlere yeniden yaşam vermekse, benim yaptığım tarih de değildir."*

Bugün, biz, eksikliklerimizin bütün cesaretini takınarak, *Foucault*'yu istediği yere, felsefe *de* olmayan, tarih *de* olmayan, ama başka bir şey de *hiç* olmayan bir yere yerleştirebiliriz.

Marx'a geliyoruz bu yolla.

Ne "tarihi maddeciliğin" sözümona "bilimsel"liği, ne de "felsefe"nin sözümona "sefalet"i alıkoyamaz bu yargıyı: *Marx*'ın derin çalışmalarından sonra, çağdaş kapitalist toplum üzerine; bu toplumun yozluğu, baskıcılığı ve düzenbazlığı, her şeyden önce de *tek kişiler* üstünde oynandığı *iktidar* oyunu üzerine, anmaya değer önemde bir çalışma varsa, bu, *Foucault*'nun çalışmasıdır.

Çağdaşlığın gereği

Felsefe ile tarih arasındaki o dar geçitin, *Marx*'ın açtığı yol olduğunu görmek kolay: Çağdaş insana, elinde 'insanca' denebilecek bir tek *çalışması* ("emeği") kalmış kişiye, tarihten geleceğe çıkış yolunu, *özgürlük* yolunu göstermek için, çevresinde örülen *iktidar* ağının, *sömürü* düzeninin, *aldatı* mekanizmalarını ortaya koymuş düşünür değil midir *Marx*? Tarih'le felsefe arasındaki yolu ilk yürüyen odur: "Emek-değer" bağlantısı ne denli 'bilim' ("ekonomik- politik") havası verse de çalışmalarına, *Marx*'ın gözünü diktiği *odağı* görmek, zor değildir —tarihin bir noktasında, *kendi* ürettiklerinin boyunduruğunu boynunda buluveren insanı; *kendi* öz ürününe yabancı kalıveren; *kendi* çalışması, *kendi* tutsaklaşmasından başka birşeye yaramayan; *kendini, kendi* eşaret zincirlerini bakla bakla örer buluveren insanı ve bu gayrîinsanî durum karşısına koyduğu "değer"in, ekonomiden felsefeye geçen "anlam"ını, tarihin akış yönüne bir *itiraz* olarak ortaya koyuşunu görmek, zor değil...

Foucault'nun söylem yapıları da, aynı şeyi, bir başka yüzüyle gösterir bize: "İktidar"ın, *bizim de* katılmamızla, suç ortaklığımızla düzenlediği "söylem"lerle, 'çağdaşlık' adına, yaşam alanlarımızda bizi nasıl aldattığı, kendi pay aldığımız, kurulmasına katıldığımız "düzen" içinde bizi nasıl biçimlendirdiği, *hizaya* soktuğu, istediği *itaat* noktasına getirdiği... Oluşturduğu "hastalık"-"delilik"-"suçluluk"-"cinsellik" alanlarıyla, insanca özgürlüğümüzü *nasıl* 'düzenlediği', bedenimizi *nasıl* 'terbiye' ettiği, 'zihni'mizi *nasıl* 'sağlıklı' kıldığı, 'eğilimlerimizi *nasıl* 'yönlendirdiği' —bizi *nasıl* "iyi"leştirdiği...

Bu "iyilik" bizi bugün *huzursuz* edebiliyorsa; 'çağdaş' toplumun artık 'gönül rahatlığı'yla geriye çekebildiği, ama her an yeniden kurulabilecek bir baskıya hazır tuttuğu iktidar mekanizmaları içinde, *rahat etmenin rahatsızlığını duyuyorsak*; Batılı insanın *refah içinde vicdan azabı çekişi*ne yakınlaşıyorsak, bu, —garip ya işte— çağdaşlaştığımızdandır.

Foucault da, çağdaşlığın gereklerinden biridir —ya da, biriydi, mi demeli, artık... □

Başkalarının yirmi yılda öğrendiğini...

Fransa'nın önde gelen Antikite uzmanlarından, *Collège de France* profesörü *Paul Veyne, Foucault*'nun son kitabı üzerine 22 Haziran tarihli *Nouvel Observateur*'e bir yazı yazdığında *Foucault* yaşıyordu.

Bütün bir çalışma hayatı boyunca edinilmiş bilgi ve uzmanlığın geçerli toplumsal değer yargılarına göre bahşettiği otoriteyi alaya alarak, mutlak olmayan, çeşitli rakiplerin ürünle inin yıpratıcı hamlelerine karşı savunmasız bilgi birikimine nesnel olarak bakabilmek.. İster bizde ister dışarıda olsun, bilim adamlarının çoğunlukla beceremeyeceği bu bilgeliği *Foucault* için yazdığı son satırlarla gösteren *Paul Veyne*'e şapka çıkarıyoruz. Bakın ne diyor *Paul Veyne*:

"...Önsözdeki sevimli bir paragraf için bir son söz. Foucault bu kitabı tek başına yazdı; zaman zaman bibliyografya ya da yaptığı Yunanca çevirilerle ilgili olarak bana danıştığı oldu, ama ona tek bir referans verdiğimi dahi hatırlamıyorum: Çalışmasında temel niteliği olan Artemidoros'un metnini kendisi buldu (bu da, o an için çok tatsız bir duyguya kapılmama yol açtı: Herkes keşiflerinin özelliğini ve özgünlüğünü önemser). İtiraf etmeliyiz ki uzmanlar ve tekelleri için gurur kırıcı olan şunu anlamak zorunlu: Başkalarının yirmi yılda öğrendiğini beş yılda öğrenme yeteneğine sahip insanlar var. Beyneniste altı ayda 30.000 kelimelik bir yabancı dili öğrenebiliyordu. Beş yıldır Foucault'nun Klasik Antikite'yi temelden öğrenişini izledim; Max Weber de birkaç yılda bir uygarlığı öğrenme yeteneğine sahipti. İtiraf etmeliyim ki bunlar tahammül edilmez şeyler. Edinilmiş bilgileri koruyan bir yasa olmalı. Demek ki Foucault benden Antikite üzerine bilgilerinin ne durumda olduğunu anlamak için yararlanıyormuş." □

Bütün eleştirel doğurganlığıyla Foucault'nun arkeolojisi, dünden yarına uzanan bir kuşatma üslubu taşıyor; geçmişin toplumsal oluşumları gibi, geleceğin toplumsal oluşumları için de, iktidar mekanizmalarının tözünü, dokusunu incelemek istiyorsak Foucault'dan uzak duramayız.

Aykırı'nın savunucusu

ENİS BATUR

André Gide'in ölümü, yıllar önce, Fransa'da öylesine büyük bir rahatlama yaratmıştı ki, yarım yüzyılı aşkın bir süre, yazdıklarıyla hem muhafazakâr sağcıların, hem de muhafazakâr solcuların uykusunu kaçırmayı başarabilen bu *'büyük ve yalnız kuş'* için hissedilenleri, kara mizah tonu biraz abartılı sayılsa bile, en iyi *Paulhan*'ın yazısının başlığı dile getirmişti: *"André Gide'in ölümü, Fransa'da çok iyi karştlandı"*.

Michel Foucault'nun; yaşarken, Düzen'in kurucu ve koruyucu çehresine bakmayı seçenleri zaten rahatsız etmiş bir düşünürün ölümü de farklı bir durum getirmiyor temelde. Başbakan *Mauroy*'nın *"büyük bir düşünürü yitirdik"* yollu demeciyle bu düşüncemizin çeliştiği söylenebilir elbette. Oysa *Foucault*'nun İktidarın *'incelik'* lerine, örtünme biçimine, nasıl süreklilik kipinde yaşadığına dikkat çektiğini biliyoruz: Getirip önümüze koyduğu düşünsel toplamın en canalıcı özelliği de, ölümüyle birlikte kitaplık raflarında toz tutmaya yargılı bir bakış olmamasından kaynaklanıyor: Bütün eleştirel doğurganlığıyla, *Foucault*'nun arkeolojisi, dünden yarına uzanan bir kuşatma üslûbu taşıyor; geçmişin toplumsal oluşumları gibi geleceğin toplumsal oluşumları için de, hangi yöntemi benimsersek benimseyelim, iktidar mekanizmalarının tözünü, dokusunu incelemek istiyorsak artık *Foucault*'dan uzak duramayız: Ya onun düşüncesini bir bakıma çeşitleyerek sürdüreceğiz ya da düpedüz karşımıza alacağız bu mantığı. İnsanlık tarihinin pek çok düşünürü için geçerli olan, *Foucault* için, yeni bir çağ açılmadıkça, iyiden iyiye geçerlidir: Onun odağını hesaba katmadan, bu odağa *göre* konumumuzu belirlemeden, Cemaat-Birey arasındaki çok düzlemli ilişkileri, bu ilişkilerin zincirleme biçimde birbirlerine eklemlenme mantığını ve sürecini irdelemeyi düşünmemiz bir hayli zordur şimdi.

Foucault, geniş bir arşiv çalışmasına dayanan ve iktidar mekanizmasının ayrıştırılmasını amaçladığı araştırmalarını dört ayrı başlıkta topladı: *"Klasik Çağda Deliliğin Tarihi"* (1958-1961), *"Kliniğin Doğuşu"* (1963), *"Gözetlemek ve Cezalandırmak: Hapisanenin Doğuşu"* (1975) ve sağlığında üç cildi yayımlanabilen, başta altı ciltten oluşacağını duyurduğu *"Cinselliğin Tarihi"* (1976-1984). Şüphe yok ki, bu kitapların herbiri kendi içinde organik bir bütünlük taşımaktadır; ama, bir yandan da, birbirlerinden soyutlanmalarını neredeyse bütün bütüne olanaksız kılan bir ortaklıkları vardır: Ardarda okunduklarında, *tek* bir izlencenin çerçevesinde kaleme alındıkları, iktidar mekanizmasının Batı dünyasında yaşadığı serüven puzzle'ının baştan, *bile bile* parçalara ayrıldığı tüm açıklığıyla ortaya çıkmaktadır. Bu kısa yazıda, *Foucault*'nun soruşturmasını ana eklemlerini içiçeliklerinde ele alarak çerçevelemeye çalışacağım.

Cemaat ve aykırı'lar

"Cinselliğin Tarihi"'nin hemen başlarında, XIX. yüzyılda Batı dünyasının cinselliği nasıl bir Merkez-Kenar ilişkisi içinde kuşattığını, arşiv belgelerine dayanarak gösterir düşünür: *"Doğaya aykırı"*yla *"yasaya aykırı"* kategorilerini üstüste çakıştıran *ham* Cemaat mantığının bilimsel/hukuksal bir gövdeye oturtuluş sürecini adım adım izleriz burada. *"Aykırı"*lıklar, cinsellik alanında birkaç düzlemde saptanmıştır: *İlişkiler* (öğretmen-öğrenci; hasta-hekim, vb.); *yaş dilimleri* (çocukluk, gencelme çağı, vb.); farklı *tad almalar* (fetişizm, röntgencilik, vb.); *mekânlar* (işyeri, okul, hapisane, vb.) ayrı ayrı değerlendirilen ve sınırlandırılan cinsellik odakları olur. Ham mantıkla *"verimsiz"* sayılmış, üremeye değil de *"meyvesiz zevklere"* ayarlanmış cinsellik anlayışları bilimsel açıdan (kabaca normal/ anormal olarak) adlandırılmış, sonra da gereken kuruma (*'sapık'*sa hastane ya da tımarhaneye, *'suçlu'*ysa cezaevine), hukuksal tanılama yapılıp sevkedilmiştir. *Foucault*, XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, ham düzlemde Kilise hukuku ve Medenî hukuğun işaret ettiği aykırılıkların son derece ayrıntılı bir kavram bütünlüğü ve gitgide karmaşıklaşan bir terminoloji anlayışı ile Cemaat'ın önce kıyısına, sonra da dışına itildiğini, böylelikle de *"kapatma"* işlevini üstlenecek hastane, tımarhane, hapisane gibi kurumların evre evre devreye girişini gösterir.

Sapkınlık'la *suçluluk* arasına belirgin ayrılma noktaları yerleştirme; bu iki ayrı *'kapatma'* odağı için birbirinden farklı mantıklar geliştirip onların kendine özgü *"codex"*lerine yerleşiklik ve derinlik kazandırma kaygısı sanıldığı kadar büyük bir geçmişe sahip değildir. *Foucault*, hapisane düzeninin sivil toplumlarda doğusunun öyküsünü biri 1757 yılına, diğeri 1838 yılına ait iki belgeyle verir: İlk belgede, bir *"suçlu"*nun inanılması güç işkenceler gördükten sonra uzuvlarının atlara bağlanıp ayrı yönlere çekilerek parçalanması konu edilir; bu olaydan 80 yıl sonra yayımlanmış ikinci belgeyse bir tutukevinin ayrıntılı günlük programını verir — sonuncu maddeden bir cümle: *"Yaz akşamları saat yedi buçukta, kış akşamları sekiz buçukta, avlularda giysileri denetlenen ve ellerini, yüzlerini yıkayan tutuklular hücrelerine girerler; hücre kapıları kilitlenir ve gözetleyiciler koridorlarda gezmeye başlamadan önce, ilk trampet sesleriyle soyunur, ikinci trampet sesiyle de yatağa girerler."* Görüldüğü gibi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, *"suçlu"*lar eski Roma'nın arenalarındaki görünümden hiç de farklı olmayan bir uygulamayla, sınırsız işkenceden sonra cemaat önünde parçalanarak cezalandırılmaktadırlar. *Foucault*, bu uygulamanın zamanla uyandırdığı taşkınlığın köklü reformlar yapılıp hapisane düzenine geçilerek bastırılabildiğini yazar: Rusya'da 1769'da, Prusya'da 1780'de, Avusturya'da 1788'de, Fransa'da 1791'de yeni bir hukuksal çağ açılır böylece.

"Gövde"nin "tımar"ı

Ne getirir bu yeni düzen? Hapisanelere, hangi temel *"felsefe"* ye Cemaat'ın törel ve aktörel *istekleri* adına ayak uydurularak işlev kazandırılır? *"Gözetlemek ve Cezalandırmak"*, hapisanelerin yaklaşık yüzyıllık düzenini bu kaygıyla anatomiye yatıran bir çalışmadır. Bir yandan da, insanoğlunun *"gövde"*si üzerinde iktidar mekanizmasının, tıpkı cinsellikte olduğu gibi, geri dönülmesi güç bir baskı temposu kuruşunu konu edinen bir kitaptır. *Foucault*, *"suçlu"*ların hapisanede *"tımar"* edilişleriyle Ordu'da disiplinin ana öğe olarak kullanılışı ve Okul'larda çekidüzenin ana ilke olarak kullanılışı arasındaki paralel ilerleyişe dikkat çeker burada: Cinsellik bağlamında sıkıştırılan, *"aykırı"* zevklerinden arındırılma siyasetiyle bastırılan, giderek standart burjuva ailesinin *üreme aracı* olma durumuna indirgenen *"gövde"*nin, insanın yetişme çağının hemen başlarında *talim ve terbiye* olgusuyla birebir ilişkiye girişi, *"İktidar-Baskı"* denkleminin kilit noktasını oluşturur. *"Gözetlemek ve Cezalandırmak"*, hastanede iyileştirmek ne anlama geliyorsa, orduda hiyerarşik yükselme çizgisine doğru mensupları yönlendirmenin, okulda sınavlar yoluyla başarıyı ve başarısızlığı onaylamanın, hapisanede yoldan çıkmış bireyleri yola getirmenin o anlama geldiğini birbir yasaları, tüzük ve yönetmelikleri, sonra da *"bilimsel"* kaynakları ve çeşitli

kurumların tutanaklarını gözden geçirerek kanıtlar: Batı dünyasının insanı, XIX. yüzyılın başından bu yana, çocukluktan başlayarak *"gövde"*sini dizginlemeye, *"normalleştirilmiş"* bir süreçte yaşamaya, giderek *Merkez*'in çizdiği yörüngeden uzaklaşmadan, *"kenar"*daki *sakıncalar kipine* hemen hep mesafeli kalarak sürüp gitmeye yazgılı kılınmıştır.

Bütün bu gözlemlerin, arşiv değerlendirmelerinin ve kuşbakışı İktidar (daha doğrusu *Erk*) mekanizmasını gözden geçirmenin yanında, *"gövde"*nin tutukluluk konumunun ve bu konuma seçenek olarak sunulabilecek bir karşı-siyasetin başka bir kavramın peşisıra günışığına çıkarılabileceğini düşünür *Foucault*: *Söylev*. Deli'nin, sapkın'ın, suçlu'nun sözünde ne tür bir gerçek dile gelmektedir?

Cemaatın güdüsel bir korunma telâşı içinde, ham gerçekliğini eleverdiği aykırılıkların Tıp, Hukuk, Bürokrasi üçlüsünün oluşturduğu yepyeni bir *"Kutsal İttifak"*la burjuva düzenini geliştirme adına eritilmesi mücadelesi, XX. yüzyılda yeni reformlar aracılığıyla pekiştirilmiştir. Hastane-Tımarhane-Hapisane üçgenini dimdik ayakta

Fresne Hapisanesi'nde mahkûmlara alkolizmin kötülükleri öğütleniyor.

tutan, artık törelliğin çıplak, bilim-dışı motivasyonu değildir: Bilimsel söz, aykırı sözlerin denetim altında tutulma üslûbuna *"çağdaş"*laştırma aşamasında küçümsenemeyecek katkılar getirmiş; Deli'nin, Sapkın'ın, Suçlu'nun *temelde* durumu değişmese bile koşulları değişmiş; *"aykırı"*lara pek çok hak tanınmış, ama aykırılığa hak kazanmamalarına özen gösterilmiştir. Öte yandan, İktidar, kendisini güçlü kılmak için çeşitli kurumlara bölünmüş, bu yoldan da denetimci kimliğini geniş ölçüde örtmüş ama gücünden hiçbir şey yitirmemiş, tersine gücüne güç katmıştır.

*Foucault, "aykırı"*ların söylevinde öteden bu yana, gerçeğin *asıl* yüzünün farkedilmesinin yılgı doğurduğunu söylemiştir. Kiliseye, Krala, Aileye karşı eleştirel bir söz kurma, bu sözü iletme hakkını kendisi almıştır Deli; deliliğin dışında bu sözü iletense ya deliliğin ya da tutukluluğun içine salıverilmiştir. Gerçeğin *"istenmeyen"* çehresi üzerinde söz alınması engellenince de, gerçeğin yalnızca bir yüzü üzerinde akıl yürüten bir toplumsal doku oluşmuştur. İktidar mekanizmasının ayrıştığı kurumsal aygıtlar yalnızca siyasal nedenlerle, altyapı-üstyapı gibi kaba kategorilerle ele alınıp sorgulanırsa, önerilen *"alternatif"*ler *değişik* olsalar bile *farklı* olmayacaklardır: Bu siyasal çehreyi belirleyen törel ve aktörel çatının ilmeklerini, eklemlenme noktalarını, çeşitli karkasların düğümlendiği, birbirine kenetlendikleri bölgeleri ışığa boğmak gerekmektedir: Aksi takdirde, *Foucault*'nun ve *Deleuze*'ün elbirliğiyle gösterdikleri gibi *fark* gerçekleşemeyecek, yalnızca *tekrar*'ın tekrarlanmasından doğan bir farkın aldatıcılığı hüküm sürecektir. İşte bir başka kutupta, şüphesiz gene ham bir biçimde, düzenin mengenesini, onda saklı duran baskıcı üslûbu açığa vuran, öte yandan da seçeneğe, gerçeğin *aslını* barındıran *öteki* çehreye sözüyle, onun aykırı olarak tanılanmış yanıyla bakan Deli'nin, Sapkın'ın, Suçlu'nun varlığı bundan ötürü düzeni koruma yanlıları için süreğen bir tehlike, değiştirme yanlıları içinse süreğen bir kıymettir.

Düpedüz deli ya da sapkın sayılamadığı, suçlu ilân edilemediği durumlarda yazarın, sanatçının, aydının *her şeye rağmen* tehlikeli bulunmasının, öldüğü zaman rahat bir nefes alınmasının da nedeni bu olsa gerektir. □

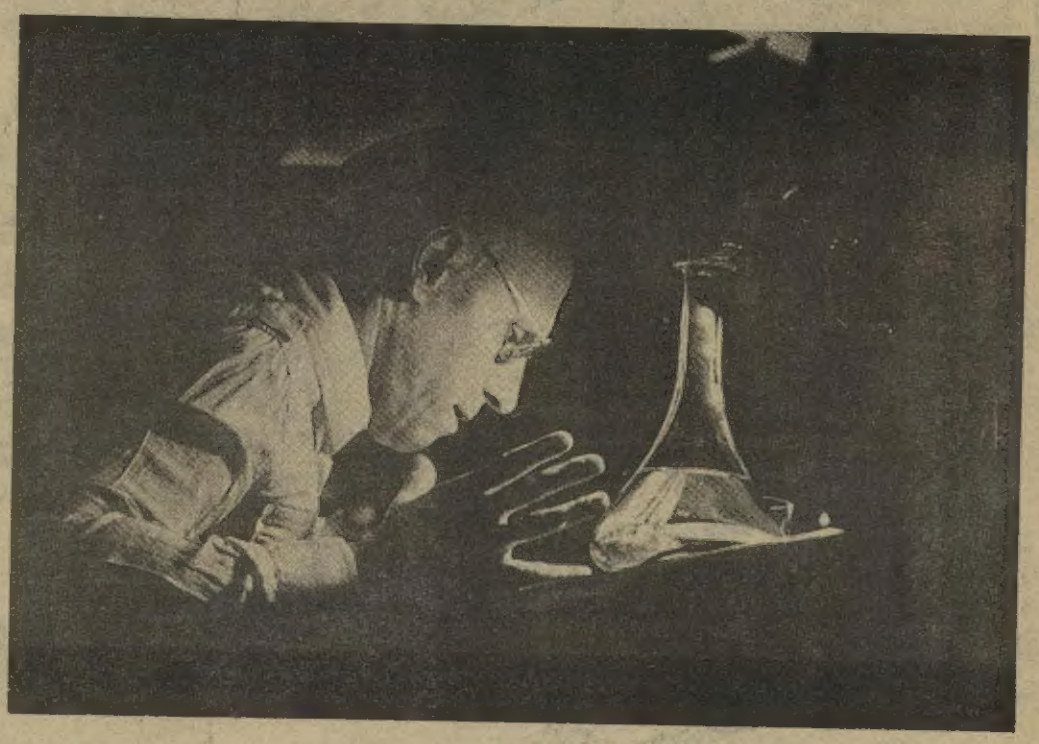

Önce Heidegger asıl Nietzsche...

Aşağıdaki yazı, Fransız *'Les Nouvelles'* dergisinin *Michel Foucault*'yla, eserleri, yöntemi ve felsefî yaklaşımları üzerinde yaptığı bir mülakattan derlendi. Filozofun, zamansız ve beklenmedik ölümü, derginin 28 Haziran-5 Temmuz tarihli sayısında yeralan bu görüşmeye, birdenbire ve tatsız bir şekilde onun *'son sözleri'* niteliğini veriverdi.

Daha yığınla söyleyeceği şey olan bu *'bilgi arkeologu'*nun, o son söyleşisinden özellikle kendisi hakkında söylediklerini seçtik. Foucault'yu bir de Foucault'dan dinlemek için...

"*Heidegger*, benim için her zaman esas filozof olmuştur. Önce *Hegel*'i okumaya başladım sonra *Marx*'ı ve 1951 veya 1952'de *Heidegger*'i okumaya koyuldum; 1953 ya da 1952'de de, şimdi tam olarak hatırlamıyorum tarihi, *Nietzsche*'yi okudum. Şurada hâlâ, *Heidegger*'i okuduğum zaman aldığım notlar duruyor — tonlarca not var! — ve bunlar *Hegel*'ya da *Marx* üzerine aldıklarımdan çok daha önemli. Bütün felsefî geleceğim *Heidegger*'i okumalarımla belirlendi. Ama kabul etmeliyim ki *Nietzsche* üstün geldi. *Heidegger*'i yeterince tanımıyorum, *'Varlık ve Zaman'*ı hemen hiç bilmiyorum, yakın zamanlarda basılan şeyleri de. *Nietzsche* üzerine bilgilerim *Heidegger*'e kıyasla çok daha iyi; bununla beraber bunların ikisi birden benim için iki önemli deneydir. Muhtemelen eğer *Heidegger*'i okumamış olsaydım, *Nietzsche*'yi okumazdım. 50'li yıllarda *Nietzsche*'yi okumaya çalışmıştım, ama *Nietzsche* tek başına bana bir şey söylemiyordu! Oysa *Nietzsche* ve *Heidegger*, felsefî şok oldu! Ama *Heidegger* üzerine hiçbir şey yazmadım, *Nietzsche* üzerineyse sadece küçük bir makale; oysa bu ikisi en çok okuduğum iki yazar. Öyle sanıyorum ki, insanın birlikte düşündüğü, birlikte çalıştığı ama haklarında yazı yazmadığı az sayıda yazara sahip olması önemli bir şey. Belki bir gün onlar hakkında da yazarım, ama o zaman, onlar artık benim için birer düşünme aracı olmaktan çıkarlar. Sonuç olarak, benim için üç tür filozof var: tanımadığım filozoflar, tanıdığım ve kendilerinden sözettiğim filozoflar, tanıdığım ve haklarında söz etmediğim filozoflar."

.....

"Yazdığım kitapların, onlara koyduğum başlıklara tam tamına uymadığı doğrudur. Bu benim açımdan bir hata, ama bir başlık seçtiğim zaman, ondan vazgeçemiyorum. Bir kitap yazıyorum, yeniden düzenliyorum, yeni sorunsallar buluyorum, ama kitap ilk başlıkla kalıyor. Bir başka neden daha var. Yazdığım kitaplarda, daha önce çevresi belirlenmemiş bir sorun tipini belirlemeye çalışıyorum. Dolayısıyla, bu koşullarda, kitabın sonunda başlığa yansımamış belli bir soru türünü ortaya çıkarmam gerekli oluyor."

.....

"Yedi sekiz yıl önce *'Cinselliğin Tarihi'*ni yazdığımda, niyetimin, tümüyle 16. yüzyıldan itibaren cinsellik üzerinde bir tarihi araştırma yapmak ve bu bilginin 19. yüzyıla kadar ki gelişimini çözümlemekten ibaret olduğu doğrudur. Ama bu çalışmayı yaparken bir de baktım iş yürümüyordu; önemli bir sorun kalmaktaydı geriye: cinselliği neden bir ahlakî deney haline getirmiştik? Bunun üzerine kapandım, 17. yüzyıl üzerinde yapmış olduğum çalışmaları bir yana bıraktım ve geriye doğru gitmeye başladım: önce, Hıristiyanlığın deneyinin nasıl başladığını görmek için 5. yüzyıla sonra hemen bir önceki döneme, eski çağın sonlarına. Nihayet, üç yıl kadar önce, İsa'dan Önce 5. ve 4. yüzyıldaki cinselliğin araştırılmasıyla çalışmamı tamamladım. Belki soracaksınız: benim açımdan baştaki bir dikkatsizliğin sonucu muydu bu, yoksa sonunda açığa çıkan bir gizli arzu muydu? Bilemiyorum. Bilmek istemediğimi de itiraf edeyim. Deneyimim, şimdi onu gösteriyor ki Cinselliğin Tarihi'ni, eski çağda neler olup bittiğini ele almadan böylece cinselliğin çeşitli kişi ve kurumlarca nasıl yönlendirildiğini, yaşandığını, değiştirildiğini görmeden gerektiğince yazamazdım.

.....

"Mutlaka kuşkucu bir filozofum. Kuşkucu programda kabul etmeyeceğim tek şey, kuşkucuların belli bir düzen içinde belli sayıda sonuçlara varabilmek için yaptıkları girişimdir —zira kuşkuculuk hiçbir zaman tüm bu kuşkuculuk olmadı! Belli alanlarda sorunlar ortaya koymaya sonra başka alanların içinde gerçekten geçerli olarak kabul edilen kavramları geçerli kılmaya çalıştı; ikinci olarak da, bana öyle geliyor ki, kuşkucular için ideal, görece az şey bilen ama bunları, doğruluğundan kesinlikle emin ve zamanaşımının ötesinde bilen iyimserler olmaktır; oysa ki benim yapmak istediğim felsefenin, bilginin alanlarını sınırlamaya imkân veren bir kullanımı." □

Çingeneye de üniforma giydiririz icabında...

MURAT BELGE

Çingeneler bütün dünyada, en *"zaptu rapta gelmez"* insan topluluklarından biri olarak bilinir. Örneğin *"bohem"* nitelemesi de Çingene çağrışımını taşıyan ve kural tanımazlığı anlatan bir sıfat. Çingenelerin bu özellikleri lumpen-proletaryanın başka tabakalarının *"ilegal"* yaşama alışkanlıklarından da farklıdır. Çingene, yasayı bozmadan önce, kendini yasayla bağlı saymayan kişidir. Çünkü bu çağdaş dünyada oluşturulmuş çeşitli yasalardan önce kendi yasasını kendi kurmuştur, bunun ötesine de kulak asmaz. Şüphesiz, içinde bulunduğu toplumun yasalarıyla, kurallarıyla karşı karşıya gelişi, sonuçta onun hoşuna gitmeyecek yasal sonuçlar verecekse, bunları dikkate alır, ona göre gerekeni yapar. Ama bu yasalar, kurallar onu ancak böyle bir dışsal bağlantı içinde ilgilendirir.

Öte yandan, öyle başıboş, her işi bildiği gibi yapan bir kişi de değildir Çingene. Onun da son derece sıkı yasaları, kuralları vardır. Kendi topluluk hayatında bunları bilir ve uygular. Ama bu kurallar bizim bildiğimiz kurallara hiç benzemediği için, dışarıdan baktığımızda onları her bakımdan kuraldışı görmemiz normaldir.

Çingenelerin önemli bir kısmı Doğu Avrupa sosyalizminin sınırları içinde kalan bölgede yaşıyor. Örneğin Macar ve Romen Çingeneleri bu ülkelerin halk müziği içinde önemli bir yaratıcı rol oynamıştır. Rusya'da da öyle. (Türkiye'de de Çingenelerin müzikle ilgisi malûm, ama oldukça bayağı bir düzeyde ve çalgıcı olarak. Böyle olmasa, daha nitelikli müziğe ciddi katkıda bulunsalar, belki alaturkada bir *"Hicazkıptî"* makamı da olurdu). İşte bu sosyalist blok ülkelerinin yönetimleri her zaman Çingeneler karşısında, onları *"zaptu rapta sokmakta"* bocalamışlardır. Örneğin Romanya'da devlet Çingenelere ev yaptırmış, bu evlere yerleşip oturmalarını istemiştir. Ama ne mümkün? Evler boş kalmış, Çingeneler gene gezgin hayatlarına devam etmişlerdir. Modern ulaştırma araçları da Çingenelerin gezginliklerini çağdaş teknoloji yoluyla gerçekleştirmelerini sağlıyor. Türkiye'ye trenle gelirseniz, Yugoslavya'dan sonra kadınlı erkekli çeşitli Çingenelerle karşılaşırsınız (şimdi de öyle mi bilmiyorum ama bir zamanlar çok boldular). Bunlar kristalden kahveye, Türkiye'de aranan ne varsa getirir, Türkiye'de bulunup sosyalist ülkelerde bulunmayan mallarla dönerlerdi.... Pos bıyıklı, yağız adamlar, başörtülü, rengârenk elbiseli kadınlar...

Hiçbir uygarlığa nasip olmayan

Dünyanın dikkate değer bürokratik ülkelerinde hizaya sokulamayan Çingeneler Türkiye'nin *"hiza ve istikametlere"* çok önem verilen bu döneminde yetkililerin ilgi alanına girdiler. Birde baktık ki Tak sim'de, Kadıköy'de çiçek satan Çingeneler üniforma giymiş. *"Ey Türk devleti, sen nelere kadirsin"*, diyerek, ağzımız açık, baktık bu manzaraya. Çingene'ye üniforma giydirmek, benim bildiğim hiçbir uygarlığa nasip olmamıştı.

Şimdi Kadıköy'deki Çingenelerin bir de sandıkları var. Bunlar düzenli bir biçimde yanyana diziliyor, sandık hizası uzaktan bakıldığında epey düzgün görünüyor. Şu sıralarda üstlerindeki mavi ceketleri gene çıkarmışlar her nasılsa (umarım ihbar etmiş olmuyorumdur). Ama sandıkları tamam, üstelik sandıkların üstünde numara ve satıcının adı soyadı da var.

Bu numara, adı ve soyadlarını ayrıca yakaya asılan kimlik kartı haline getirmek de düşünülebilirdi belki (ama bu kadarı karşısında, güneş görmüş kar gibi eriyip ölürdü belki de Çingenecikler). İster istemez insanın gözü kayıyor Çingenelerin adlarına. Düşünsenize, içimizde kaç kişi bilir bir Çingene'nin adını ve soyadını. Soyadların bir kısmı bir anlamda *"meslekî"*! Örneğin çok *"Demir"*, *"Demirdöven"* var. Kalaycı, demirci filan, bunu anlamak kolay. *"Gezer"* gibi bir soyadı da hiçbir çelişki yaratmıyor. Bir tane *"Uslu"* var, o herhalde yetkilileri kandırmak niyetinde, çünkü inanmıyorum *"uslu"* olduğuna; hali tavrı da hiç öyle değil. Dikkati çeken bir başka nokta da doğayla özellikle bitkilerle ilgili adların çokluğu. Örneğin *"Toprak"* var. Ayrıca *"Filiz"*, *"Çavdar"*, *"Turunç"* ve nedense *"Kocayemişi"*. Acaba bunlar eskiden kalma klan, totem adları mı? *"Sarmaşık"* da var. Sonra *"Ağaçyaran"*, o da *"Demirci"* gibi. *"Tahtacılık"* çağrışımı yapıyor. Folklorik masal kahramanı *"Seyrekbasan"* da var aralarında. *"Kıvırcıksaçlı"* gene kolay anlaşılır, ama şu *"Kellekulak"* nereden gelme olmalı?

Bu zoraki tanışma sonucu, insan sandıklardan birine yaklaşıp *"Sayın Gülseren Kellekulak, bir demet fulya verir misiniz?"* dese, acaba nasıl cevap alır. Ama neyse ki üniformalara, her şeye rağmen doğru ilerlemeyen numaraya (4, 5, 8, 6, 9 gibi ilerliyor sıra), ad ve soyadına bakmaksızın, Çingenelerin duruşları, jestleri, ses tonları, müşterilerini tavlamak için buldukları sözler değişmemiş. Allahtan ki bu durumda, *"zarf"* ayrı, *"mazruf"* ayrı.